

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 6

BEOGRAD, 1937 GODINE

KNJIGA I

VIII REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 17 MARTA 1937 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

DR. ŽELIMIR MAŽURANIĆ

;

Potpredsednici

MILAN SIMONOVIĆ I DR. MIROSLAV PLOJ

Sekretar

DR. ĐURA KOTUR

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih polova **dr. Mlan M. Stojadinović**, Minitar unutrašnjih poslova **dr. Anton Korošec**, Ministar saobraćaja **dr. Mehmer Spaho**, Ministar bez portfelja **dr. Šefkija Behmen**, Ministar trgovine i industrije **dr. Milan Vrbanić**, Ministar finansija **Dušan Letica**, Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**, Ministar građevina **dr. Marko Kožul**, Ministar prosvete **Dobrivoje Stošović** i Ministar fizičkog vaspitanja naroda **dr. Josip Rogić**.

POČETAK U 9.10 ČASOVA

S A D R Ž A J :

1. — Čitanje i usvojenje zapisnika VII redovnog sastanka;
2. — Pismeno pitanje g. dr. Save Ljubibratića na g. Predsednika Senata o publicitetu rada Finansijskog odbora u Senatu;
3. — Odgovor g. Predsednika Senata na ovo pitanje;
4. — **Dnevni red:** Pretres izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za godinu 1937/38.

Govornici: Predsednik Senata dr. Želimir Mažuranić, izvestilac većine Finansijskog odbora Fran Smodej, izvestilac manjine dr. Josip Nemeč, Ministar finansija Dušan Letica, Dragoslav Đorđević, dr. Ljubomir Tomiašić, Milan L. Popović, Don Frano Ivanišević, Ivan Pucelj, dr. Savo Ljubibratić, dr. Dušan Stevčić i dr. Josip Nemeč.

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, otvaram VIII redovni sastanak Senata i molim g. sekretara da pročita zapisnik VII redovnog sastanka.

Sekretar dr. Đura Kotur pročita zapisnik VII redovnog sastanka.

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Ima li, gospodo, ko šta da primeti na ovaj zapisnik? (Nema.) Pošto primedaba nema, zapisnik se overava.

Gospodo senatori, pre prelaza na dnevni red imam da vam saopštim da je Predsedništvu Senata stiglo pitanje g. senatora dr. Save Ljubibratića. To pitanje glasi ovako:

»Gospodine Predsedniče, u toku ovogodišnje budžetske debate Kraljevska vlada je svojom cenzurom naročito nastojavala da uguši svaki publicitet o radu Finansijskog odbora u Senatu. Dok se prošle godine još donekle moglo bar po sadržini objavljivati u javnosti ono što je izrečeno u Finansijskom odboru Senata, ove godine niti je objavljena sadržina govora, niti su verno ispisana imena govornika u debati Finansijskog odbora.

Usred već započete diskusije o budžetu u Finansijskom odboru razdeljen je g. g. senatorima štampani predlog Finansijskog zakona za 1937/38 sa nekoliko stotina amandmana. Članovi manjine Finansijskog odbora u Senatu doneli su pre prelaza na diskusiju o Finansijskom zakonu odluku koju je senator g. Đaka

Popović pročitao na sednici Finansijskog odbora od 16 o. m. Ta odluka glasi:

»Klub senatora JNS ne može ni iz vremenskih razloga, ni iz obimnosti samog predloga Finansijskog zakona uz predlog budžeta državnih rashoda za 1937/38 g. kako je rešen u Narodnoj skupštini, upuštati se u rasmatranje pojedinih tako dalekosežnih, a nedovoljno motivisanih amandmana. Stoga Klub senatora JNS izjavljuje, da odustaje od diskusije po toj materiji u pojedinstima, ostavljajući za to punu odgovornost Kraljevskoj vladi i današnjoj većini u Senatu«.

Pošto ova izjava u našoj štampi, iako je bila predata radi objavljivanja, nigde nije otštampana i pošto nije u datom saopštenju Predsedništva Finansijskog odbora čak ni spomenuta, to mi je čast, Gospodine Predsedniče, na osnovu čl. 49 Zakona o poslovnom redu u Senatu, pre prelaza na dnevni red, uputiti Vam kratko pitanje:

1. Iz kojih razloga se onemogućava izveštavanje javnosti o radu Finansijskog odbora u Senatu, i

2. Šta mislite preduzeti da u buduće objavljivanje rada ovog zakonodavnog tela bude u punoj meri zaštićeno?

Izvolite, Gospodine Predsedniče, i ovom prilikom primiti uverenje o mom osobitom poštovanju.«

Gospodo senatori, na ovaj upit čast mi je odgovoriti sledeće. Kako vidimo iz toga upita, upit se deli na dva dela: u prvom delu g. senator se žali radi toga što je izveštavanje javnosti o radu Finansijskog odbora bilo manjkavo. Da pravilno ocenimo stanje stvari, gospodo senatori, moramo uočiti činjenicu, da je rad Finansijskog odbora, kao i uopšte rad senatskih odbora, nejavan. Radi toga u senatskom Finansijskom odboru ne prisustvuju stenografi i ne beleže se nikakve izjave. To je ne samo po Poslovniku, nego i po trajnoj parlamentarnoj praksi tako. Izveštavanje javnosti o onome što se događa u Finansijskom odboru vrši se usled toga na temelju sasvim privatnih informacija, koje se skupljaju od pojedinih g. senatora, što samo po sebi nije nedozvoljeno, izuzev slučajeva po stvarima koje imaju karakter tajnosti. Ali ovaj način izveštavanja javnosti donosi sobom to, da je to izveštavanje fragmentarno i to prelazi okvir onoga na šta Predsedništvo Senata može imati svoga uticaja, to prelazi kompetenciju Predsedništva Senata.

Što se tiče drugog dela ovoga pitanja, tu g. senator izražava bojazan za budućnost i traži da Predsedništvo Senata osigura ispravno izveštavanje javnosti o onome što će se za vreme debate u plenumu Senata raditi. Tu je, gospodo senatori, situacija sasvim druga. Sednice Senata su javne, u njima sudeluju i službeni stenografi i novinari i javnost može usled toga da ima tačno saznanje o radu u plenumu Senata.

Ja ću se radi toga staviti u vezu sa g. Predsednikom Vlade da osiguramo pravilno obaveštavanje javnosti o tečaju javnih sednica Senata.

Prima li g. senator ovaj moj odgovor na znanje? (Dr. Savo Ljubibratić: Primam).

Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom redu je pretres izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za godinu 1937/38.

Molim g. izvestioca većine Finansijskog odbora da pročita izveštaj.

Izvestilac Fran Smodej čita izveštaj većine Finansijskog odbora koji glasi:

SENAT KRALJEVINE JUGOSLAVIJE FINANSIJSKI ODBOR

Br. 12

15 marta 1937 godine

SENATU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Beograd

Finansijski odbor Senata, kome je aktom Predsedništva Senata Br. 451 od 11 marta o. g. predat predlog budžeta državnih rashoda i prihoda za 1937/38 godinu sa predlogom Finansijskog zakona za ovu godinu, počeo je istoga dana sa pretresom i proučavanjem budžeta i na pet dugotrajnih sednica, uz naporan rad, 15 ovog meseca svršio taj svoj obiman posao, o čemu podnosi ovaj

Izveštaj:

Pre svega, Finansijskom odboru čast je istaći, da je predlog budžeta za 1937/38 godinu u skladu sa današnjim finansijskim i ekonomskim prilikama u zemlji i da jasno izražava intencije Kraljevske vlade koje idu zatim, da ozdravi državne finansije i ojača narodnu privredu, — što je vidljivo kako iz ekspozea g. Ministra finansija, a tako i iz obaveštenja datih Finansijskom odboru od strane svih resornih Ministara.

Ekspozei o privrednim Ministarstvima naglašuju da mnoge grane našeg ekonomskog života iziskuju veće dotacije nego su predviđene u predlogu budžeta, — ali je potrebno tom prilikom obazreti se na poreski kapacitet i finansijsku iscrpljenost, koju je Vlada u zemlji zatekla, a tako isto i na ekonomsku krizu čije su se oštine, do duše, ublažile, ali ne dozvoljavaju osetno povećanje fiskalnog opterećenja, — naprotiv iziskuju sniženje dažbina našeg slabo situiranog seljaka i sitnog čoveka.

Stoga je Kraljevska vlada predložila, a Narodna skupština usvojila, kao i Finansijski odbor Senata, da sniženje zemljarine, dato § 48 Zakona o budžetskim dvanaestinama za mesec: avgust 1935 do kraja marta 1936 godine, važi ne samo za godinu 1937 već i za 1938 godinu, — a pored toga znatno je snižen i porez sitnih zanatlija i time je osetno poboljšan njihov inače teški položaj.

Finansijskom odboru naročito je prijatno što može konstatovati na osnovu održanih ekspozea g. g. resornih Ministara, da je Vlada pripravna produžiti izvođenje javnih radova i u idućoj budžetskoj godini, čime će se postići dvojak efekat: prvo, što će se izvršenjem javnih radova zadovoljiti najprešnije narodne i državne potrebe i drugo, što će se na taj način u mnogome besposlica ublažiti, — što je sve dobrim delom u ovoj budžetskoj godini postignuto.

U formalno-tehničkom pogledu predlog budžeta ispunjava sve one uslove koji omogućavaju budžetsku javnost i jasnost i na taj način dozvoljava potpuno siguran uvid u stvarnu budžetsku ravnotežu.

Rashodi u predlogu budžeta za 1937/38 godinu povećani su prema odobrenim rashodima za budžetsku 1936/37 godinu i to je učinjeno od strane Kraljevske vlade zbog toga, što su to povećanje iziskivali interesi narodne odbrane i potreba većih kredita za poljoprivredne, zdravstvene, socijalne i prosvetne svrhe. Finansijski odbor stekao je uverenje, da su sva ova povećanja bila apsolutno potrebna da bi se mogle zadovoljiti neodložne državne potrebe. U ovome pitanju ni sa koje strane u Finansijskom odboru Senata nije učinjen nikakav prigovor.

Državni prihodi procenjeni su sa velikom pažnjom i oprežnošću tako, da u potpunosti odgovaraju privrednim prilikama naše zemlje i ekonomskoj snazi

naroda. Predlog budžeta je uravnotežen i time pretstavlja jedan veliki korak ka sredivanju i ozdravljenju naših državnih finansija i privrednih prilika u zemlji, — mada je Finansijski odbor mišljenja, da svetska ekonomska kriza, a s njome u vezi i privredna kriza u našoj zemlji još nije otklonjena, i da treba kako Kraljevska vlada, tako i Narodno predstavništvo, da posveti ovom pitanju najveću brigu i da ne žali napore, da se privredno poboljšanje, koje je već otpočelo, srećno privede kraju i normalizira.

Predlog Finansijskog zakona obuhvaća niz odredaba, koje delimično nemaju direktne veze sa samim izvršenjem budžeta, ali sadržavaju potrebna ovlašćenja za Kraljevsku vladu, da može izvršivati program koji je sebi stavila u zadatak i da zadovolji želju širokih narodnih slojeva, koji traže hitno sprovođenje toga za narod i državu korisnog vladinog programa. Iako je gledište Finansijskog odbora da naše zakonodavstvo treba da se razvija redovnim zakonodavnim putem, ipak je, iz pomenutih razloga, prihvatio sve predložene odredbe u Finansijskom zakonu kao neodložne.

Finansijski odbor konstatovao je, da je Kraljevska vlada pokazala i dokazala veliku i intenzivnu delatnost za sredivanje i normalizovanje svih prilika u zemlji, da je njena privredna i finansijska politika na dobrom putu i da je u tome svome nastojanju postigla zamašne uspehe, te stoga Odbor u potpunosti odaje priznanje Kraljevskoj vladi na svima njenim dosadašnjim naporima i staranjima, — među koje spada i ovako sastavljeni predlog budžeta državnih rashoda i prihoda za 1937/38 godinu kao i predlog Finansijskog zakona za istu godinu.

Na osnovu napred izloženoga Finansijskom odboru je čast zamoliti Senat, da ovaj izveštaj izvoli prihvatiti i time usvoji predlog budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za godinu 1937/38 onako isto kako ga je i Narodna skupština primila.

Za izvestioca odborske većine određen je senator-član g. Smodej Fran, a za izvestioca manjine senator g. dr. Josip Nemeč.

15 marta 1937 godine
Beograd

Pretsednik
Finansijskog odbora Senata,
Dr. Štanko Šverljuga, s. r.

Sekretar-izvestilac,
Fran Smodej, s. r.

Članovi:

Dr. Hrasnica Halidbeg, s. r.
Joca Selić, s. r.
Dr. Benjamin Šuperina, s. r.
Marko Radulović, s. r.
Đuro Vukotić, s. r.
Fran Ivančević, s. r.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. izvestioca manjine da pročita izveštaj Finansijskog odbora.

Izvestilac manjine Finansijskog odbora dr. Josip Nemeč čita izveštaj, koji glasi:

ИЗВЕШТАЈ

manjine Finansijskog odbora Senata Kraljevine Jugoslavije o raspravi predloga budžeta i Finansijskog zakona za godinu 1937/38.

Господо сенатори,

Maњина Finansijskog odbora uzela je живог учешћа у расправи о предложеном буџету како

бројем својих говорника тако и садржајем и подвргла озбиљној критици рад Краљевске владе на свим подручјима њезиног деловања, при чему је констатовала да и сам буџет као и рад Краљевске владе не пружа оно, што се пуним правом може очекивати и захтевати од Краљевске владе.

Краљевска влада ни мало није уважила разлоге прошлогодишње већине Сената о буџетској реформи, о штети која се наноси народу уношењем у Финansiјски закон одредби о великим, важним и далекосежним питањима.

Необично важна питања из свих области народног живота хоће ова Краљевска влада да реши напросто уредбама и тражи од Народног представништва овлашћења за издавање таквих уредби, које на основу тих овлашћења добијају законску снагу.

Број предложених овлашћења необично је велик, па већ то показује абнормалност у законодавству. Број тражених овлашћења толики је, да се пуним правом морамо забринуто запитати, што ли ће након свега тога оставити Краљевска влада Народном представништву да решава прописаним редовним путем и поступком.

Maњина Finansijskog odbora допушта у начелу овлашћења Влади за издавање уредаба са законском моћи, али само тамо, где то тражи изнимно потребна хитност или и без хитности у мање важним предметима, али мора одлучно дићи свој глас против настојања, да се од изнимке чини правило и да се уводи управо систем крњења Уставом загарантоване законодавне власти Народног представништва.

Како би могло бити здраво и добро, да се крупна питања решавају кабинетски без икакве расправе, без икакве критике, без саслушања противних мишљења.

Ова Краљевска влада располаже већином и у Народној скупштини и у Сенату, дакле је сигурна, да ће сваки њезин предлог бити у оба дома прихваћен, па кад упркос тога тражи та овлашћења, онда се то не може тумачити другачије него да Краљевска влада бежи од јавне расправе и критике, што мањину Finansijskog odbora пуним правом забрињује и не допушта јој, да такав погубљан начин доношења закона одобри.

Краљевска влада предложила је разне амандмане од далекосежне важности у последњи час, а некоје од њих у форми, која садржину прикрива неким густим велом, који онемогуђују или барем јако отежавају јасан поглед у саму садржину.

Тај метод не може мањина Finansijskog odbora да одобри.

Краљевска влада посвема се удаљила од своје наступне декларације и води политику, коју мањина Одбора не може да одобри. Темелји нашег националног живота извргавају се опасности, да буду уздрмани.

У самој Краљевској влади нема једноличних погледа на наше најважније национално питање. Док један део Краљевске владе истиче народно јединство, дотле други део погодује идеологији трију народа, што никако не води и не може да доведе ка консолидацији.

У вођењу иностране политике дошло се дотле, да се у наших савезника изгубила или барем уздрмала вера у правилно схватање савезничких обавеза и дужности с наше стране, што девалвира нашу вредност у очима страног света, а код куће у вођењу унутарње политике уместо смирења видимо племенска и верска заоштрења какових није

било ни у најтежим часовима нашег народног живота.

Желимо да нарочито истакнемо, како ова Краљевска влада при саставу предложеног буџета и Финансијског закона није водила рачуна о побољшању материјалног стања чиновника и службеника. Приходи буџета повећани су за 586 милиона динара, а није се нашло могућности, да се чиновницима и службеницима барем поврате она одузета мања, она снижења додатака породичних и личних, која снижења су тако страховито пореметила и онако пасивни биланс газдинства сваког појединог службеника.

Повећани број пензионера показује не само превелико оптерећење буџета него и штету држави и народу због непотребно изгубљених радних снага.

Повисују се таксе на молбе, жалбе и уверења, што ће погодити баш оне мале и ситне, оне најпотребније, којима је тиме онемогућено или барем врло отежано обраћати се поднесцима на власти, стављати оправдане захтеве и жалити се против неповољних решења.

Питање инвалида још увек није решено мада оно из националних и социјалних разлога тражи мериторно и дефинитивно решење.

Што се чини са штампом то превршује сваку меру. Што је и најмање непоћудно Краљевској влади, то се не пушта у јавност. Чак и говори чланова Народног претставништва — ако не показују довољну квалификацију у прилог Краљевске владе — не могу да угледају светло света јавном штампом, услед чега наша јавност остаје без толико потребите информације.

Владина буџетска политика има све недостатке и мане наших ранијих буџета. Од убраних прихода народу се скоро ништа не враћа, него се сва народна мука троши на управни и административни апарат. И ове године је повећан број државних платежника на близу 6.000 лица, а број пензионера уместо да опада он расте. Једна десетина државног буџета иде на пензије и са таквом персоналном политиком се никако не може сложити Клуб Сенатора Југословенске националне странке.

Трошећи тако огромне своте на личне издатке ова Влада приступа већ од прошле године ванбуџетском кредитирању. Политика зајмова подиже се на буџетски принцип. Једна десетина државног буџета иде на отплате камата и главнице и ми озбиљно стрепимо, да ће се овака буџетска политика за коју годину показати у свој својој голотињи и фаталности. Изграђивање сваке државе има свој природан темпо и ток, који се може убрзати, али то убрзање иде на штету народне привреде. Политика задуживања поколења има такође и својих граница о којима је свака влада дужна водити озбиљно рачуна.

У нашој привреди се још никад није догодио овако јак утицај странаца и страног капитала, као што се то догађа под овом Владом. Уместо јачања домаћих солидних предузећа, индустријских и трговачких, у нашој се земљи све више учвршћује странац, добијајући јака правна упоришта. Задатак је сваке владе да помаже у првом реду и где год се то може истински националну привреду и привреднике. Они који су ову земљу стварали, они који су и данас њени најбољи чувари имају права да то траже од својих влада.

Под овом Владом се догодио и највећи потрес у нашој кредитној политици. Из експозеа

надлежних министара ми нисмо ништа чули о санацији нашег потпуно замрлог кредита. Највећи део приватних новчаних завода је тежак болесник. Те неопходне установе за кредитирање народа су данас у агонији, а ни са које стране му се не покушава да пружи потребна помоћ. Ми апелујемо на Краљевску владу да ма и у дванаестом часу притекне у помоћ овим тако тешким болесницима.

Из ових горе изнетих разлога мањина Финансијског одбора није се могла приклонити схватању већине и предлаже Сенату да се прикључи мишљењу мањине и да не прими предложени буџет.

За известиоца мањине одређен је г. др. Јосип Немец.

15 марта 1937 године
Београд.

Чланови Финансијског одбора:

Дака Поповић, с. р.

Др. Јосип Немец, с. р.

Милан Л. Поповић, с. р.

Др. Саво Љубибратић, с. р.

Иван Пуцељ, с. р.

Др. Крамер, с. р.

Дунић, с. р.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има г. Министар финансија.

Министар финансија Душан Летица: Господо сенатори, овогодишњи предлог буџета за наредну буџетску годину јавља се пред Сенатом са цифром нешто нижом од оне са којом је поднет Народној скупштини. Сем тога и Финансијски закон који га прати, према првобитном предлогу изишао је из Народне скупштине са врло повећаним бројем одредаба. И једна и друга појава, и измене у буџету и допуне у Финансијском закону, углавном су извршене по предлозима који су долазили од стране саме Краљевске владе, а само са малим изузетком од стране Народне скупштине. Све ове измене и допуне, мање више, указују се као последица захтева и потреба државног и народног живота, искрслих од 20 новембра, кад је предлог буџета поднет Народном претставништву. Тешко је и замислити да се у времену од 3—4 месеца дана, у сложном животу државне заједнице не би појавиле такве промене, које не би изискивале законодавне ремедуре. — Те ремедуре у предлогу буџета, у облику како га је Народна скупштина упутила Сенату на даљни постунак, огледају се у низу пројектованих одредаба опште финансијског и посебно фискалног, а затим економског, културног, просветног и социјалног значаја.

Предложено повишење државног буџета за наредну буџетску годину, првобитно са 625 милиона, али смањено по предлогу Краљевске владе на 586 милиона динара, последица је, господо сенатори, у првоме реду и у највећем делу, појаве оних потреба државе, које се могу или не смеју презрети.

Буџет државних дуговних обавеза показује пораст од округло 250 милиона динара, које државна благајна у току наредне буџетске године мора да измири, јер те обавезе потичу из постојећих зајмовних уговора. У интересу чувања државног кредита, ове и овакве обавезе државне треба да су увек на првом месту обезбеђене. Ми не смемо, господо сенатори, у данашње време бити равнодушни према потребама наше народне

одбране. У чврстоћи и спреми наше народне одбране лежи главни предуслов наше државне egzистенције. Далеко од тога да бисмо из буџетских средстава све савремене потребе наше васколике војске подмирили, ми осећамо својом првом родољубивом дужности да, поред ванбуџетских средстава, тражимо и налазимо и у самоме буџету средства која траже данашње редовне савремене потребе војске. Та нова средства су у овом буџету фиксирана са 150 милиона, што са оних 250 милиона за потребе службе државних дугова чини 450 милиона.

Остало би нам још 136 милиона да исцрпимо целу суму повишења буџета за 586 милиона. Главни део овог остатка не би се могао означити као ефективно повишење самих државно-благајничких издатака. У томе остатку од 136 милиона садржано је 95 милиона динара, које претстављају већ данас државне обавезе, само не по самом буџету него по Финансијском закону. Тих 95 милиона динара пренети су сада из Финансијског закона у сам буџет, где им је једино и место, јер ту у буџету имају и своје буџетско покриће, ког у Финансијском закону нису имали.

Овако би, господо сенатори, имали у повишеном буџету од 586 милиона динара, 250 милиона које нам налажу наше обавезе по дуговним односима, 150 милиона које од нас траже потребе наше војске и 95 милиона динара реципираних од постојећих већ државних обавеза, које су фигурирале непокривене ван буџета. Остатак од 41 милион динара претстављао би кредите за државне потребе, које се јављају у другим гранама државне управе. Ми ћемо доцније видети чему су и ови кредити намењени.

Ових 586 милиона за наше прилике, и за једну годину, несумњиво је да значе један знатан скок и ми треба да смо начисто с тим, да ли смо у стању да поднесемо оволико буџетско повећање без штете по нашу народну привреду, односно, нећемо ли овим повишењем буџетских издатака проузрочити дефицитирани завршни рачун за наредну буџетску годину. Да бисмо били начисто с тим, треба, господо, да огледамо ток и пулс нашег привредног живота, јер је он главни ослонац државних финансија и државног буџета.

После застоја и назадовања од 1929 наовамо, год. 1935 бележи тек прве знаке попуштања привредне кризе, а год. 1936 указује нам на обрт из депресије у боље, повољније привредне прилике.

Берзе су одувек сматране као барометар привредног живота. За време депресије и берзански промет стагнира, јер нема интересовања за ефекте, пошто се капитали плашљиво повлаче. Интересовање за берзанске послове било је у години 1936 много јаче него у ранијим годинама. Иако су спољно-политичке прилике често задавале бригу и пословном свету, ипак на нашим берзама није било паника ни наглих падања курсева, какве се појаве често констатују на страним берзама. Тенденција је преко целе године била чврста, нарочито код државних папира. Ратна штета последњих дана осира повисоко изнад 400, а Селигманове заложнице ударају у плафон. Ово је први пут од нашег народног уједињења да државне хартије, а ја сматрам и хартије Државне хипотекарне банке државним, досижу на тржишту паритет са својом номиналом.

Грађевинска делатност у току 1936 године била је врло жива. У оживљавању грађевинске де-

латности неки запажају и гледају поузданог весника бољих привредних прилика уопште.

Жетва житарица дала је одличне резултате, боље него икад до сада. Прилике за умовчење обилне жетве биле су повољне и наш земљорадник је стварно видео осетне користи од ње.

Интервенција Привилегованог извозног друштва на тржишту хране показало се веома благотворном. Активност ове установе проширена је прошле године и на тржиште уљане репице и сухих шљива. И у једном и другом случају овом интервенцијом земљораднику је осигурана повољна цена на коју због доброг рода иначе не би могао да рачуна. Овом извозном друштву стављено је 250 милиона динара на расположење па је исплата откупљене робе ишла глатко.

Привредна активност огледа се и у оснивању нових трговачких, занатских, индустријских и других предузећа. Број стечајева све је мањи.

Насупрот томе све је већи број ново-основаних предузећа.

У току 1936 основана су 44 нова акционарска предузећа са номиналном главницом од 152.9 милиона динара. Ранијих година оснивање је било много слабије.

За једанаест месеци прошле године увозено је робе за 39.000 вагона више него за исто време у 1935.

Нагло је појачање транспорта и код Државне речне пловидбе.

Нарочито добру коњунтуру има поморско бродарство.

У току 1935 улози на штедњу повећавају се за 340 милиона, дакле на 10.120 милиона, а у току године 1936 они се повећавају за даљних 551 милион и досижу крајем године укупну цифру од 10.671 милион динара.

Волумен нашег промета преко границе у години 1936 изнео је 8.453.1 милион или за 723 милиона односно за 9.35% више но године 1935. Крајњи резултат крајем године 1936 показао се за 299.1 милион динара вишка извоза над увозом. Овај је вишак додуше нешто мањи од вишка постигнутог године 1935, али су зато за ове прве месеце 1937 године остављене за извоз знатне количине жита којих прошле године у ово доба нисмо имали. Оне треба да допринесу бољем резултату наше спољне трговине у години 1937.

Године 1936 на целокупном извозу од 4.376.2 милиона динара учествује стока и сточни производи са 1.371.9 милиона динара. То ће рећи наша стока и сточни производи партиципирани су у нашем извозу прошле године са 31.3% или са повећањем од округло 300 милиона динара према прошлој 1935 години.

За нас имаде неоспорну важност и чињеница да смо у току године 1936 наше трговинске односе са Немачком толико проширили, да је Немачка у конзуму наших извозних добара на првом месту. Од не мање важности је и чињеница да се наш извоз у Енглеску све више јача. Он се више но удвостручио и Енглеска је овако заузела чврсто место у нашем извозу. Ми смо овако успели одстранити пасивност нашег трговинског биланса са овом великом пијациом и на њој обезбедити проћу нарочито нашој дрвској индустрији, која је остала најтеже погођена међународном политиком санкција према Краљевини Италији. Ми очекујемо у току ове године овакав обрт и у погледу француске пијаце на основу недавно закљученог уговора са овом нашом великом савезницом, а са много

разлога очекујемо трајно и повољно регулисање трговинских односа наших и са Краљевином Италијом.

Само ово нешто значајних констатација из наше привредне статистике потврђују нам, да се опште привредне прилике код нас несумњиво поправљају. А поправљају се благодарјећи свестраним, добро смишљеним мерама привредног и финансијског карактера, које је влада др. М. Стојадиновића незастајући предузимала, да би повратила живот и повела путем напретка југословенску народну привреду.

Економско-финансијска политика садашње Краљевске владе није израз неког догматичког, доктринарског схватања проблема и живота. Она је резултат искуства и потреба с којима има да се бори и које треба да подмири. Она тежи углавном да олакша терет кризе и да допринесе што бржем оживљавању привредне делатности.

У том циљу Краљевска влада приступила је извођењу јавних радова, јер су они одлично средство за борбу против кризе и јер омогућавају бржу и потпунију еволуцију наше недовољно развијене привреде. С тога разлога проширује се данас и железара у Зеници; с тога разлога подижу се железнице, друмови и мостови. Јавним радовима нашем народу стварају се и многе социјалне и хигијенске установе. Подижу се болнице, здравствене станице, цистерне за воду и безброј других разноврсних ситних објеката локалног али особито корисног значаја.

Индикације нашег садашњег привредног стања овако како сам их изложио, дају нам много разлога да можемо буџетско повећање прихватити без страха да ће оно нанети штете нашој привреди. (Милутин Драговић: Од тога благостања народу пуца кожа, Господине Министре). Али, у данашње време нарочито, није довољно, кад доносимо одлуке замашнијег значења по народни и привредни живот, ослањати се само на оно што је ту. Ми треба да рачунамо и са оним што је пред нама, а што је завијено копреном. Ваља предвидети и за сваку евентуалност бити спреман.

Иако смо прошлу годину са успехом завршили, напори наши у новој години не смеју да застану. Треба да у ствари и даље дубоко уроњавамо, да смо вазда будни и на своме месту. Краљевска влада у том послу народном и државном треба да је на челу. Влада г. др. М. Стојадиновића са успехом се огледала у борби са неимаштином године 1935, и гладне зиме и пролећа, који су јој следовали. Она је и прошле године на плану народних и државних потреба, свој рад и свој програм визионарски оцртавала. Она ће будно стајати на стражи и бранику свих народних и државних интереса и отсад.

Ма да је рађен у духу штедње, овај буџетски предлог, конструкцијом предвиђених кредита, даје више импулса народној нашој привреди. Он се истиче баш у томе, што је доста његових материјалних кредита обрађено нарочито с привредне тачке гледишта, а у настојању да се и код нас пође једном ка стварнијој хармонији државног буџета са развитком наших привредних, просветних и културних прилика. И, ако би хтели повући паралелу између државних буџета за последњих седам година, о томе, који је од њих у томе односу релативно више задовољавао, мораће се доћи до непристрасног закључка да је то свакако овај предлог буџета.

Ево, господо сенатори, само неких од тих кредита:

Поред расхода пољопривредне закладе за унапређење пољопривреде и сточарства, који се пењу на 25 милиона динара буџетски предлог за потребе наше пољопривреде повећава садашњи буџетски кредит за нових 14 милиона 500.000 динара. Кредити буџета за народно здравље и социјално старање подижу се за 20,250.000.— динара. За боље народно просвећивање предвиђено је 800 нових учитељских и 100 професорских места. Повећане су и партије за градњу основних школа и набавке других материјалних потреба просветне струке за 10 милиона динара. Министарству трговине и индустрије одобрени су и повећани кредити за претварање неких државних дворазредних трговачких школа у државне трговачке академије. У саобраћајној струци, у обиму буџета, видимо нове расходе за довршење, грађење и трасирање нових железничких пруга са 30.870.000 динара. Створена је и могућност да се оснује фонд за грађење и уређење лука и пристаништа на нашем Приморју, уступањем извесних државних годишњих прихода у износу од 6,500.000 динара. За реорганизацију шумарске и рударске струке, предвиђено је 25,400.000 динара више од садашњег буџета. За 10 милиона динара више унето је и за унапређење поштанско-телеграфско-телефонске службе. И т. зв. ванредни расходи, чији се износ у предлогу буџета креће преко 990 милиона динара, такођер су знатно повећани за разне, али искључиво материјалне потребе свих Министарстава.

Посебна акција, спроведена у неколико уредаба, које је Краљевска влада донела у току године 1936, а за унапређење свиларства, производње памука, вуне итд., показује колико се Краљевска влада, и ванбуџетским намицањем знатних средстава стара око унапређења наше пољопривреде и сточарства. А желећи да поштеди нашег земљорадника у његовом економском подизању, Краљевска влада неће дирати у основицу земљарине, снвштену Законом о буџетским дванаестинама 1935/36 године, неће дирати не само ове него ни наредне 1938 пореске године.

Накнадним предлозима Краљевске владе овог пута нарочито су обележени интереси ситног занатства у местима са и испод 20.000 становника. И то интереси оних занатлија који раде ручном снагом са највише два помоћника. Они неће више морати предавати пореске пријаве, излазити пред пореске одборе и пред њима бранити своје интересе и улагати жалбе на извршени разрез пореза. Њихов порез се фиксира умереном сталном сумом, која се чак и спушта за она места и оне занатлије, који су и досад плаћали овај паушални порез. Што је пак нарочито важно, овако фиксирани нови занатлијски порез, само са 60% биће подложен самоуправним прирезима. А, кад знамо, да су прирези, нарочито општински у неким општинама ишли у неколико стотина процената, овом одредбом нашем ситном занатству по селима и варошима биће време јавних дажбина од ове пореске године веома знатно ублажено.

Овом врло бројном нашем привредном реду по селима и варошима, који са селом и сељаком дели добро и зло, а с њиме ће га и убудуће делити, укинута је и обавеза плаћања прометног пореза. Овако порески растерећен и заштићен наш ситни сеоски и варошки занатлиски ред добива могућност, да се и он рестаурира после тешких дана привредне кризе.

Господо сенатори, све ове нове одредбе, као и поменути кредити, по својој сврси и замашности знатни су за наше могућности, и веома су значајни с обзиром на продуктну улогу њихову у привредном, просветном и културном животу нашег народа. У овоме предлогу буџета пошли смо напред, колико нам је дозволила разумна оцена наших могућности. Потребе, које се не могу отклонити, и оне које нам наши остали народни интереси диктују, као првенствено неопходне, ушле су у оквир буџета. Ако би пошли даље, па унели у програм управног деловања наредне буџетске године и остале наше потребе, а које ни Краљевска влада не оспорава, ми би, господо, неминовно опет упали у каламитете при извршењу таквог буџета. Стање у коме се наша привреда данас још налази, толико је осетљиво, да би оваква мера њезино придизање могла да успори ако не и устави. Стварајући на једној страни нешто корисно, на другој би учинили несразмерно већу штету. Зато је Краљевска влада, оцењујући могућности повећања буџета за наредну годину, имала пред очима само ону нашу пореску снагу, која ће се и уколико ће се моћи да обухвати, углавном у оквиру садашњих наших фискалних прописа. Оцењени већи прилив буџетских прихода на томе темељу, углавном је резултанта померања пореске снаге на више, оживљавањем наше привреде.

Само у једном правцу Краљевска влада посегла је овог пута за јачањем фискалних прихода подизањем јавних дажбина. У области нашег таксеног закона, предлажу се извесне измене неколико тарифних бројева са сталним таксама.

Међу повишењима фиксних такса фискално је најважније оно, које се односи на поднеске у административним стварима. Ова такса од садашњих 5 динара, подигнута на 10 динара, неће имати за последицу никакав поремећај у привредном нашем животу. Она тангира она лица, која, и кад, имају потребу да нешто захтевају или нешто моле од управне власти. Такве потребе грађана нити су опште, а нити су лично свакидашње, и према томе оне се редовно не понављају, оне су спорадичне. И кад је нарав предмета, који се таксира, таква, ово повећање неће значити неки особити терет, утолико пре, што ће ова такса и у повећаном износу бити још увек нижа у паритету са одговарајућом таксом, која се за овакве предмете плаћала у већем делу наше државе пре Уједињења.

Свакако је врло важна и она законска измена, која се предлаже у опсегу такса на наслеђе и даривање за случај смрти. Предложене измене имају за циљ да под ову таксу подведу већи број таксених обвезника. Ипак, ову реформу не треба посматрати само са фискалне тачке гледишта. Њоме се извршује и извесно униформисање ове таксе, која се сад још наплаћује по разним наслеђеним таксеним нормама. Сад ћемо имати нашу заједничку таксену стопу и једнако оптерећење с обзиром на степене сродства. Уз наследну таксу, уопштена је у целој Краљевини и незнатна преносна такса за наслеђене некретнине.

Због садашњег високо фиксираног минимума остајале су у пракси, недирнуте наследном таксом, врло често и оставинске имовине, које по својој чистој вредности далеко превазилазе законски минимум. Одсад се барем ове веће наследне имовине неће више моћи крити од таксе, јер је минимум фиксиран ниже. С обзиром на то што је он у предлогу фиксиран не вредношћу саме оставине, као

досад, него с обзиром на сваког наследника са по 10.000.— динара чистог дела — овај нови минимум је још увек једно наше фискално фаворизовање наследне имовине, кад погледамо колико се од наслеђа узима данас у фискалне сврхе у ближем и даљем нашем суседству. Такса на наслеђа данас се свуда у модерном свету сматра као једна од најумеснијих — најоправданијих јавних дажбина.

Али ми се нисмо повели за иностранство. Ми имамо у виду наше прилике и наше односе и о њима треба да водимо рачуна. Ми знамо да ми немамо много богатства и због тог ћемо и даље штедети наследном таксом имовине наших породица. Штедимо их и у овом законском предлогу, јер нећемо ни убудуће дирати лично наследство до 10.000 динара чисте вредности. И ма да нам то наше државне и народне потребе овог часа диктују, ми ипак нисмо ишли, као другде, дотле да се ослобођење од таксе избрише без обзира на вредност наслеђа. Ми смо ослобођење задржали и за будуће, и то на оном нивоу где мислимо да се плаћање таксе, с обзиром на породични однос и висину наслеђа, неће теже осећати.

Краљевска влада и овог пута водила је нарочито рачуна о нашим земљорадничким имовинама. Она је и у новом законском предлогу предвидела један минимум од 50.000 динара чисте имовине оставитељеве, по одбитку свих дугова. На оставине земљорадника са и испод 50.000 динара чисте вредности неће плаћати наследну таксу не само деца него ни унучад оставитеља.

Држећи се принципа да расподела државних пореза треба да стоји у праведном размеру према економској снази, уложеном капиталу, обављеном промету и оствареном добитку појединог пореског обвезника, указује се потреба да се донесу законске одредбе које ће обезбедити државној благајници оне приходе које она с правом очекује од обвезника друштвеног пореза.

Међутим, предузећа обавезна на јавно полагање рачуна која располажу са знатним сопственим и туђим капиталима, чији годишњи промет износи на десетке или чак стотине милиона динара, чији су продукти заштићени високим заштитним царинама, која се удружују у картеле у циљу постизавања суперпрофита, показују у својим завршним рачунима врло често чисту зараду која се креће између 1 до 10% на обављени промет, или 0.5% до 2% на укупна сопствена и туђа средства.

Остали порески обвезници, економски слабији, често истичу ове чињенице и захтевају да удружени капитал буде обухваћен порезом у једнакој мери, на исти начин и по једнаком поступку као што су обвезници течевине. Ово због тога, јер порески терет претставља у ствари за обвезнике течевине одузимање једног дела њихових прихода, остварених личним радом и капиталом, прихода који су им потребни за живот њихових породица, док порески терет за обвезнике друштвеног пореза претставља само исплаћивање ниже дивиденде или камата оним лицима који поред капитала не улажу и свој рад да би постигли те приходе.

Да би се данашње стање у погледу ове неједнакости поправило, минимални порез који је данас фиксан, изграђује се сад у прогресивном облику, од 2% до 8%, дакле просечно до оне висине која одговара најнижем нормалном рентабилитету пласираног капитала у предузећу, односно најнижем нормалном чистом добитку на робни бруто-про-

мет, односно бруто-приходе од премија, камата, провизија и услуга.

За предузећа која подлеже плаћању посебног пореског додатка, минимални порез израчунат по предложеним изменама узимаће се у двоструком износу.

Друштвени порез биће тангиран још и том законском новином, што ће пореска власт за пореску основицу моћи толерирати оцену вредности залиха при годишњем инвентарисању само до 20% испод набавне, односно производне цене. Досадашња шира толеранција дала је могућности поступцима који нису хармонични са законским интересима државне благајне.

И најбоље уравнотежен буџет у току године извршења може да се заврши негативним салдом. Вештина економисања са одобреним кредитима први је услов да се избегне буџетски дефицит у завршном рачуну. Влада др. М. Стојадиновића има за собом позитивне успехе и у овој најширој грани њезине управне делатности то јест у буџетском економисању у првој години своје управе. Газдовање Владе др. М. Стојадиновића по буџетским кредитима буџетске године 1935/36 показује један суфицит од 438 милиона динара. Благодарем овом суфициту и извршеној консолидацији дуга од 600 милиона код Поштајске штедионице, ситуација нашег ванбуџетског газдовања по обртном капиталу Главне државне благајне знатно се поправља.

Из последњег извештаја о кретању државних буџетских расхода и прихода, који износи резултате за првих 10 месеци ове буџетске године, видећете, господе сенатори, да је за тих 10 месеци буџетске године ушло 792,447.401.— динара прихода више но што је у истом времену извршено расхода. Наравски, ми не смемо из овог, већ сада, повлачити и закључак, да ће и крајњи резултат по завршном рачуну ове буџетске године бити позитиван. Још су нам непознати резултати које ће дати последња два месеца буџетске године. Треба до краја рачунске године извршити и плаћања за све ангажмане буџетске који се најаве до краја буџетске године. Али, како је за 10 месеци ове буџетске године овај пролазни вишак рачунски утврђен са високом цифром од 792,447.401 динара, има доста основа за веровање да крајњи резултат ни ове буџетске године неће показати негативан резултат у самом буџетском газдовању.

А ако се овако буде газдовало и у наредној буџетској години, и не искрсну никакве ванредне потребе или неприлике, онда не треба да се плашимо да би повишење буџета само по себи, могло да буде узрочник и негативног резултата завршних рачуна године 1937/38.

Прошле јесени престао је да постоји и остатак златног блока. Француска, Холандија и Швајцарска пошле су такође путем девалвације.

Све до ове девалвације, динар је стајао на курсу 7 швајцарских франака за 100 динара, а после девалвације, сразмерно њезином проценту, попео се на 10 швајцарских франака за 100 динара. Сама девалвација валута златног блока према томе није имала штетних последица на вредност наше монете. Динар је задржао своју куповну снагу, јер се још почетком 1935 прилагодио стварним приликама.

Поверење у динар потпуно се учврстило. Шта више, услед колебања и нестабилности других ва-

лута, може се констатовати бегство у динар. Страни држављани који имају у нашој земљи потраживања у динарима, не журе се — као раније — да пошто пото уновче своја потраживања и да износе своје капитале.

Иако је свуда око нас у току 1936 године било поштравања девизних прописа, ми смо гледали свагда, где год се може, да се у границама могућности у овоме погледу чине олакшице. При издавању дозволе за плаћање у иностранству, кад год није у питању роба, поступало се либералније но раније, а нарочито много либералније него у другим земљама са девизним ограничењима.

Све до априла месеца 1936 године Краљевина Југославија била је једна од ретких земаља, која није ограничавала увозну трговину. Овај либерални став није се могао измирити са нашим монетарним и девизним интересима. Увозили смо из земаља према којима имамо пасиван трговински биланс, плаћајући набавке девизама, док смо сличну робу могли увозити из клириншких земаља према којима смо били активни, и на тај начин наша потраживања по клирингу смањити. Због тога је априла 1936 године, заведена контрола увоза као валутна политичка мера, која је досад показала повољне резултате.

Јула месеца прошле године обустављене су привредне и финансиске санкције према Италији. Поведеним преговорима постигнут је са Краљевином Италијом споразум који је ступио на снагу 1 октобра 1936 године. Поред тога, предузете су мере да се изврше уплате и оних потраживања која су настала после 18 новембра 1935, и да се салдо потраживања по клирингу што пре ликвидира.

Клириншке споразуме ми имамо са још 13 земаља. Швајцарска га је отказала, те од 1 јануара ове године имамо са њом исти режим који важи и за неклириншке земље. Клиринг са Шпанијом само због несрећних прилика у тој земљи не функционише.

Клириншки споразум са Немачком међан је неколико пута у току године, како би се омогућило изравнање нашег увоза из Немачке са нашим извозом у Немачку, и ликвидирање нашег потраживања убрзало.

При крају 1936 закључен је нов споразум о платном промету са Мађарском, док су започети преговори за обнављање клириншког споразума са Румунијом.

Почетком 1936 године приступили смо првој емисији државних благајничких записа у укупном износу од 500 милиона динара. Дobar пријем који је новчано тржиште указало овој краткорочној државној хартији, дао нам је подстрека да смо, крајем прошле године повећали емисиону границу записа на укупно једну милијарду динара.

Улога државних благајничких записа претежно је економска, а тек у другом реду фискална. Неизмирене државне обавезе — настале у протеклим годинама привредне кризе — биле су једна врста нерегулисаног летећег државног дуга, који је у ствари претстављао принудан зајам државе код њених поверилаца. Имобилизацијом ових приватних потраживања код државне благајнице, не само да се наносила штета држави и њеном кредиту, — него су привредници били лишени свог обртног капитала, а тиме је трпео штету читав круг људи свих привредних редова, који су са овим државним поверицима стајали у вези. Томе

стању учињен је крај издавањем благајничких записа.

Пошто је највећи део приноса од благајничких записа био употребљаван за исплату ових замрлих потраживања, то је и национална производња и унутрашња трговина, — једном речи цела привреда, ојачала свој обртни капитал.

На овај начин убрзан је новчани оптицај и потстакнута општа привредна активност у земљи. С друге стране држава је, намењујући текуће буџетске приходе — који се повољно остварују — текућим буџетским расходима, могла кулантније да подмирује своје обавезе и, нарочито, да веће суме одреди за материјалне расходе, који су директно продуктивнији од личних и, према томе, привредно интересантнији.

Из прве транше финансијских сретстава за велике јавне радове ефективно исплаћујемо сад четврту стотину милиона динара. Поред тога извршерна су из других јавних финансијских сретстава знатна плаћања за јавне радове ужег или ситнијег значења по целој земљи. У овим плаћањима судељује у видној мери и приватни капитал, који је у ту сврху ангажован постојећим уговорима о подизању и градњи објеката за јавну потребу.

Као сретство за оживљавање привреде, а нарочито активности новчаних завода, послужила је и Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова. У смислу ове Уредбе земљорадници су већ почели да полагају дужне суме. До сад је Привилегована аграрна банка примила у готову округло већ 50 милиона динара. Ова сума уплаћена је посве добровољно без икаква суделовања власти.

Улози на штедњу показују повећање, не само код државних новчаних установа, него и код приватних банака. Чак се и код банака под заштитом осећа обиље новца. Поверење у банке враћа се.

Наш привредни живот биће несумњиво појачан и постепеним остварењем и проширењем наше индустрије за земаљску одбрану. Свој план ми данас већ у велико и оживотворавамо. Зеница се преуређује и оспособљава за производњу ваљаног гвожђа и челика. У Бору се подиже творница за електrolитички бакар. Дрварска фабрика целулозе прешла је у државне руке и овако оспособљена да поново проради. Индустрија аеропланских мотора у Раковици потпуно је национализована и са новим сретствима у путу је да прошири свој рад.

Законодавство о нашем металном новцу није било ни систематски уређено, нити је одговарало потребама земље. Искивању металног новца приступало се од случаја до случаја, без плана и система, како у погледу апоена тако и у погледу спољног и техничког изгледа и садржине саме металне легуре.

Све ове околности, а нарочито немила прошлогodiшња афера са ковањем новца, неминовно су диктовале да се створи у земљи Државна ковница, у којој би се израђивао метални новац који би био на висини модерне технике и по облику и апоенима одговарао потребама пословног саобраћаја. У том циљу донесена је Уредба о инсталисању постројења за искивање металног новца и других ковина сличних металном новцу. Ова Уредба послужила је као база за склапање споразума са Народном банком, у чијем се Заводу за израду новчаница већ сада изграђују потребна одељења. Целокупна машинска инсталација за ковницу већ је поручена.

Од 1 јануара ове године пуштена је у саобраћај и новчаница од 500 динара; наравски без икаквог повећања циркулације новчаница, због овог разлога. Овај нови тип новчаница задовољава једну хитну потребу новчаног саобраћаја, нарочито у мањим местима, где се промет изравнава са апоенима, и где је хиљадарка голем новац и због тога тешко разменљива.

И продукција злата у нашој земљи стално се повећава. Док је она 1934 године износила 2.305 килограма, у 1935 години порасла је за 140 килограма. У години 1936 повећање је још веће, јер је производња изнела укупно 2.644 килограма.

Народна банка стално откупљује све злато произведено у земљи, те се на тај начин и њена златна подлога стално повећава. Докле је почетком 1936 године злато у банчиним касама износило 1.336 милиона, дотле је крајем године вредност тога злата била 1.588 милиона, повећање је дакле за 252 милиона. Према томе Народна је банка у току једне године повећала свој златни сток са цирка 5.000 килограма. Повећање злата у банчиним касама у Београду за последње две године износи 628 милиона динара, односно за 44%.

Питању подржавања и развијања државног кредита Краљевска влада поклањала је и поклањаће и у будуће своју најпотпунију пажњу. Није без интереса истаћи већ сада задовољавајућу чињеницу да се државни кредит у земљи постепено али непрекидно подиже и ојачава.

У погледу службе по државном дугу у иностранству, Краљевска влада настаће, исто тако, да сходним мерама доспе што пре до дефинитивног решења овог важног проблема, водећи при томе рачуна о стварним финансијским и валутним могућностима наше земље.

Господо сенатори, у току прошле године Краљевска влада је донела 301 уредбу, од којих је 55 уредаба привредног значаја, а 19 уредаба финансијског значаја и 12 уредаба међународног, и то опет углавном, привредног значаја. Доношењем ових уредаба на основу добивених законских овлашћења, пружене су нашој привреди и нашим финансијама нормативне основе са којих се оне данас, како видесмо, снажније и успешније покрећу. Досад уочљиви успеси уверавају нас да смо на добром путу. На томе путу Влада др. Милана Стојадиновића продужиће и даље да развија своју, по наш народ, несумњиво и обилну и корисну делатност. (Бурно плескање код већине и повици: Живео!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč imade g. Dragoslav Đorđević.

Драгослав Ђорђевић: Господо сенатори, када се једна генерација, којој је било суђено и да припреми рат, и да води рат, и да створи нову државу, и да после рата уреди нову државу, када се једна таква генерација нађе пред толиком множином важних и крупних проблема, пред каквим се налази наца генерација, она мора пре свега из те множине питања издвојити оно, које је од важног важније, од преког прече и од пречег најпрече.

А за нашу генерацију несумњиво је најпрече оно питање, које је стварно постављено првог дана нашег заједничког државног живота, и чије се решење данас тако форсирано тражи. То је основно питање унутрашњег уређења наше државе, које се у нашој јавности иначе тако уско назива „хрватско питање“.

Зато, господо сенатори, дозволите ми да ово питање с обзиром на његову важност и прешност издвојим из множине осталих, и да му у овој општој буџетској дебати поклоним нарочиту пажњу.

Господо сенатори, не задржавајући се на појавама дневне политике, као ни на сукобима, обрачунима и аргументима појединих политичких партија, а посматрајући ово питање кроз једну историјску перспективу, ја ћу са вашим допуштењем покушати најпре да на примерима из историје других народа и држава укажем, како су слична питања код њих била решена. Затим, а као у модерној медицини, која је одавно напустила тзв. симптоматично лечење, то јест лечење симптома болести, покушаћу да нађем узроке извесним немилим појавама у нашем политичком животу, а међу њима нарочито оне узроке, који су примарни и перманентни, јер леже у самој природи ствари; оне узроке, чије би се дејство осећало да после ништа није дошло до онога, чиме је оно било само појачано.

Конклузије ћу изнети на крају, пошто пређем цео збир факата.

Као што је познато, у односу на наш основни државни проблем, код нас су формиране две супротне тезе.

Једна од њих истиче као своје основне принципе и постулате следеће:

Заједничка држава, један народ, дакле унитарна држава, централистички уређена.

А друга:

Заједничка држава, три народа, дакле федералистички уређена држава. (Упадице.) Пустите ме да мирно говорим, а изволите доћи на говорницу па побити моје мишљење.

Узимајући јединство расе и нације као јединство народа и свдећи на племе оно што је историја фиксирала и освештала као народ, заступници прве тезе принцип народног јединства узимају као факт, као метод и као програм садашње и будуће унутрашње политике наше државе.

Сем извесних изузетака, заступници и једне и друге тезе слажу се у томе да, били ми један или три народа, свакако треба да образујемо заједничку државу и то монархију са славном династијом Карађорђевића на челу. У свему осталом се разликују.

Заступници прве тезе узимају јединство народа као реалан факт и то га узимају у најширем смислу речи. Из тога факта они изводе троје:

Прво, да је он сам собом био и активни узрок и морални разлог за постанак наше државе; тај факт, да смо ми Срби, Хрвати и Словенци један народ био је с једне стране стимулус нама самим за све акције које смо у прошлости предузимали да се као народ у целини ослободимо туђих држава и оснујемо своју националну државу, а с друге стране он нам је дао моралну легитимацију да пред другима, односно пред победничком Антантом можемо поставити захтев о признању већ свршеног чина, који је настао као непосредни резултат последњег светског рата.

Затим по тврђењу прве тезе тај факт потпуног народног јединства има да инаугурише, да инспирише и све методе унутрашње државне политике. То јест све што се предузима од стране државне управе на свима пољима нашег политичког, националног и културног живота има да се предузима с обзиром, да се то ради у једном и јединстве-

ном народу, за тај један и јединствени народ и над тим једним и јединственим народом. Над једним народом, који мора имати не само једно и јединствено име државно — Југославија, него и једно и јединствено име национално — југословенски народ. Све ово зато, што би свако признање постојања извесних разлика или особености између Срба, Хрвата и Словенаца и свако вођење практичне државне политике с обзиром на те разлике слабило колективну југословенску националну свест и вољу и водило постепено, али сигурно националном и државном разједињењу.

И најзад по тврђењу прве тезе, принцип потпуног народног јединства Срба, Хрвата и Словенаца има да буде и највиши национално политички циљ садашњој и будућој унутрашњој политици наше државе.

Међутим, заступници друге тезе из факта да смо ми три народа изводе, да и методи садашње и циљеви будуће политике наше федералистички уређене државе имају се одређивати с обзиром на тај факт нашег народног тројства.

Кад су тезе овако супротно постављене, да видимо: која је од њих тачна а која нетачна. Нису ли обе нетачне или су у једном смислу обадве тачне, а у другом обадве нетачне.

Другим речима, шта је, уколико и у ком смислу тачно односно нетачно код једне, а шта код друге, њој супротне тезе?

Место сваког доктринарства, литературисања и изливања жарких патриотских чувстава и жеља, место тирада и апотеоза једнима, а проклетства другима, који су у дневној политици проскрибовани често пута као издајници, туђински плаћеници и томе слично, покушајмо да мирно и објективно посматрамо, каква нам факта у вези са нашим основним државним питањем пружа, као што напред рекох, историја других, од нас напреднијих народа и држава.

Ево, шта нам ноторна факта туђе историје и садашњости говоре у вези са нашим проблемом.

Пре свега, за постанак и напредак једне државе, федеративне или унитарне, није апсолутна претпоставка национална јединственост њенога народа.

У прошлости и садашњости за ово има пуно примера: Велика Британија, Северно Америчке Сједињене државе и Швајцарска савезна република су најбољи доказ за ово. Поменуте државе образовали су народи не само национално, него и расно неједнаки, па су и они и њихове односне државе достигле максимум напретка и моћи.

Друго. Национално различни народи, иако различни, могу да образују унитарну државу. Они не морају; зато што су различни, да образују само федеративну државу.

Пример за ово је Велика Британија. Ову најмоћнију државу света образовали су два, да се задржим само на њима, не само национално, него и расно различна народа, па њима ипак није сметало да своју државу уреде на унитаристичкој основи.

Треће. Расно и национално јединство једног народа није за тај народ императив да живи само у једној и јединственој националној држави својој. Тај народ, и поред овог јединства, може живети и желети да живи и у другим државама.

Поред примера швајцарских Француза, Немаца и Талијана, који неће да живе у својим ужим националним државама Француској, Немачкој и Италији, а хоће да живе у заједничкој Швајцарској, имамо још један пример. То су аустријски Немци,

који неће да живе у једној националној немачкој држави него у другој, аустројској.

Јасно је, да је за живот једнога народа у једној државној заједници неопходан услов заједничка свест о потреби те заједнице и заједничка воља да се остане у њој, чак и када је тај народ национално јединствен.

А, та свест о потреби једне заједнице и та воља да се она одржи и унапреди, то је оно што је за практичну државну политику најважније, ако не и једино важно.

Четврто. Национално неједнаки народи живећи дуже у једној државној заједници, без обзира да ли је она унитарна или федерална, а под извесним повољним условима, могу да образују нов и јединствен политичко национални тип.

Швајцарску државу образују три различна народа, од којих је један, немачки, чак и расно различан од она друга два, француског и талијанског народа. Па ипак, створено је, у току времена, нешто ново, створена је: »La nation suisse«. И то у смислу једне и јединствене Швајцарске националне свести и једне јединствене швајцарске националне воље. Постоји: „Je suis Suisse“ као изјава припадности једном новом и заједничком политичко националном типу Швајцарца.

Постоји и: „Je suis Français“! — „Io sono Italiano“ — »Ich bin ein Deutscher«! али и увек: „Ja sam Швајцарац“! тј.: „Ја сам, поред свега и више свега, Швајцарац“!

Шта стварно та јединствена швајцарска национална свест и воља значе и да то није никаква спољна и формална ознака, односно да швајцарска државна и национална заједница нису никакво ортачко друштво на отказ, како то неко рече, доказ је држање швајцарског народа за време Светског рата. И ако су се у томе рату на живот и смрт борили Французи и Талијани с једне, а Немци с друге стране, дакле народи с којима су швајцарски Французи, Талијани и Немци расно и национално идентични, и са којима су они чак и у директним географским везама, ипак је швајцарски народ остао веран самоме себи и својој швајцарској држави, потврдивши тиме своју вољу да и у једном таквом искушењу за своја ужа национална осећања остане поред свега и више свега Швајцарац, тј. швајцарски националиста и швајцарски патриота.

Велику Британију образују два национално и расно различна народа, Енглези и Скотланђани. Два народа различита по вери, по језику и многим другим националним особинама. И нешто више, два народа, чије су односне националне државе у прошлости биле у честом непријатељству, водећи међусобне крваве ратове. Па ипак, све те разлике, сва та честа непријатељства из прошлости нису сметала да време и одговарајући методи мудре и обазриве државне управе омогуће стварање једног новог типа Великобританца. Данас, мада су оба два народа задржала многе своје националне особености у оплемењеним формама и манифестацијама, за какве су способни културни народи, ипак је у практичном животу, тешко рећи, ко је већи Великобританац: Енглец или Скотланђанин, — како сам то већ имао прилике једном да напоменем.

Североамеричке Уједињене Државе образују сви народи и све расе на шару земљином. Оне у томе погледу претстављају највећу шароликост која је икада на свету постојала. Па ипак, и поред свих расних и других разлика које су поједини народи сачували током времена створен је нов по-

литичко-национални тип Американца. — „I am an American!“ не значи само: „Ја сам грађанин Америке“ („I am a citizen of America“), него и „Ја сам припадник америчке нације“ („I am of American nationality“).

И, најзад, пето. Пристајање државне политике на извесне разлике код појединих народа, када се ови нађу у једној заједничкој држави, не мора најзад довести до разједињења тих народа и до распадања државе као целине.

Доказ су нам, као што смо видели, Швајцарска, Северна Америка и Велика Британија, од којих је ова последња чак унитаристички уређена, а које су, водећи баш поменути политику толеранције, достигле највећи домет у своме унутрашњем и спољно-политичком животу.

И још нешто. Ови нам примери показују, као што смо видели, да се дотичне државе због такве политичке трпељивости не само нису распале, него да су у њима током времена настале чак и нове и јединствене политичко-националне творевине. Ово, пак, благодарећи баш чињеници, да ниједна државна политика није за постизање тога циља применила методе простог одрицања или игнорисања, или чак директног, нестрпљивог и нетрпељивог брисања свега онога, на шта поједини народи неодступно полажу, и у шта не дају да им ико дира, па ни њихова нова, заједничка држава.

А да све ово, што важи за међусобно различне народе, у толико пре важи и за делове једнога расно и национално истога народа, показују нам пример немачког националног и државног уједињења.

Да творци немачког савезног царства нису водили рачуна о извесном затеченом стању немачких држава и слободних градова, да се нису обзирали на извесне захтеве историјског традиционализма дотле разједињеног немачког народа, од којих су неки захтеви били стварни, а неки голе сентименталности — ко зна да ли би се ново немачко царство и уједињење немачког народа уопште могло остварити? А да су пре 65 година било Бундесрат, било Рајхстаг, било Кајзер као носиоци највише власти у новоствореном савезном немачком царству у чији је састав ушло 26 дотле самосталних немачких краљевина, кнежевина, великих војводства и слободних градова, — да су они још онда подвикнули Прусима, Баварцима, Саксонцима и осталим грађанима новостворене државе: „Нема више Пруса, нема више Бавараца, нема више Саксонаца, има само Немаца! Нема више ничега, што вам је кроз векове било драго, нема више осетљивости према нечем што је некад било, па ма шта то било! Нема ничег више, што је било уже ваше или само ваше и што ви хоћете да и сада буде само ваше! Бришите одмах све то из својих душа! Извршите чудо сваки над собом и постаните одмах нови људи са новим потребама, новим менталитетом, новим навикама, новим захтевима!“ — да су они тада тако урадили, ко зна да ли се одмах не би распало већ створено немачко царство и разбито тек извршено немачко национално уједињење!

А, да то вођење рачуна у практичној државној политици о затеченим стањима не мора принципијелно одвести постепеном слабењу и најзад разбијању једнога народа и државе, доказ нам је опет случај немачког народа.

Иако је немачки народ ушао у своју нову државну и националну заједницу задржавши и своје монархе, од којих четворицу краљева, и своје по-

себне државе са историски фиксираним границама, са правом примања страних дипломатских претставника, са посебним законодавствима и т. д., ипак све то не само да није у току времена разјединило немачки народ и државу, него су Немци у тој и таквој новој држави показали колосалне резултате у науци, филозофији, уметности, техници и достигли максимални престиж у својој спољној политици. А када је дошао рат, у коме више него игде има да се изрази јединство и снага националне свести и националне воље једнога народа, Немцима је, мада су благодарени једноме своме неуравнотеженом цару били подигли скоро цели свет противу себе, мало још требало, па да потуку сав тај цели свет.

За пример пак, како пролази држава, која се служи супротним политичким методама, навешћемо пок. Аустрију.

Да је ова расно и национално шаролика држава, створивши прилично материјално благостање својих грађана и осигуравши им знатну личну и имовну безбедност, умела још да свима својим народима осигура покрајинске аутономије, у којима би они, без штете по целину, били своје газде; да им није често пута грубо и неделикатно дирала у њихова историска права, традиције, осетљивости, а код некатолика, нарочито у верске осетљивости; да је Ђесар у Бечу дозволио да бар једанпут у сто година буде Србин министар, а Хрват, пошто му је као католик ближи, и чешће пута; да је уз једно кољено поставио себи српског патријарха, а уз друго хрватског кардинала, да му је, наравно, избор икада био омогућио; да је умео својим народима, које је вечито завараво, експлоатисао и међусобно завађао, певати ону песму, коју воле свакви сентименталци, какви смо н. пр. ми Јужни Словени и т. д. — па да је све то тако потрајало један добар број деценија, — ко зна шта би било са нашим југословенским националним ослобођењем и уједињењем! Али овако, благодарени Богу који нас је увек чувао, и расној, националној, а нарочито верској, нетрпељивости бечких Ђесара и њихових ограничених министара, наш народ је окретао леђа богатом, али нетрпељивој Аустрији и чезнуо за маленом, али својом Србијом, дубоко осећајући у увређеној души оно што је Шантић тако лепо опевао:

„Бољи су своји и кршеви голи,

„Нег' цветна поља, где се туђин шећел!“

И певао је тако наш народ и радио тако све док није дочекао своје национално ослобођење и уједињење.

Значи, господо сенатори, да је све оно, око чега смо у теорији поломили толика копља, што нам је апсорбовало најбоље време и толике енергије било сасвим погрешно. Све оно што смо ми, доктринарски посматрајући ствари, држали за важно, за преважно, за судбоносно, све оно што смо чак за догме проглашавали, по којим догмама смо хтели да преуредимо наш политички, нарочито национално-политички живот!

Нити је, принципијелно узев, неопходно за срећу једног народа да образује баш унитарну, а не и федеративну државу, од које смо се толико бојали. Нити је за унитарну државу неопходан унитаран народ, што смо толико доказивали. Нити је немогуће да у једној унитарној или федеративној држави више народа или више разних делова једног истог народа најзад постану један народ, што и данас одричемо. Нити од затечених разлика мора бити штетних последица, што и данас твр-

димо. Нити ради јединства треба уништавати све те разлике, што и данас чинимо.

Него сасвим обрнуто, ако се, наравно, буде и мудро радило и стрпљиво чекало.

Значи, када су већ били створени објективни историјски услови за постанак наше државе услед војничкога краха бивше Аустро-Мађарске, која је била највећа сметња за наше национално ослобођење и уједињење; када су већ били створени и сви субјективни услови да се оснује заједничка југословенска држава, тј. кад се је са стране Срба, Хрвата и Словенаца показала слободна воља да искористе ратном победом Антанте и Србије створене услове за оснивање те државе, ми смо имали сасвим просто поступити.

Имали смо, без икаквих доктринарских прејудицирања и без икаквих романтичарски замишљених калуџа да створимо државу с обзиром само на нашу стварност. То јест, водећи рачуна, с једне стране, о чињеницама које су биле врло повољне за наш заједнички државни живот, а то су: наше расно и национално јединство, показана свест о потреби нове државне заједнице и изражена воља да се она оствари, али, и с друге стране, о оним чињеницама које су можда биле нежељене, али које су биле ту, које се нису могле прећутати и које су могле значити велике сметње за миран живот у новој држави, ако се са њима не буде отворено, без зазора, рачунало и са њима мудро и обзриво поступало. То су оне разлике, или ако се хоће особености у народном карактеру, традицијама, култури, којих сви ипак имамо, а каквих и много већих имају и сви остали народи. Јер, ми нисмо били неки апстрактно замишљен народ, него један сасвим реалан свет, са којим се, таквим какав је морало рачунати приликом формирања државе, а и после, када су се постављали циљеви и методе практичне државне политике.

Да смо ми свој проблем тако просто и практично поставили, избегли бисмо многе непотребне потресе, од којих и данас трпимо, и не бисмо, у погледу наше унутрашње националне политике, и данас тапкали у месту.

Међутим — шта смо ми радили за ових скоро 20 година?

Поводећи се од почетка за извесним доктринарски постављеним принципима, ми смо целокупну нашу унутрашњу политику поставили на погрешне психолошке основе. (Томо Јалжабетић: Хвала Богу!) Тако је, чика Томо! Отуда онакве наше методе у практичном спровођењу наше националне политике.

Хотећи сувише нагло једну нову духовну, културну и политичко-националну формацију нашега народа и нашега човека појединца, ми смо при свему томе једну ствар били заборавили. Наиме, да тиме крупним коракот заилазимо на терен психолошких збивања и да на томе терену важе сасвим други, често пута дијаметрално супротни закони од оних који важе у материјалном свету. Заборавили смо пре свега један од основних психолошких закона потпуно супротан одговарајућем физичком закону. Наиме, знајући да у материјалном свету, ако хоћемо на место нечег старог да зидамо нешто ново, морамо најпре да порушимо оно старо, ми смо мислили да исто важи и на терену психолошких догађања. Ми смо при том заборавили да у психолошком свету сасвим супротно бива. Ту се само на старом може зидати ново. Док у физичком свету табула раза претставља услов за зидање новог, докле у психичком

свету табула раза значи апсолутну немогућност за зидање ичег новог.

Док се у физичком свету, свакако хиперболички речено, на рашчишћеном терену старих ствари и облакодер може подићи за један дан, дотле се у психичком свету ни за један век не може подићи не облакодер, него често ни приземна кућица. Док у материјалном свету што чистији терен од старих грађевина — све брже подизање нових грађевина, у психичком свету што више ослањања на старе творевине — све сигурније подизање нових творевина. Док у материјалном свету што мање обзира на оно што је било, у психичком свету све више обзира на оно што је било или што јесте, ако се хоће несметан и могућно брзи успех!

Не улазећи даље у ове, за психологе ноторне ствари, хоћу да укажем какве смо елементарне тактичке грешке чинили кад смо често, овде нарочито мислим на нашу националну политику, узимали сунђер у руке и хтели да из душе српског, хрватског и словеначког народа избришемо и оне зарезе, који се отуда исто тако не могу, као и што не треба, да избришу.

Из нестрпљиве жеље да што пре створимо нешто ново на рушевинама старог, ми смо, као што рекох, чинили колико немогуће, толико и непотребне потезе, који су изазвали силну реакцију одоздо, а нарочито код Хрвата.

Ми нисмо знали да је народ толико исто реалан, трезвен и практичан, колико је и поета, песник, романтичар. И да је сентименталац, уколико је више патријархалац и примитивац. Ми нисмо знали, кад народ каже да га нешто у души мучи или напротив радује, да се о то не сме оглушити. Ако народ каже како да му нешто срцу годи — да му у то не треба дирати. Нарочито, ако то не може ничему да шкоди. Зато ми ни данас не знамо колико хрватско питање за хрватски народ није само политичко, само социјално, само економско и слично, јер тада не би било само хрватско, него и питање свију нас, колико је оно за њега национално, т. ј. психолошко питање. Зато што је национално оно је психолошко, јер је хрватски народ направио питање од свега што га је вређало у његовим ужим хрватским националним осећањима, у његовом ужем хрватском националном поносу, у његовом ужем националном хрватском животу.

Брисање извесних разлика, које су могле изгледати незгодне за наш заједнички живот практично је могло бити само, ако би на то добровољно пристали српски, хрватски и словеначки народ. Међутим, чим је народ показао прве знаке реакције, наши одговорни политичари имали су то да схвате као знак „стоп“! И да стану: Да стану и да се размисле: да ли стварно и чему треба предузети и даље брисања, која, у којој мери, кад, са којим методама, са колико такта, обазривости, стрпљења.

Зато смо, на пример, посегли и на сама рођена имена нашега народа: Србин, Хрват и Словенац, када од тих имена никакве стварне штете није могло бити?

Зашто смо посегнули на та драга нам, историјом освештана имена? Зашто су она, без икакве стварне потребе пре сваког времена замењивана именом Југословен, кад би ово друго име остало и поред она три имена и кад би се оно милом много пре прихватило него силом?

Чему су та наша, наша а не нека туђинска народна имена, могла шкодити и зашто их одузимати народу, кад је он под тим именом створио све што је у својој историји створио, када је под тим именима доживео сва своја велика узбуђења, у дугој својој историји? Све жалости али и све радости! Зашто уклањати та имена кад се већ тврди да смо један народ и кад се већ признаје да су то три разна имена за један исти народ?

Код нас се није запитало, шта је изгубила Велика Британија што није дирала у ужа национална имена Енглеца и Скотланђана; шта је изгубила Швајцарска када није проscribeвала ужа национална имена својих грађана Немаца, Француза, Италијана; шта Немачка кад није дирала имена Бавараца, Саксонаца и Пруса? итд.

Да је наш народ пригрлио некад туђа имена, или, да је са тим својим именима хтео да побегне некуд у туђи свет још би му се тада она и могла одузети. Али, када је он са тим драгим му именима, која је успео да сачува и под притиском најцрњих својих непријатеља, хтео да остане ту где је, у својој заједничкој кући, и да дичећи се њима сваки на својој ужој груди изграђује срећу и себи и целини народној — зашто посегнути на та имена? (Милутин Драговић: Тако ниси мислио пре три године!). Увек сам тако мислио. (Жагор. — Др. Грга Анђелиновић упада.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим да не упадате у реч. (Др. Грга Анђелиновић: Упадите се свуда дешавају па и у Енглеској. Зашто да се не упада кад говори Лорд Ђорђевић.)

Драгослав Ђорђевић (наставља): А ја молим Лорда Анђелиновића да ми не смета. (Др. Грга Анђелиновић: Зашто да не говорим? Па и кад говори г. Балдвин упада му се у реч!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Дужност је и право Претседника да опомиње да се говорнику не упада у реч. Ја молим г. говорника да настави свој говор. (Др. Грга Анђелиновић: Молим, молим, то је Ваше право.)

Драгослав Ђорђевић (наставља): Господо сенатори, не ређајући даље наше грешке, дозволите да се сада и укратко осврнемо на оно код нас толико расправљано питање: јесмо ли ми Срби, Хрвати и Словенци један народ?

Одмах да речем. Ја на то питање постављам један трећи одговор, који оне већ две постављене тезе о нашем јединству, односно тројству и потврђује и одриче. Ја на то питање одговарам: јесмо и нисмо једно! Зависи све, са кога критеријума посматрамо то питање и како дефинишемо појам народног јединства.

Ако то питање третирамо са расно-биолошког гледишта ми смо несумњиво једно. Ако га третирамо и са гледишта нације као појма једне шире етничке заједнице, где истоветност матерњег језика игра скоро одлучујућу улогу — ми смо такође једно.

Али, ако појам народ посматрамо у његовом најужем смислу и у вези са извесним историско-политичким, верским, културним, психолошким и сличним разликама, где нарочиту улогу играју три различна народна имена, а које разлике је дуга историја нашег разједињеног народа ипак успела да међу нама постави, ми нисмо једно.

По ономе што је у нама расно-биолошко, што значи заједницу порекла и крви, што је дубоко и најдубље у нашој интимној психолошкој природи, ми смо несумњиво једно. По ономе, дакле, што је

у нама глас и животни закон крвног порекла, што одређује примарни карактер народне душе, што јој урезује најдубље црте, затим по ономе чиме се инспиришу и карактеришу све манифестације људског духа и, најзад, по ономе што остаје непромењено и непроменљиво и поред свих различитих историјских услова, под којима је једна разједињена раса и нација живела — ми смо без сваке сумње један народ. (Др. Грга Анђелиновић: То је важно!)

Дакле, ми нисмо преварили Европу, када смо у своје време тврдили да смо једна нација!

Али, по ономе што се током дуге историје и под разним животним приликама и утицајима код нас ипак изменило и кроз историју фиксирало, и што је ту, па макар и не задирало дубоко у само биће наше расне душе — ми поред све суштинске једнакости, поред свих заједничких квалитета, ипак нисмо једно.

То је тако и ту се не можемо надвикати, па макар како били грлати викачи, који хоће да надвичу стварност. (Др. Грга Анђелиновић: Дакле остају три племена!)

Али ако је то и тако, а то је оно што је овде важно, те разлике нити су такве да их морамо пред неким туђим крити, нити толике да бисмо на основу њих ми сами морали тражити да се развијемо из заједничке државе, а нити су такве, да би неко трећи, неко за то надлежно иностранство, на основу њих имао право да ваљда укине ову нашу мучно стечену националну творевину.

Јер, господо сенатори, наша држава није ничија пуста жеља, него нашим народом крваво плаћени факт и важан европски чинилац, чија егзистенција не зависи ни од каквог „издајничког“ признања наших разлика или томе слично, него од њених 2,000.000 бајонета!

А, и да су сасвим велике те разлике, да су оне такве, да ми не бисмо били једно ни као нација, ни као раса, оне чак ни тада не би морале бити узрок, да се држава распадне.

Јер, све зависи од мудрости практичне државне политике. Примери других народа и држава то су нам јасно показали.

Према томе, господо сенатори, а с обзиром и на извесне чињенице, да се запитамо сада: каква је држава за нас прикладнија: федеративна или унитарна?

Зависи од тога, као и свуда, с кога критеријума посматрамо ове две државе.

Ако их посматрамо теоријски, ако федеративну и унитарну државу посматрамо какве су оне по себи, онда је унитарна свакако боља од федеративне. Јер, федеративна је са својом двојном законодавном, двојном судском, и двојном извршном влашћу, са двојним поданством, двојном администрацијом, двојним опорезивањем итд. — гломазна, трома, спора, скупа. Унитарна проста држава, са својим јединственим системом законодавства, администрације итд. је боља, савршенија, јер је простија, бржа, јевтинија. Сваки механизам је савршенији, у колико је простији. Зато она као савршенија временски иде после федеративне. Готово сви народи, који нису били хомогени, или су то били али су дотле живели разједињени, видели смо, увек су у почетку оснивали федеративне државе. Тако су радили и Немци иако су и расно и национално били јединствен народ. Они су, као што је познато, тек недавно,

а после више од пола века, своје федеративно царство претворили у унитарну републику.

Кад, пак, ова два типа државе посматрамо са гледишта наше стварности, несумњиво би боље било да смо одмах основали федеративну државу. За почетак заједничког националног и државног живота Срба, Хрвата и Словенаца, она би свакако боље одговарала, била би прикладнија с обзиром на извесне, мада небитне особености, које међу нама ипак постоје, и на које се толико полаже, нарочито са оне друге две стране. Људи су зато и измислили федеративни облик државе, што их је невоља на то натерала.

У историји су се стицали услови тако да су више разних народа долазили у могућност да оснују заједничку државу, па да би ову практично омогућили, док време не изглади све разлике, оснивали су државе федералистички уређене.

Али, код нас се за федеративну државу истакла једна таква сметња, какву ниједан други народ није имао у сличној ситуацији, и која је практички сасвим онемогућила да се образује држава федеративног типа. Та сметња је била у опште познатој чињеници, да су нас Србе и Хрвате судбина и историја толико географски међусобно измешале, да је повлачење граница између српског и хрватског народа унутар заједничких државних граница практички било апсолутно неизводљиво. Са тога разлога било је неизбежно створити унитарну државу. И ту смо сасвим мудро поступили.

Али, остало је и још увек стоји питање: како уредити државу, а да се при том: прво, не мора наићи на потребу промене Устава, бар за извршан број година; друго, да се не мора отворити нерешљиво питање унутрашњих граница, које би остало нерешено и када би се пристало на историјске покрајине; треће, да при свему томе Срби и Хрвати и Словенци буду задовољни, односно, да ни сада ни у будућности ни једна страна не дође у ситуацију, која ће ју стварно приморати да поново створи своје посебно национално питање.

Ево, каква нам решења ових питања намећу и наша стварност и добри примери других народа и држава.

Односно, ево шта држава, да се тако широко изразим, по сопственој иницијативи треба и мора да учини, водећи рачуна о стварним правима и потребама народа, али и о стварним могућностима за задовољење тих потреба на начин који неће, затворивши једна, да отвори друга и још много тежа питања.

Велим, држава, јер се, као што сте се уверили, уопште нисам освртао на захтеве ма које политичке партије, увек посматрајући наш основни проблем само са гледишта општих интереса и општих могућности. Јер, у оваквом једном судбоносном питању, од којег заиста зависе наша садашњост и будућност није важно, шта моментано једна страна хоће или неће или мисли да може, него шта је с једне стране целисходно за државну целину, а с друге правично за све, не само неке делове њеног народа, и најзад, шта је практично изводљиво с обзиром на права, снагу, вољу и интересе и Срба и Хрвата и Словенаца.

Та решења, која би стварно значила постављање државе на здраве темеље, односно стварање објективних услова за нормалан живот и напредак државе, с тим да практична државна политика даље на њима зида и чини своје — била би у следећем.

Прво, обзиром, да је наша унитаристички уређена држава, поред свих грешака које смо чинили у нашој унутрашњој политици, ипак показала у току скоро две деценије свога непрекидног трајања тако велики виталитет, да је стекла и завидан углед у спољњем свету, а, нарочито, с обзиром на апсолутну практичну немогућност унутрашњих граница — прихватити и даље унитарну државу, на челу са славном и заслужном династијом Карађорђевића.

Друго, задржавши унитарну државу, одбацити њено централистичко уређење. Место овога, а по примеру Енглеске, прилагођеном нашим приликама, завести систем административне децентрализације са широким и стварним бановинским самоуправама.

Треће, полазећи с једне стране од Устава и од факта, да смо расно и национално један народ, али и са друге стране, да су у историји створене три наше народне индивидуалности, од којих неће и не треба да се одрекну ни Срби, ни Хрвати, ни Словенци — признати и те индивидуалности.

Четврто, питање унутрашњих граница, које се може поставити услед признања трију народности решити: дозволом слободног неговања на целој територији Краљевине Југославије свих трију признатих индивидуалности, српске, хрватске и словеначке, у свима њиховим духовним и материјалним манифестацијама.

Пето, у унутрашњој националној политици потпуно напустити досадашње методе интегралног југословенског национализма, односно југословенске народне идентичности, као методе немогућег и непотребног негирања стварности и историје, форсирања стварности и прејудицирања будућности. Њих заменити принципом и методама стварног југословенског народног братства Срба, Хрвата и Словенаца.

Шесто, вратити политичке слободе, јер су оне прва претпоставка нормализовања наших унутрашњих односа, и јер од тих слобода, уз законске гаранције против злоупотреба, нема никаквих стварних опасности.

И, најзад, да не наводим друге, мање принципијелне ствари, методе присиљавања грађана на једну политику за увек ликвидирати и заменити их методама убеђивања грађана у исправност те политике.

Господо сенатори, да за све ово нема никаквих принципијелних немогућности, и да је све ово практично могуће, нарочито у нашим унутрашњим националним односима. Видели смо на сличним примерима Талијана, Француза и Немаца у Швајцарској, Енглеза и Скотланђана у Великој Британији и т. д., да не понављам што је напред речено. Јер, све зависи, као што рекох, од довољног сналажења практичне државне политике у овом великом, тешком али, за умешне, благодарном послу.

Овде се одмах намеће питање: шта практично треба код нас урадити на основу горе наведених нових принципа за уређење наше државе?

Не исцрпљујући цело ово питање у једном релативно кратком говору, ја ћу указати само на неке ствари и дати бар нека образложења поменутих нових принципа и нових политичких метода.

Пре свега, унутрашња политика у нашој држави, која носи име Југославија и које име треба да остане свакако и из више оправданих разлога, мора да изврши окрет „налевокруг“ и да се спроводи сасвим супротно ономе што смо радили, када

се држава звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Тада, иако је било чак и Уставом, у самом имену државе признато постојање трију народних индивидуалности, ипак је, а то је оно што је овде важно, практична државна политика вођена као да тога тројства није било, односно тако да га не буде, уколико се прећутно признавало, да га ипак има. Отуда сва она незадовољства и онај став, нарочито Хрвата и Словенаца, према таквој нашој политици.

Данас, пак, после свега што се том и таквом политиком направило, и код Срба и код Словенаца и нарочито код Хрвата, данас се, као што рекох, мора извршити окретање политичког фронта за пуних 180 степени.

У духу нове политике потпуно напустити методе досадашњих међусобних, често пута врло сентименталних уверавања, да смо ми Срби, Хрвати и Словенци потпуно један и јединствен, идентичан народ, па, рачунајући са нашим расним јединством, али и са нашим народним тројством, развити живу акцију свима моралним средствима наше државе и нашег друштва, да се у народу што више ојача свест о потреби наше државне заједнице, да му се у душу што дубље укорени љубав према заједничкој националној држави и воља да се у њој остане и за њу све учини. Јер, ко зна, господо сенатори, колико је далеко дан, када ће се морати гинути за ову земљу?!

У овој, сасвим практичној акцији у народу полазити од два принципа: од једног — идеалистичког, или ако се хоће и сентименталног, и другог — утилитаристичког.

Полазећи од идеалистичког принципа напустити, као што је горе споменуто, досадашњи принцип народне идентичности Срба, Хрвата и Словенаца, која не постоји, па га заменити принципом, односно паролама народног братства Срба, Хрвата и Словенаца, које постоји.

Јер, да се на овоме мало дуже задржимо, ми јесмо браћа, али нисмо једно, него три. Три брата, сваки са својом израженом индивидуалношћу. Односно, ако се хоће, ми у извесном смислу јесмо једно, али међу собом нисмо идентични. Ми смо l' unité, али нисмо l' identité. Ми смо l' unité у смислу јединства саставних делова, у смислу целине трију делова, али нисмо l' identité т. ј. нисмо нумеричка идентичност, нисмо хомогено јединство, у коме су сви саставни елементи међусобно идентични.

Појам „Југословени“ је тако звани збирни појам. По оном општим и свима њима заједничким особинама, Срби, Хрвати и Словенци чине збирни појам „Југословени“. У том смислу, они значе јединство, l' unité према другим народима, који немају њихове заједничке особине. На пример: према Словенима уопште, према Романима, Германима и другим расама. Али, Срби, Хрвати и Словенци поред извесних општих и заједничких особина имају и других, које су карактеристичне за свакој од њих понаособ и које чине, да они међусобно нису идентични.

Постоји и ту нека идентичност, али то је идентичност Срба са Србима, Хрвата са Хрватима, Словенаца са Словенцима, али не и идентичност једних са другима и трећима и обрнуто. Јер, на пример, појам „Словенци“ значи онај народ, који поред општих и за све Јужне Словене заједничких особина има и других, карактеристичних само за тај народ, које га чине различним од она друга два тј. које чине да са њима није идентичан.

Дакле, Срби, Хрвати и Словенци чине јединство онога што им је сродно и заједничко, дакле, јединство у смислу сродства, али не и јединство у смислу идентичности. Јер идентичност значи јединство у свему истоветних елемената, јединство у хомогености.

Када би у стварности постојала потпуна народна хомогеност Срба, Хрвата и Словенаца, тада би постојала и њихова међусобна идентичност. (Глас са левице: То је лимуната!) То ви не разумете, господине; јер то треба и моћи разумети! — Тада би била тачна и теорија нашег народног унитаризма, јер, народна идентичност Срба, Хрвата и Словенаца чини суштину и теорије унитаристичке и онога, на шта се у пракси толико инсистира. Међутим, ми смо видели да такве хомогености у стварности нема, мада би још како било добро да је има.

Можда се сећате, господо сенатори, да сам једанпут већ са овога места нагласио оно старо и добро логичко правило: да добро дефинирати значи добро мислити.

А да се код нас у теорији није добро дефинирало и да се због тога у пракси није добро радило, доказ нам је ова збрка у теорији и у пракси са појмовима „народни унитаризам“ и „народна идентичност“ који су појмови слични, — зато многе и збуњују — који могу, али који не морају бити исти. Јер све зависи од тога, каква им се, с једне стране, теоријска дефиниција поставља, и каква им се дефиниција, с друге стране, даје с обзиром на стварност, коју они треба да значе.

И зато, што се код нас у теорији лутало, а у пракси није водило рачуна о стварности, зато је наш случај школски пример како цела једна државна политика, без икакве стварне потребе при том, може бити постављена не само на погрешне психолошке основе, него и на погрешне логичке премисе.

Дакле, господо сенатори, не постоји оно што је једна политичка доктрина добронамерно, можда и крајње добронамерно исконструисала, али постоји нешто друго, а то нешто друго је таман такво и толико, да се ми сасвим мирна срца можемо изгубити из оних тешких теоретских заблуда, у којима смо себе до скоро држали.

Постоји наше заједничко расно порекло, постоји наша заједничка расна крв, постоји наше крвно сродство, постоји наше језично јединство. Постоји оно, што се у практичном животу зове братство. Постоје јединке које припадају томе братству и које се у практичном животу зову браћа.

А да смо ми Срби, Хрвати и Словенци браћа, и то браћа најрођенија, то је стварност, коју нити с једне стране треба доказивати неким исконструисаним аргументима, нити с друге стране вреди одрицати неким другим исконструисаним аргументима.

Ето, зато предлог да се напусте принцип и методе интегралног југословенског национализма, који не постоји, а на место њих да се прихвате принцип и методи југословенског народног братства Срба, Хрвата и Словенаца, које постоји и које ће постојати, па ма како га одрицали наши заједнички непријатељи, па ма како га и из ма којих разлога за моменат одрицао и иски наш нови Краљевић Марко, који би се, као што знамо из народног предања, за инаг и потурчио! Зато никако на инат са Краљевић Марком!.. — Зато су и наши бачки Буњевци, који су, изгледа, имали

много посла са Краљевићем Марком испевали песму: „Дико моја, најлипше је липим!“... (Др. Грга Анђелиновић: Јесу ли Буњевци Хрвати? — Један глас: Шта су Буњевци? — Др. Грга Анђелиновић: Шта су дакле Буњевци?) Они кажу да је Краљевић Марко био њихов и да је цар Душан био Буњевац... (Др. Грга Анђелиновић: Јесу ли Буњевци Срби или Хрвати? Шта су Буњевци? Молим да се изјасните.) Не знам, питајте њих. (Др. Грга Анђелиновић: Али мени је то врло важно да знам!)

Претседник др. Желимир Мажуранић (обраћајући се др. Анђелиновићу): Молим Вас, господине сенаторе, то ћете у своме говору рећи, молим Вас да не прекидате говорника. (Др. Грга Анђелиновић, окрећући се говорнику: Немојте Ви нас Хрвате још више смањивати.)

Драгослав Ђорђевић (наставља): Велики бискуп Штросмајер је рекао: „Нека је проклет сваки онај који Буњевце дели од Срба“. (Др. Грга Анђелиновић: Дакле, онда Буњевци су Срби? — Један глас: Штросмајер је рекао: „Нека је проклет сваки онај који Хрвате дели од Срба“.)

Говорећи о акцији у народу ради развијања патриотске свести и међусобне братске љубави споменуо сам, да у тој акцији треба полазити од једног идеалистичког, управо сентименталног момента:

Тај сентиментални моменат је потребан због оне унутрашње националне кохезије, због оних емоционалних, моралних, једном речи идеалних братских веза у души и срцу нашег српског, хрватског и словеначког народа. Те везе међусобне љубави, ако су паметно и дубоко постављене, могу у критичним моментима за државу да буду јаче и од заједничких интереса и сваког другог рачуна. Један овако романтичарски расположен народ, као што смо ми, за то је савршено способан. Само му треба ући у душу. А ко се код нас, у доба пуног материјалистичког схватања живота, искрено бави душом народном?

Ако се ова акција иоле буде паметно водила, брзо ће се, и ко зна по који пут, показати да крв није вода!

Ову потребу унутрашње националне кохезије увиђали су наши национални унитаристи. Али, они су видели само пола ствари. Видели су само ову потребу, али нису видели да је та унутрашња кохезија могућа не само у једном јединственом, национално потпуно хомогеном народу, него и између три крвно сродна, братска народа, Срба, Хрвата и Словенаца. Зато су и форсирали толико југословенски национални унитаризам, који је и у теорији и у пракси хтео да збрише постојање српског, хрватског и словеначког народа и да их претвори у један нови потпуно национално хомогени југословенски народ.

Развијајући, пак, поменути акцију са утилитаристичког гледишта, треба народу показати бројевима и чињеницама, нарочито онима из његове околине, онима конкретним, њему такорећи физички приступачним: шта је свако од нас имао када је ушао у ову нашу заједничку кућу; шта има сада; шта би изгубио да у њу није ушао, а шта би изгубио када би испао из ње. Затим, да су нам интереси исти, непријатељи исти, срећа иста, несрећа иста итд.

Исто тако у духу нове политике Хрватима треба дозволити, да се слободно изживе у своме ужем хрватском национализму. Исто тако Словенцима и Србима, као што су се међу овима Срби-

јанци од Карађорђа до Југославије прилично изживели у своме ужем српском национализму. Ово уже национално изживљавање је дубока психичка потреба народа и појединаца, нарочито ако је та потреба, услед дугог незадовољавања у историји, нарасла до мере до какве је данас, нарочито код Хрвата, нарасла. Само пуштање вентила, а никако све већи притисак, може да избегне експлозију.

И, баш ово слободно изживљавање једнога народа у његовом ужем национализму довешће временом до мира, који долази од задовољене потребе, па и од пресићености. Свака друга политика је психолошки наопака!

За пример нека нам послужи случај са забраном употребе хрватске народне заставе. Док су власти, вршећи закон, забрањивале истицање хрватских застава, народ их је по оном освештаном „притиснуто јаче све на више скаче“ истицао где је год стао и стизао, и када је требало и где није требало. А сада, када су власти престале да врше закон (Гласови са левице: Охо, зар тако? — Признаје!), и када је народу остављено на вољу да истиче своје заставе, оне се све мање истичу, односно само тада и тамо, где их и када их заиста треба истаћи. Ово, наравно, никако не значи, да би се хрватском народу могле поново одузети његове заставе. Народ хоће да зна, нашта има право и бори се док му се то право не призна, а када ће се и у колико тим правом послужити, он то оставља свом сопственом нахођењу и не да никоме да му се у то меша.

Од овог националистичког изживљавања не треба се апсолутно бојати. Ако се, на пример, помишља да би тиме Хрвати још више фиксирани своје хрватско име и своје хрватско народно обележје, никаквих злих последица од тога не може бити, јер Хрвати, ма како се ојачали у свом хрватству, никако тиме, као ни ми Срби, не могу побећи од факта да су Југословени. Они баш зато и јесу Југословени што су Хрвати. Кад се изврши психолошка логичка и стварна анализа појма „Југословени“, види се, да су ознаке „Срби“, „Хрвати“ и „Словенци“ стварни национални атрибути збирног појма „Југословени“. Отпадне ли ова три стварна национална атрибута, отпадне и појам „Југословени“ као национални појам.

Не треба се бојати, да ће Хрвати због развијене своје националне индивидуалности нужним начином тражити издвајање у своју засебну националну државу. Њих на овај захтев може нагнати једна наша наопака политика, или нешто друго, али принципијелно узев, не и та њихова индивидуалност.

Ми смо на примеру швајцарских Немаца, Талијана и Француза, као и аустријских Немаца, видели, да национално јединство једнога народа није никакав практични императив за тај народ да живи у својој ужој националној држави. Други моменту одлучују. Ако један народ може да задовољи све потребе свога духовног и материјалног, па и националног живота у државној заједници и са другим народима, он не тражи своје издвајање из те заједнице у другу, своју државну заједницу. На овоме се, да и то кажем, базира наша широкогрудна, хумана и мудра државна политика према нашим националним мањинама. Дајући нашим мањинама, што им припада, ми хоћемо да оне немају стварне потребе погледати преко граница.

Само када би Хрвати, као и Срби и Словенци, неговали неки свој нови, рецимо талијански, мађарски — овим народима иначе свака част — или неки други туђи национализам, а не свој хрватски, српски и словеначки, тада би тај национализам могао бити од штете и по југословенски национализам и све што је са њим у вези. Јер, сваки прави хрватски и словеначки национализам, не наравно и шовинизам, по себи је и југословенски национализам. Без ових југословенство би претстављало чисто политички појам, али не и национални. У том случају појам „југословенство“ био би без сваког националног атрибута, јер би просто значило „подаништво“ југословенске државе. Тада би под тај појам ишли и Немци, Мађари, Јевреји, Арнаути и други наши суграђани као поданици Југославије. Несумњиво да и тако југословенство треба неговати, али то није национално југословенство. То би било југословенство оних, из бела света долетелих „чистокрвних“ Шумадијана и Загораца, чије фирме: „Југо-радио“, „Југо-терма“, „Југо-кафа“, „Југо-угаљ“, „Југо-вуна“, „Југо-вино“ и њима сличне, све више красе наш лепо Београд и наш бели Загреб! То би било југословенство оних наших расних и коренитих „Југословена“, који се шире у овој држави као да сваки од њих има бар по девет ђедова, на чијим су костима сазидани темељи њени.

Господо сенатори, изживљени у свом ужем хрватству, браћа Хрвати ће бити психолошки пријемчивији и за југословенство, за нови југословенски национализам, до кога ће се у будућности доћи. Готовост код појединих србијанских политичара да прихвате интегрални југословенски национализам, долази и од њихове психолошке претспреме, која има основ у њиховом и њихових предака довољном српском националном изживљавању. Насрбљивали се, па им је сада лако југословенствовати!

Отуда многи Србијанци нису у стању да схвате колико је хрватско питање у суштини својој и пре свега — национално питање, и зашто је морало толико да се заоштри.

Дозволом слободног неговања ужем хрватског национализма на целој државној територији ствара се објективна, практична могућност да отпадне уверење, да се хрватска национална индивидуалност може неговати само на хрватској територијалној индивидуалности. Кад се народ у пракси увери, да му је оно прво загарантовано на целој државној територији, он неће имати практичне и стварне потребе да поставља свој захтев и за својом територијалном индивидуалности.

Дабоме, да реална, мудра и довољно окретна унутрашња државна политика има овај национализам да координира са колективним југословенским национализмом.

Управо, цео практичан посао државне политике биће у томе, да ничим не омета, у колико не успе да потпомогне неизбежно дејство историсоцијалног закона интеграције свију сила у једној државној и социјалној заједници. Оно што су закон социјалне интеграције и његов верни савезник време учинили код других народа, који једни другима нису ни род ни помози Бог, у толико пре ће то исто учинити и код братског српског, хрватског и словеначког народа, ако наше државне управе буду умеле да створе иоле нормалне услове за њихово дејство. (Др. Будислав Гргур Анђелиновић: Као што су створиле у Врбаској бановини

за Хрвате!) А те нормалне услове држава ће створити и онда, ако не буде ни сувише снажно, ни сувише временски брзо форсирала дејство поменутог закона. Ово зато да би се избегле иначе неизбежне реакције на то форсирање.

У духу горње политике никако не дирати у народна имена: Срби, Хрвати и Словенци. Да ова имена не морају шкодити државној целини доказ је, поред многог другог, сам факт, да је наша држава живела и напредовала већ 20 година, иако је наш српски, хрватски и словеначки народ продужио у њој да живи, чувајући сва три своја имена. И обрнуто, уколико је у држави и било каквих потреса у вези са ужим националним животом нашега народа, они нису долазили од тога што је народ остао и даље да живи са тим својим именима, него, напротив, што се хтело да он живи без тих драгих му имена. Овде, наравно, не мислим само на та гола имена, него и на оно што она значе као симбол свега, што је за њих везано а од чега нема штете целини.

Затим, поред државне дати народу и његове историске заставе — војничка као и државна, из више разлога, треба да остане јединствена.

Исто тако, да не ређам остало, никако не дирати Србима у ћирилицу, која је једна од највећих, најсавршенијих и најдражих културно-историских творевина српскога народа. Ћирилицом је српски народ исписао све што је у својој дугој државној, националној и културној историји осетио, пожеleo, замислио. Све своје јаде, све своје наде, сва своја одушевљења, сва своја разочарења! Једном речи све најлепше своје националне, етичке, уметничке и животне инспирације.

Ја на овом чувању посебних добрих традиција, с тим да оне остану и даље посебни понос српски, хрватски и словеначки, па тек тако и југословенски, — толико полажем још и зато, што суштину духовне констелације читавог народа и сваког његовог појединца чине традиције. Поруше ли се традиције, настаје морална декомпозиција душе народа и појединца. Поруше ли се традиције нашега народа, изгубиће душу ова држава!

Ово су знали и ово знају сви велики културни народи, а поготово Енглези, чија права снага не долази од огромних челичних дреднота и сличног, него од њихове као челик чврсто компоноване националне душе, која је сва основана и скроз прожета најлепшим историјско-националним традицијама.

После свега изложеног, господо сенатори, јасно је, да није опасност овој земљи од српства, хрватства и словенаштва, од српског, хрватског и словеначког национализма. Није, господо сенатори, није!

Опасност је, напротив, баш у потискивању тога једино здравог, садржајног и пуног српског, хрватског и словеначког национализма, који, као из земље трава, ниче и израста право из душе народне, из оних њених широких и дубоких историјских наслага створених тамо после свега што смо сви троји у својој дугој историји доживели, поднели и створили на пољу нашег националног, државног, културног и духовног живота. Онога национализма, који своје корене пружа далеко и дубоко, чак тамо до Немање, Милутина, Душана, Томислава и Крешимира и, гранајући их кроз зву историју наших дизања и падања, наших мука и невоља, наших подвига и победа, вуче отуда, снажно и богато, све своје животне сокове, све оне силе кохезионе, које цементирају душу на-

родну, које ју надахњују за нове подвиге и хране је крухом небеским за живот без конца и краја.

Опасност је, господо сенатори, у потискивању тога и таквог национализма, здравог и снажног, као што нам је и народ здрав и снажан, и у намећању једнога новог, књишког, доктринарског, анемичног, апстрактног југословенског национализма, који одриче српство, хрватство и словенство, и чији живот треба да исклија из апстрактних идеја у вештачки загреваним инкубаторима једне схоластичко-политичке филозофије!

Опасност је, најзад, у одрицању сваког нашег национализма, у стварању равнодушности према сваком нашем национализму, који се злонамерно проглашава за анахронизам, а што све код нас тајно и јавно раде извесне интернационалне организације.

Опасност је оном декомпоновању наше народне душе, у оном подмуклом али систематском њеном разарању, у оном онеспособљавању нашем да, као сав остали свет, национално реагирамо на све појаве нашег духовног и материјалног живота, да национално инспиришемо и диригујемо све оно што се код нас ради у културном, политичком, социјалном, привредном, уметничком и т. д. животу.

Опасност је у свему ономе, што се у томе правцу врло обазриво, али и врло систематски, ради кроз нашу штампу, не сву, кроз нашу књижевност, кроз уметност, науку, политику, јавне и тајне конференције, кроз, да само то конкретно споменем, прикривање опасности од најезде странаца, који, за јевтине паре купујући све у овој земљи, почињу већ и душу да нам купују, да је успављују, заслепљују, трују и чине неспособном за сваки отпор према њиховој најезди итд.

Ето, ту, господо сенатори, лежи сва опасност за наш народ и нашу младу државу, којима је Бог дао све услове да буду међу срећнима најсрећнији.

А сад, господо сенатори, да завршим!

Слушајући још увек глас оних, који у име погрешних теорија одричу факта и проповедају ишчезавање српског, хрватског и словеначког народа у овој држави али, слушајући и глас својих мртвих ратних другова, који су друго хтели када су своје младе животе ломили на бојним пољима као и глас својих још живих другова, осакаћених и ојаћених, јер их има који још и данас таворе за кору хлеба, — дозволите, господо сенатори, да са овога места узвикнем, да ме чују и садашњост и историја: Ми се нисмо борили за такву државу!

Ми нисмо гинули за државу у којој ће нестати Срба, Хрвата и Словенаца! Да смо то хтели ми бисмо бацили оружје, чим је прва пушка пукла, па би тај страшни посао свршили наши највећи народни непријатељи.

А глас твораца Југославије мора се послушати у овој земљи, у којој је толико званих, а тако мало изабраних. Глас оних милиона мртвих, а нарочито глас нашега мртвога вође, Витешког Краља Александра Првог Карађорђевића, (Сви сенатори кличу: Слава Му!) који нас никада није учио да изневеримо своју српску, хрватску и словеначку мајку, него нам напротив говорио: „Само добар Србин, добар Хрват, добар Словенац може бити добар Југословен!“

Зато и ја, слушајући ове мудре и племените речи, а у времену када се преламају две епохе у политичкој историји нашега народа, обрћем досадашњу паролу: „Не србујте, не хрватствујте, не словенствујте, да бисте југословенствовали!“ И кличем, напротив, свима Србима, Хрватима и Сло-

венцима: Србујте, хрватствујте, словенствујте, да бисте тек тиме југословенствовали.

Гласају за буџет. (Пљескање и одобравање на десници).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. dr. Ljubomir Tomašić:

Dr. Ljubomir Tomašić: Gospodo senatori, kao prvi govornik opozicije u ovoj proračunskoj debati, ja se neću osvrnuti na administrativno-tehničku stranu budžeta. O tome će govoriti drugovi iz mogega kluba. U tom pogledu ja se ograničavam na samo dve konstatacije:

Prvo, da je u Finansijskom odboru ovaj budžet prihvaćen sa jednim jediniim glasom većine, a drugo, da za vreme rasprava u Finansijskom odboru nije ni jedan član vladine većine ustao na odbranu vladine politike, ni one koju je vodila kroz ovu budžetsku godinu što je na izmaku, ni one koju će — po direktivama ovoga budžeta — voditi u sledećoj budžetskoj godini. (Uzvici na levici: Tako jel!).

Ja ću se zadržati samo na dva čisto politička pitanja, tj. na pitanju šestojanuarskog režima i na pitanju šestojanuarske politike — u vezi sa demokratijom.

Kod nas je, gospodo senatori, već obilatu godinu dana u modi da se napada i šestojanuarski režim i šestojanuarska politika; šta više, te se dve odeljene stvari istovetuju u jedan pojam pod imenom šesti januar, koji se najžešće osuđuje i njemu suprotstavlja demokratija i narodne slobode. Dosledno tome, Jugoslovenska nacionalna stranka kao politička organizacija koja se oslanja na šestojanuarsku politiku, a ne na šestojanuarski režim, jer je ovaj prestao pre nego je ta stranka nastala — istovetuje se sa natražnjaštvom, diktaturom i fašizmom i progoni se kao da je pogibeljna za mir i poredak u zemlji. (Uzvici na levici: Tako je!).

Da malo osvetlimo ta pitanja: šestojanuarski režim i šestojanuarsku politiku u vezi sa demokratijom i narodnim slobodama!

Pre svega, gospodo senatori, ti grlati branioci demokratije pokazuju, da nisu osetili krajem 1928 godine, za vreme tadanje Vlade g. dr. Korošca, ono što je svaki posmatrač naših prilika morao osetiti. Nisu osetili, da se zemlja nalazi u jednoj teškoj opće-političkoj i socijalnoj krizi. Nisu osetili, da demokratski sistem, koji je kod nas Vidovdanskim ustavom nesumnjivo bio zaveden, nije bio u stanju da tu krizu reši.

Ta je kriza za vreme prethodne vlade, Vlade g. Vukićevića, u kojoj su sedeli i g. dr. Korošec, kao Ministar unutrašnjih dela i g. dr. Spaho, kao Ministar trgovine i industrije; i g. Simonović, kao Ministar vera, i g. Grol, kao Ministar prosvete, — bila dosegla do vrhunca političke krize.

I došlo je do strašne, tragične eksplozije!

I Vlada g. Vukićevića: koalicija radikala i demokrata sa g. dr. Korošcem i g. dr. Spahom morala je da odstupi. Upravu zemlje preuzela je tada nova vlada, Vlada g. dr. Korošca, vlada za smirivanje naroda i za spasavanje demokratije. Ova Vlada, za obilatih pet meseci svojega života ne samo da nije uspela u svojoj zadaći, nego se kriza sve više produbljavala i uz političku nastupila je i socijalna kriza. Demokratski sistem sasam je bio zatajio! Skupština nije bila sposobna da radi, a na izbore nije se u onoj psihozi smelo ni pomisliti. U takvim prilikama sve je tražilo da se ta kriza hitno reši bilo kojim putem, samo da se reši, jer je bio uistinu nastupio dvanaesti čas.

Pok. Stjepan Radić predviđao je i da Vlada g. Korošca neće uspeli i da se kriza parlamentarnim putem neće moći rešiti. Zato je poslao u Zagreb preko pok.

Sv. Pribićevića javnu poruku: Kralj i narod — bez posrednika. Pribićević se očito tom gledištu nije protivio. To gledište malo kasnije, na 6 jan. 1929 godine, u stvari i provedeno.

To gledište nije ni neobično ni nelogično.

Gospodo senatori, politička nas historija uči, da je u svakoj demokratiji skrivena, kao latentna rezerva, neka mala armatura, koja se zove autoritativni režim. To je ultima ratio. Njom se služi demokratija kad uvidi da redovitim putem ne može da izvrši stanoviti svoj zadatak. Takovi autoritativni režimi su u stvari i oni koji vladaju na temelju širokih ovlašćenja dobivenih od Parlamenta. Demokratija dakle, koja ima najviše mogućnosti i elasticiteta da se prilagodi svakom novom stanju, ne zaustavlja se ni pred tim režimima kad je to potrebno kao ultima ratio ili hitno sredstvo, jer je Salus rei publicae suprema lex. (Glasovi: Tako jel!).

Je li »demos« tj. narod, tu ovlast, tj. »kratos« odobrio unapred ili naknadno, — to je pitanje možda vredno profesorskog istraživanja, ali kada se oseća potreba takvog rešenja, onda to pitanje, tj. prethodno ovlašćenje ili naknadna konvalidacija nema političke važnosti, jer »primum vivere deinde philosophari«. (Odobranje).

Uostalom, naš je narod akt 6 januara odmah naknadno odobrio, dakle konvalidirao. Izuzetak su činili samo neki osiljeni partiski vode, ali su i oni bili od naroda u tome dezavuisani. Narodna celina je akt 6 januara osetila kao potrebito rasterećenje i popuštanje zategnutosti. »Lajbec je otkopčan«, — kazao je onda g. dr. Maček.

I to je i psihološki sasvim logično. U čemu je efekat demokratije? U osećanju sigurnosti i mira pojedinca i celine. Kad je taj osećaj pokoleban, kad narod ne vidi ni kuda ide, ni što ga sutra čeka, rada se psihoza nesigurnosti i čežnja za mirom i redom. Traži se autoritativni režim koji će da povрати to spokojstvo u narodnu celinu. (Glasovi: Tako jel!).

Svaki građanin je tada voljan da za volju mira i reda, za svoje lično i za opće spokojstvo, žrtvuje privremeno svoja politička prava. Ali netom se taj osećaj sigurnosti povрати, prestaje i razlog izuzetnog režima. Jer takovom režimu prestaje legitimna osnova onim časom kad se on pretvori iz sredstva u cilj, kad postane sam sebi svrhom. Tako je bilo i kod nas:

I režim 6 januara, označen odmah kod uvođenja kao prolazan, trajao je samo dotle, dok je po oceni merodavnih faktora trajao i njegov uslov. Taj je režim stvarno prestao aktom sprovođenja parlamentarnih izbora koncem 1931 godine, tj. aktom odvajanja zakonodavne od izvršne vlasti i uvođenja parlamentarne kontrole.

Šestojanuarski režim provodila je vlada g. Petra Živkovića uz potporu današnjih članova Senata g. g. dr. Mažuranića i dr. Korošca, Pucelja, Timotijevića i Krulja, dr. Šverljuge i dr. Frangeša, koji su kao članovi te vlade bili sigurno jednako uvereni o potrebi i političkoj logičnosti tog režima. (Odobranje i pljesak na levici).

Kako je dakle neukusno kad neko govori o šestojanuarskom režimu kao o nekoj narodnoj nesreći. Kao da je hirurška operacija nesreća a ne bolest koja je tu operaciju diktovala! Ali o samoj bolesti ti nesebični narodni tutori ne govore; valjda zato što osećaju da su joj možda i sami dosta doprineli.

Toliko o samom šestojanuarskom režimu.

Prelazim na šestojanuarsku politiku.

Autoritativni šestojanuarski režim imao je, osim zadaće da vrati spokojstvo u narodnu celinu — u

čemu je bio uspio — i drugu zadaću. Zadaću naime, da ukaže put kojim se ta naša politička kriza može radikalno da izleci. Toj je zadaći taj režim udovoljio i na taj način što je postavio kao politički aksiom: jugoslovensku narodnu i državnu ideju i tako ukazao put kojim se ima rešiti naša opća politička kriza. To je šestojanuarska politika. I stvarno, jedino u Jugoslovenstvu leži mogućnost stvarne ravnopravnosti svih Srba, svih Hrvata i svih Slovenaca (Odobranje na leviци) i jedino u Jugoslovenstvu leži mogućnost stvarne socijalne pravde za sve delove i sve staleže našega naroda. I do danas niko nije pronašao boljeg i sigurnijeg rešenja naše već hronične političke krize. (Odobranje i pljesak na leviци). Najmanje su ga pronašli oni koji misle da deobom u tri po brojnoj, ekonomskoj, političkoj i etničkoj snazi nejednaka dela mogu osigurati jednakost svih delova u svakoj emanaciji zajedničkog nam državnog života. (Pljesak na leviци).

Naša kriza uglavnom posledica je defetizma, koji se rodio iz pokolebanog osećaja sigurnosti pojedinaca, pojedinih delova i celine. Najbolji lek protiv takvog defetizma je nacionalistička injekcija. Ali injekcija koja deluje podjednako i na celinu i na delove, a ne samo na pojedine delove. Dakle, jugoslovenski nacionalizam, a ne nacionalizam srpski, hrvatski ili slovenački. (Odobranje na leviци). Nama je zaista zla kob historije, ispisana tudim interesima, ostavila tri imena i razdelila nas u tri vere. Posledice te deobe još ćemo dugo osećati. S druge strane priroda nam je svoja dobra nejednako razdelila. Na istoku je bila obilata, a prema zapadu sve više škrtta. Zato je hrvatski ili slovenački deo upućen na srpski deo. Ako dakle hoćemo da u tim prilikama ostanemo svoji na svojemu, to možemo postići samo u jednoj narodnoj celini, tj. u svojoj nacionalnoj unitarističkoj državi.

Uz tu ekonomsku sigurnost, potpunim izvršenjem današnjeg Ustava, sa uvođenjem u život najširih samouprava, postignuće se socijalna i kulturna sigurnost.

A kao kruna te politike dolazi uvođenje prave demokratije, koja daje i političku sigurnost.

Eto, to je sadržina 6-januarske politike.

Toj politici iznosi se kao protuteža ona druga politika koja zastupa tezu: tri naroda sa atributima političke individualnosti u svojim etnografskim granicama, ali u jednoj te istoj državnoj organizaciji. Ta je teza po mojem mišljenju i pogrešna i pogibeljna i to prosto zato što njena primena, kad bi i bila praktički provediva, dovodi logički ili do disgregacije, dakle, do franko-furtimaškog cilja, ili do stvaranja Prusije i vazalnih jedinica, dakle, do cilja velikosrpskog. Zato me ne iznenaduje što ta teza nalazi odjeka ne samo u hrvatskim nego i u izvesnim srpskim krugovima.

Naš Ustav od 3 septembra 1931 god., vodeći sigurno o svemu tome računa, izražaj je one prve t. j. jugoslovenske koncepcije i dosledno tome omogućuje provedbu pune ravnopravnosti svih sastavnih delova putem široke administrativne stvarne decentralizacije.

Eto, dakle, to je 6-januarska politika: politika jugoslovenske narodne misli, politika državnog i narodnog jedinstva, politika čuvanja i snaženja korena iz kojega smo izrasli, politika opće-nacionalistička t. j. u jedinstvu puna ravnopravnosti svih... (Tomo Jalžabetić: Toga nema!)... politika sinteze svih posebnih osobina u koliko one bilo direktno bilo indirektno služe celini.

Je li ta politika protivna demokratiji? Nije. A kako bi i mogla biti kad je nacionalizam isto tako kao i demokratija rodena u Velikoj Revoluciji. Zapravo na-

cionalizam je čedo demokratije. Oni idu uporedo a ne suprotno. Samo što se kod nas u žestini partijske borbe i pre 6 januara a i danas zaboravlja katkada na nacionalne interese, na nacionalizam. Kad ga demokratija napusti i kad zabrazdi, oseti da joj je nacionalni osećaj nesklon kao večni neumitni čuvar općih narodnih interesa.

Jugoslovenski nacionalizam je nacionalizam naše celine za razliku od spomenutog partikularističkog nacionalizma. On je i zato u potpunom skladu sa istinskom demokratijom, jer ova teži za što potpunijom celinom, da bude što jača i što sposobnija za život. Zato demokratija apsorbuje postepeno sve partikularističke nacionalizme kao centrifugalne elemente — elemente slabljenja i disgregacije.

Samo partizan, a ne političar, vidi dakle, u 6-januarskoj politici jednu zapreku demokratiji.

Dosledno tome stranka koja se na tu politiku oslanja nije i ne može biti ni reakcionarna ni protivna narodnim slobodama.

Toliko sam smatrao lično da odgovorim kao član JNS na sve one lekcije koje slušam u javnosti od nadriučitelja neke nove, ja bih rekao, spekulativne demokratije. (Glasovi sa levice: Tako je!).

Da završim: Najveća politička parola današnjice zove se: Sporazum. Sporazum znači pronaći jednu sredinu između gore opisane dve suprotne teze, i to sredinu koja zadovoljava i celinu i delove, sredinu koju bi mogle prihvatiti obe strane. Iako sam uveren da je put kojim se ide nepodesan da se do takvog sporazuma dode, mislim, da se ne sme ometati ni taj pokušaj. Ali od stava lojalnog posmatrača do stava poverenja prema jednoj politici za koju sam uveren da neće uspeti — velika je razlika.

Zato ću glasovati protiv. (Aplauz na leviци).

Potprednik Milan Simonović: Imá reč senator g. Milan Popović.

Милан Л. Поповић: За овогодишњи државни буџет не могу гласати из разлога што је знатно већи од прошлогодишњег, што значи стварно повећавање већ и иначе огромних јавних терета и што у овако тешкој економској кризи нема никаквих објективних разлога за оволико и овакво повећање јавних терета. Поред тих разлога још и стога, што је данашња Влада у последњем тренутку изван предложеног буџета предложила још неколико стотина амандмана, о којима Сенат као парламентарна контрола, није имао ни времена ни могућности да дискутује и да улази у испитивање тако доцкан предложене и тако недовољно образложене материје.

Услед тога ми смо, господо, били лишени једне од наших највиших дужности и једног од наших највећих права. Не могу одобрити својим гласањем цифарски део буџета и стога, што не одобравам вођење државне политике данашње Краљевске владе онако и на начин како је данашња Краљевска влада спроводи.

Ја ћу се у својим излагањима задржати на критиковању данашње Владине државне политике. Она се стварно налази на прелому. Мој предговорник из Владине већине тачно је оценио да се наша политичка ситуација данас прелама у две епохе: Народ се поделио у два тора, цела Југославија обрће се у једном зачараном кругу. Данас пред нама стоји једна стварно уздрмана земља, један узнемирани народ, једна нервирана јавност. Извршна власт, у неодлучности и неизвесности, састављена из потпуно хетерогених компонената није у стању да укаже на јединствен правац којим

иде и доводи стога земљу у потпуну неизвесност. Влада г. др. Стојадиновића, у рефлексу догађаја који су се одиграли за непуне две године дана, претставља већ по своме саставу обележје данашњег стања у земљи.

Ми смо, господо, пажљиво и ревностно посматрали настојања Краљевске владе да се одржи на површини тих догађаја. Али нас је делатност претставника Краљевске владе стварно разочарала и дочарала пред очи такве облике опште пометености, такву реакцију, да то забрињује и узнемирује целокупну објективну јавност. Влада је већ у своме првом налету срушила све баријере из прошлих режима, и отворила широм врата читавом низу државних проблема, од којих се издржава цела једна визија живота, цео један свет и цела суштина нашег властитог постојања.

Све се у земљи — од трагичне смрти Великог Краља — преокренуло. У појединим деловима наше државе стварно је нестало поимање реда, власти и сигурности. Читав поредак је поремећен на штету државне целине и настала је у празном лутању сумња, да ли смо једно или нисмо, да ли смо за ову државу и овакву или нисмо, да ли нас обухвата тежња за одвајањем или за јединством, да ли у исто време осећамо потребу међусобног одржавања реда ствари оваквог какав је данас у овој државној хијерархији или смо за један нови. У том гитању и скретању од једног локушаја до другог, у активном рушењу досадашњег поретка наше друштво у градовима и на селу подједнако не саобраћа више духовно међу собом. Оно је расцепкано и није више ни интелектуално, ни национално међусобно повезано. Ми, господо сенатори, живимо данас већ морално и духовно по двојени. Две године посматрамо то рушење националних идеала, рушење старог света, рушење свих оних позитивних елемената из којих је саграђена ова наша држава, у којима смо сви од реда — и на једној и на другој страни — сагледали и сачували нашу националну егзистенцију.

Је ли претерано кад кажем, да данашња југословенска генерација преживљује сумрак тих идеала? Влада г. др. Стојадиновића има амбицију да нас подржи у уверењу, да се она руководи у организацији државе начелима унитаризма, демократизма и постојећег Устава.

Али, господо сенатори, између амбиције и стварности постоји велика даљина. Влада г. др. Стојадиновића несумњиво је добила мандат, да те принципе сачува. Руководиена тим принципима она је преузела још један задатак, да уведе пун парламентарни режим у демократском духу и духу пуне политичке слободе. Највећи шлагер ове Владе јесте смиривање духова и ублажавање заострености у верским, племенским и међупартијским односима.

Доследна своме програму, данашња Влада настојава да ликвидира све оно што је у шестојануарском режиму било битно и реално. Она чак обећава, да ће поправити све политичке грешке и све политичке заблуде од уједињења до данас, које су каузални конекс између Срба и Хрвата тог подражаја и реакције, тог заталасаног и афективног односа између једнородних делова југословенске нације. А што је најглавније, данашња Влада покушава да уклони, да демолира и да поруши све оно што потсећа на уставни и законодавни рад процлога режима.

Поједини чланови Краљевске владе лицити-

рају у томе са својим супарницима и политичким партнерима до миле воље. Једна занимљива, жива, афективна атмосфера настала је услед тога у земљи. Владини кругови и владина штампа толико су загрејани том новом заталасаном љубављу према демократији и циљу који је влада г. др. Стојадиновића себи поставила, да демолира све што је шестојануарски режим оставио иза себе, да нису у стању да увиде колико је та њихова тежња одмакла од реалности. Када човек погледа поједине чланове данашње Владе колико су занесени својим оптимизмом, мора им се дивити. Али, господо, занос удаљује од истинитости и битности. Нити лицитација са демократским паролама води помирењу и смиривању духова, нити може бити лицитације о проблему који није ни режимски, ни опозиционарски, ни регионални, ни племенски, ни специфично национални, већ заједнички и целокупно наш. То заједничко питање засеца дубоко у ткиво целокупног нашег политичког збивања и оно се може решити једино у духу међусобно повезаних заједничких интереса целине и историјске неминовности која је нашем народу предодређена.

Влада г. др. Стојадиновића у својој политичкој оријентацији ставила је себи у задатак, да негира ту историјску неминовност, и да поруши оне више циљеве које нам је наметнула сама историја. То је најтежа кривица њена, и ту је њена одговорност пред историјом највећа. Данашња Влада води државне послове по Уставу од 3 септембра 1931. Тај Устав је унитаристички сто на сто. Па ипак Влада г. др. Стојадиновића навија за ону другу алтернативу, не зато што би то било у њеном програму или што она то свесно хоће, што би то био њен циљ, једини и непомићни, или што би то било њено уверење да то тако мора бити и да ће се уставна криза тако коначно и свршити. Не, господо, ту концепцију ова Влада нема.

Она се само налази у центру политичког збивања пред новим државним проблемима, па не може да их одгурне од себе, јер су јој та питања сплетом снага које дејствују изван њене моћи наметнута и она мора да се у том зачараном кругу, у коме се с десна на лево окреће, обрачуна са њима. Она мора сва та питања и сву нову, већ пред јавност изнесену, уставну материју да прихвати, иако то не потиче из њене властите концепције и њеног сопственог потстрека. Она само изиграва улогу партнера са друге стране и покушава да свим тим од других изазваним и на дневни ред стављеним уставним питањима властитим дејствовањем даде политички облик.

Али уистину Влада г. Стојадиновића према тим новим проблемима има осећај немоћи, јер она нема начина, нема снаге, нема довољно ауторитета ни у земљи, ни на страни, да одлучно и са утврђеном концепцијом од своје стране уђе међу та отворена питања, да њима управља и да над њима загосподари помоћу државне власти коју држи у рукама.

Немоћна према тим пред њу постављеним, сенаратистичким тенденцијама, Влада г. Стојадиновића није чак у стању да заузда ту бујину, да постави на својој страни бране и да осигура терен и државно подручје које тај вал не сме преплавити.

Зашто је Влада г. Стојадиновића тако слаба, тако снебивљива у исказивању њеног правог политичког и тако недовољно осигураног циља? Јер није повезана заједничком идејном садржином,

јер нема онај фундаментални елемент што чини једну групу једном и истом и заједничком. Она се ограничава само на једну повремену заједницу политичких групација које, колико до јуче, нису програмски имале ничег заједничког, ни у гледиштима, ни у циљевима, ни у традицијама, ни у политичком дејствовању.

Две пуне године она мора да чини напоре за прилагођење клерикално-словеначких и муслиманско-босанских маса данашњој политичкој ситуацији, а да не створи ниједан јачи и шири покрет везивања са хрватским и шумадијским сељачким масама. Ниједан од тих саставних делова у Влади г. Стојадиновића није био у стању — ступајући у Југословенску радикалну заједницу — да остави „код куће“ своју прошлост, да скине са себе своје племенско или верско обележје, и, тако да пођу у нову политичку оријентацију, задахнути једном и истом заједничком идејом, једном заједничком концепцијом у грађењу државе, једном заједничком националном свешћу и једном заједничком националном мишљу.

Како и могу, господо, нестати племенске или регионалне или верске ограде међу Југословенима, кад сами носиоци државне политике немају тај заједнички национални осећај међусобног везивања: у јединствену националну свест и јединствену националну мисао?

Зато, господо сенатори, судбина југословенског јединства није у рукама данашње Владе довољно осигурана. Није обезбеђена зато, што се у Влади г. др. Стојадиновића не осећа моћна, реална и истинска присутност југословенске националне идеје. У одабирању метода, како да се та идеја о југословенском јединству ипак фрагментира, сложи на коцке и претвори у видљив политички облик, у томе су данашња владајућа господа несумњиво врло спретна. Само ничег насилног, увек чинити покушаје и пробе. Сваки дан помало и сваки дан друкчије. Данас покушати са једним, сутра са другим партнером. Ако преговори не покажу никакве стварне резултате, онда се утврђују „предуслови“, „предрадне“, „предиспозиције“ за споразум и не пада се одмах у очајање. Одмах су ту источни мудраци да прискоче Влади у помоћ и да научно и аутентично протумаче гледиште с друге стране: да Југословенство и Велико Хрватство или Велико Српство то је једно исто.

Није битно ни да ли смо један народ или три по раси, по крви, по биолошком саставу или по осећају да смо једно. Разлика је у терминологији, у речи и ништа више.

Ми смо, господо, заиста имали за време садашње буџетске дебате у Народној скупштини читав елдорадо тих софизама с којима се покушавала негирати идеја и ми смо били сведоци, како је владина већина одушевљено аплаудирала тим источним мудрацима, иако с друге стране фронта. За један тренутак, у том општем магновењу појмова од данас, могло се помислити, да је Југословенство хумбуг и блеф, да је то једна имагинарна, теоретски замишљена идеја одозго унесена у наше народне масе. Како је у вртлогу тих бесмислених појмова о расама и народима, о народном или националном јединству, о припадности по крви или по осећању људских скупина, заједно са њиховим наслеђеним и преношеним националним индивидуалитетима и традицијама изобличена не југословенска национална мисао, већ Краљевска југословенска влада, која није ниједном речи узела у заштиту идеју југословенског јединства, већ је из-

ложила то питање софистичком мрцварењу пред Скупштином народних претставника, који су у име владине већине на онај начин реагирани на југословенско јединство.

Зато је потпуно оправдано сумњати у искреност унитаристичке политике Владе г. др. Милана Стојадиновића. Циљ југословенског јединства и не може бити ни за режим, ни за опозицију, ни за коју политичку групацију партиско-спекулативна алтернатива од данас до сутра, а прекосутра да се одложи или оствари на превару, или на обману.

Југословенско јединство није више теорија из прошлости и није парола којом се може неко китити и задевати је за шешир — кад му то конвенира, а да је после, кад престане интерес за њу, баца и ногама гази. Југословенско јединство је данас у нашем целокупном збивању и кретању онај изванредни реагенс који примиче делове ка целини, који изазива општу реакцију од које зависи наш живот у будућности. Зато се та идеја не може данас подржавати, сутра напуштати, а прекосутра порицати.

Шта би, господо сенатори, уопште било с нама, када за нас данас не би било југословенске идеје? Два столећа вршила су изванредна духовна и морална настојања под разним доминацијама и разним противностима, да југословенска национална мисао о уједињењу јединственог југословенског народа продре у заједничко осећање, у свест и у стварност.

А данас имамо тај утисак, као да се југословенска идеја удаљила од нас, тако да се сада чини као да опет лута по узбурканом мору под тмурним небом и наше и туђе земље. Јесмо ли је ми изгубили или је заједно са њеним протагонистом, са њеним витешким носиоцем, отпловила на његовим галијама далеко од нас и наше свести?

Ако је за тренутак залутала међу изненадне и наше тешке унутрашње конвулзије, изазване са туђих и других страна и омогућена још неизглађеним противностима између Срба и Хрвата, она ће се, господо, вратити, она се опет мора појавити међу нама и у ритму наше националне акције избити на површину. Данас је она под овом снебивљивом државном управом само у стању кратке ферментације. Неспособна за велики корак и дуже стазе, Влада г. др. Стојадиновића мораће се данас или сутра, чим се супротстави току нашег историјског кретања, сударити са том вулканском идејом и биће или сатрвена за навек или ће се покорити и прилагодити и променути правац државне политике у духу југословенског јединства, и примити југословенску националну мисао као водиљу своје политике у Југославији. (На левици аплауз.)

То ми хоћемо да постигнемо да идеја југословенског јединства надвлада и режим и опозицију, и целину и делове нације, и површину и садржину читавог нашег политичког живота. У хаосу лажних реченица и спретно интерпретираних терминологија показали су се само мрачни профили. У животу, у духовном подизању, у националном развоју, у заједничком успону у вис рађа се велика идеја. На тој крајњој висини нашег духовног досезања уздигла се и југословенска национална мисао о једном народу у једној држави. Без те идеје ниједна југословенска Краљевска влада неће моћи трајно и са успехом служити државним интересима, и ту историјску реалност и Влада г. др. Стојадиновића треба да има пред очима, кад чини покушаје за нове облике и за ново уређење државе.

Други принцип којим се руководи Влада г. др. Стојадиновића јесте демократизам. Над тим елементом активитета она најрадије шири своја крила. Понесена валом опште тежње за пуном демократијом, Влада г. др. Стојадиновића учинила је скретање у лево. Али, и у томе има лажног става. У самој ствари здрава и напредна демократија и данас не постоји.

Ја верујем да је Влада г. др. Стојадиновића изабрала трновит пут и знам све тешкоће око увођења тог државног облика. Од свих државних облика демократија је неупоредиво најтежи облик државне управе. Он има највише мука да испуни битне функције владе: прво споља: да сачува националну egzистенцију, да штити величину, престиж и достојанство нације; друго, изнутра: да осигура поштовање закона од свих грађана подједнако. Влада г. др. Стојадиновића налази се пред тим великим функцијама у тешком положају. Ја верујем да се Влада г. др. Стојадиновића налази и пред великим социјалним снагама, пред многим истакнутим социјалним проблемима које данас покрећу широке масе, још у много тежем положају. То су те нове снаге које покрећу широке масе. Ја нећу да испитујем да ли извршна власт, коју већ две године држи у рукама г. др. Стојадиновић, признаје или не постојање тих нових социјалних снага, које у дубинама народних маса протичу разним каналима као мутна вода, пробијајући себи пут да избију на површину. Али је, господе сенатори, за саму ствар од важности, да ли те социјалне снаге стварно постоје или не, а није важно да ли Краљевска влада у својим цензурисаним изјавама то признаје или не.

Несумњиво је, да Влада г. др. Стојадиновића неће моћи издржати тај трновити пут, један пут који се може пребродити само уз велике муке и велике жртве. Широке масе у народу и велика већина левичарски оријентисане наше интелигенције траже пуну народну слободу и слободну народну владавину. Њихова тежња је скоро неодољива, и ја верујем да сама механика управљања земљом захтева да се режим ако не прилагоди, а оно да води озбиљна рачуна о том тзв. „народном одисају” и да се према њему тзв. Влада г. др. Стојадиновића, не имајући унапред одређену и непомичну концепцију о држави и њеном уређењу, поводи се, ради популаритета и афирмирања у маси, тим правцем у лево. Опит је учињен. Резултати су за ове две године добивени, али они нису нимало повољни. Док се је с једне стране режим најстрожијим полицијским мерама окомио на југословенске унитаристе, на национални елемент који је без резерве и са упорношћу за ову државу и за данашњи друштвени и јавни поредак у њој, дотле је на другој страни режим дао необузданог маха дејствовању свих левичарских, па чак и оних екстремних струја у народу, које су, као што мало час рекох, као мутна вода пробиле разне канале и продиру данас већ видљиво на површину. Поред све драконске цензуре, једну истину овај режим ипак није у стању да прикрије. А то је: да од марсељске трагедије до данас, насупрот ауторитету државе, несметано јачају и дижу главу разорни елементи који изазивају незадовољство против заједничке државе.

Постоји, ја у то не сумњам, добро организована полиција, жандармерија и војска и сви ће ти државни органи вршити своју дужност кад то буде потребно до краја. Али за нас је од интереса

да сазнамо, да ли Краљевска влада води довољно рачуна о узроцима тог незадовољства, и како их и на који начин отклања? Нас интересује, да ли овај режим може да заузда те разорне елементе и да заштити величину и достојанство нације, да осигура поштовање закона од свих грађана? То би била дужност Краљевске владе према држави с једне и према демократији с друге стране.

Али ту и јесте тежиште проблема. Док с једне стране Краљевска влада треба да примењује најстрожијим мерама закон према тим разорним елементима, и да изазове због тога реакцију на левичарском фронту и да на тај начин заустави продирање народног одисаја на површину и тиме спречи реакцију одоздо, дотле поједини чланови Краљевске владе одлазе у народне масе и јавно на зборовима, несметано и са пуним ауторитетом претставника Краљевске владе, позивају народ у борбу за пуну демократију, у борбу против капитализма, фашизма и реакције, потстрекавајући их на тај начин у њиховом скретању у лево. То или је дволична улога или је балансирање између те две алтернативе у једној псеудодемократској пози према интересу државе, који треба да се брани, и према принципима демократије, који треба да се уведу. Говори се једно а ради се друго.

И тако се режим г. др. Стојадиновића налази у процепу. Споља, намећу се левичарске тенденције тражећи пуну слободу, једнакоправност, аграрни колективизам, сепаратизам, раднички синдикализам, то јест максимум демократских принципа. У самој влади међутим нема о свим тим питањима једнодушности и заједничког схватања. Опет онај исти недостатак као у погледима не југословенски унитаризам. Сам носилац владине политике у социјалном погледу, ја сам у то уверен, далеко је од тих тенденција. Од тих принципа удаљени су исто тако и још неки други од господе министара. Тако изгледа композиција владе с једне стране. С друге стране, извесни претставници Краљевске владе просто засењују народ агитацијом у лево. Ту агитацију врше јавно и изазивају са министарских положаја утисак, као да се спрема читав поремећај нашег друштвеног и социјалног живота. Са неколико таквих јавних зборована којима се чула реч господе министара, осетили су се после трзаји у свима основама досадашњих социјалних односа у земљи, и добио се утисак као да су на помолу нови политички, социјални системи, да се траже и обећавају нови путеви и нове методе. Јавност још није у стању да објасни став Краљевске владе: шта смера и докле жели да иде у извођењу тих нових облика поретка у земљи?

Али ми сви осећамо дејство, осећамо превирање у масама и наслућујемо могућности нових сукоба. У народ су убачене пароле против досадашње реакције, тираније и фашизма и наглашава се потреба обезбеђења што шире демократије, социјалних реформама и новог уређења државе.

Пропаганда за те тежње, наравно, није изостала. Сви су се људи у земљи ускомешали и дали на посао да не изостану у тој борби против досадашње „реакције”. Велика штампа предњачи и вуче из дана у дан за велико звоно, објављујући са насладом све што голица масе, што дражи њене инстинкте, и што повећава, наравно, тираж њених листова. Универзитетска омладина јури, као у неком духовном трансу, за екстремним тенденцијама марксизма. Професори универзитета

помажу и омогућавају ту акцију, учествују јавно у приредбама „Усмених новина“, приређују и сами „дебатне курсеве“ на универзитету, потпомажу комунизиране студентске мензе, синдикална или стручна удружења, стављају се на чело студентске „Самопомоћи“ и прогоне сваки национални отпор на универзитету.

Претставници Удружене опозиције, наравно, не могу заостајати у тој акцији. Нема скоро ни једног збора, а да се народу, без икакве савести и одговорности, на један доиста несмотрен начин и без мерила, не сладе тенденције екстремног левичарства. У тој демагошкој жакерији удружују се разне политичке групе са разним, често и сасвим супротним програмима, и тако свака на свој начин и за свој рачун ствара расположење против данашњег реда ствари и изазива супротности против друштвених класа, покрајина, социјалних снага и делова у једној државној заједници.

Краљевска влада је ту пропаганду у духу демократизације у пуној мери ноленс-воленс толерирала. Али негативну пропаганду говорљивих демагога на зборовима или негативну пропаганду живе речи на јавним предавањима или ону пропаганду издавачких предузећа о ширењу марксистичке литературе — то Влада г. др. Стојадиновића није била у стању да спречи. На тај начин пропаганда против данашњег поретка добива све бржи темпо и дефетизам се у земљи вербално и практично шири.

Просто је невероватно, господо, што се све говори, какви се све гласови, какви узвици незадовољства и бунта против државе, против данашњег јавног поретка шапатом шире и чују по целој земљи. Несавесно би било то крити и саме себе заваравати тиме, да су то само празне речи. Али, господо, сугестивно изговорене речи имају ипак чудесно дејство. Лаковерни сељачки народ, вазда незадовољни раднички сталеж, толико и толико још неупслених младих интелектуалаца, економски ослабљена и социјално незаштићена грађанска класа, буржоазија, подложни су тим сугестијама дефетистичких парола и они сви од реда живе у заблуди, да рушењем данашњег друштвеног поретка мора наступити благостање у земљи. То је њихова заблуда. Али још се неко налази међу нама у заблуди. Они који ту пропаганду организују и који је подржавају, јер они заједнички несвесно раде на тесању воденичког камена, мислећи свако за себе, да он меље брашно, из кога ће се пећи хлеб благостања једнаког за све. Али они и не слуте, да тај воденички камен, чим у покрету узме већег замаха, безобзирно може да уништи све што му се приближи, па и те добровољце који су га тесали.

Видите, господо, разлике и противности у политичкој оријентацији Владе г. др. Стојадиновића велике су и очигледне.

На једној страни задржала је Влада све „реакционарне законе“, влада по њима; примењује их тамо где њени партијски интереси то захтевају, врши терор над свима грађанима који нису присталице Владине странке, укида слободу кретања народних посланика, не признаје слободу збора и договора ако га приређују чланови парламентарне опозиције, хапси чак и народне посланике пре но што им је укинута право имунитета, прогања чиновништво које нескрупозно не служи данашњем режиму, премешта усред зиме мноштво учитеља који нису хтели да напусте школски рад ра-

ди агитације при општинским изборима, смењује без икаквих оправданих законских разлога читаве општинске управе, практикује за време општинских избора метод терора који до данас није забележен у аналима наше земље. То карактерише најбоље последња изјава др. Мачека, штампања у посебном издању „Народног вала“ од 24 фебруара о. г., у којој се тврди: „да је г. др. Милан Стојадиновић у безобзирности наткрилио Јевтићеве изборе зато, јер су Јевтићеве методе у насиљу и фалсификату биле само петљанија у присподоби са насиљима и фалсификатима Владе др. Милана Стојадиновића“. Ја лично не бих могао потписати такву оптужбу. О вршењу цензуре над штампаним написима, о критеријуму оних који ту цензуру, наравно по наређењу одозго и датим инструкцијама врше, нити могу, нити желим да говорим у овој начелној дебати. Мени је као новинару по професији стварно необично тешко да нађем достојан израз критике у том правцу. Нећу, господо, ни да излажем у овој начелној дебати тешкоће и прогонства којима су изложени југословенски националисти и све друге политичке групе које не припадају ЈРЗ. Остаћу на терену начелне дебате иако би се прогонима, којима су изложени сви људи који данас непоколебиво стоје уз ову и овакву државу, уз њено јединство, уз данашњи Устав, једном речи уз данашњи јавни и друштвени поредок, могло најбоље илустровати, како ова Влада далеко стоји од здравог и напредног демократизма. Једнакост и слобода грађана само су на папиру.

Влада г. др. Стојадиновића за непуне две године чак ни испунила ону дужност извршне власти коју јој је законодавна власт ради доношења либералнијих политичких закона наменила уз везани рок. А када је код нас у Сенату поднесен један либералнији нацрт Закона о штампи, Влада је и то одбила изговарајући се да, да ће она поднети такав закон из властите иницијативе. До данас се она није с таквим законским предлогом појавила пред Народним претставништвом. И тако се, господо, ова Влада налази и у погледу демократизма као жонглер на затегнутој жици, балансирајући стално између међусобних противности и противности принципа којима се руководи.

Остаје нам још онај трећи принцип, на коме почива делатност Краљевске владе, а то је постојеће уставно стање.

Питање се поставља овако: да ли Влада г. др. Стојадиновића управља земљом по принципима који су озакоњени Уставом од 3 септембра 1931 или она ствара предуслове, врши предрадње и изазива у народу постепено расположење за ново уређење државе. Став Краљевске владе и у том погледу није одређен. По том најважнијем и најбитнијем питању, питању Устава, нема ова Влада своју концепцију. Бар широј јавности и нама политички иначе упућеним људима није о томе ништа познато. Наступио је додуше нов моменат поводом нове ситуације. Нестало је Уставотворца, а данашња Краљевска влада непрекидно наглашава да жели да ликвидира са остатцима шестојануарског режима и да поведе развој целокупног политичког живота у другом правцу. Без прекида дају се изјаве о потреби новог уређења наше државе и нема политички истакнутијег човека ни с ове, ни с оне стране Саве и Дунава који својим тумачењем није засекао дубоко у само уставно питање. Сви су се политички људи одједном сетили да треба

отворити уставну кризу и да треба за рачун било своје покрајине, своје националне индивидуалности или свог посебног дела потражити нове појмове о народу и расама и понудити нове облике државног уређења. Свака национална јединка истиче о новом уређењу државе и новој идеологији наше нације свој посебни менталитет и посебне појмове на разан начин и за свој рачун. Отворена је уставна криза, истичу се тежње за сепарацијом, а југословенски народ се почиње да удаљава од средишта јаке заједничке државе и свог колектива. И тако су настале нове противности. На једној страни имамо Краљевску владу, која се Народном претставништву приказала са својом декларацијом заснованом на унитаристичко-конституционалној основи. Та Влада примењује извршну власт на основу Устава и његове законитости, са свима правним последицама. Сасвим је правилно и логично да Краљевска влада не може садањем Уставу одрицати његову законитост.

На другој страни имамо међутим, господе, Хрвате који у својој огромној већини неће данашњи Устав. Гледиште вође огромне већине Хрвата др. Мачека о уставном питању унапред је утврђено. То гледиште није његово лично, није наметнуто ни с које стране, није случајно, није ни продазно. Др. Мачек жели пре свега конституанту и потом ново уређење државе, али ни у ком случају у оквиру садашњег Устава. Проблем је јасно постављен. Нема ту више никакве сумње и двоструког тумачења, ни покушаја за стварање предуслова, предрадњи и предиспозиције за споразум. Воља огромне већине Хрвата изражава се несумњиво у личности др. Мачека. Он се у име њихово претворио у фанатика и подноси већ тако дуго све последице система коме се противи, свесно и надмоћно. Он зна, да ће само тако парализовати и сам систем.

Ја не мислим да улазим, господе, у суштину питања, како др. Мачек замишља ново уређење државе и зашто се не задовољава данашњим уставним стањем. Он је већ толико пута јасно изразио своју концепцију и рекао више него што би требало рећи. Једни признају аутентичност његових изјава, други је поричу. Али, свакако морамо др. Мачеку признати право и првенство да у име Хрвата ауторитативно постави конкретне захтеве. За нас је од интереса да утврдимо, да ли је и Краљевска влада у међувремену израдила своју концепцију и поставила у име државе своје конкретне захтеве? Да ли је остала и даље на принципима данашњег Устава или га је у интересу споразума већ напустила као тешки баласт из прошлог режима за остварење плана око новог уређења државе?

И док др. Мачек има већ израђену концепцију, утврђен план политичке акције, утврђена средства, методе и читаву процедуру уставне борбе, дотле Краљевска влада тек тражи нове појмове, нова тумачења о народном јединству и проналази нове могућности за споразумевање.

Иако нема ничег утврђеног на овој страни ипак су позитивни фактори ступили у преговоре са др. Мачеком. Изгледало је у један мах као да се рађа велика историјска мисија, али нас је тај изглед опет разочарао. Ми бисмо сад волели да знамо, да ли је г. др. Милан Стојадиновић преговарао са др. Мачеком у својству партнера са друге стране, у својству шефа ЈРЗ или је као Претседник Краљевске владе претстављао пред др. Мачеком организовану моћ државе. Не питамо ми то

ради себе, већ ради нечег вишег, ради мисије коју држава, као организована снага нације, треба да изврши са својим незадовољницима у другом тaborу. Државу је при тој мисији заступао г. др. Милан Стојадиновић. Ми не знамо да ли је Претседник Краљевске владе заступао при тим разговорима идеју о јединственој држави, о јединственој југословенској нацији, о јединственом народу, о ордању садашњег Устава, или је можда преговарао о новом уређењу, о новом Уставу или о неком враћању старог Устава или је може бити преговарао о могућностима сложене државе од три народа.

У сваком случају г. Претседнику били су и посредно познати захтеви како их поставља г. др. Мачек. Само нам није познато, како је у име југословенске државе поставио питање г. Претседник Краљевске владе. То је сада неизвесно.

Али извесно је, господе, једно: да се захтевима г. др. Мачека у погледу новог уређења државе не може изаћи у сусрет у оквиру садашњег Устава. И кад Претседник југословенске владе поред свег тог сазнања о концепцији државности г. др. Мачека ступа ипак с њиме у преговоре и тврди после тога да је споразум на најбољем путу, онда је, реално оцењујући ствари, већ напуштен континуитет о унитаристичкој идеји Устава, (Узвици на левици: Тако јел!)

Има и других отступања од постојећег Устава. Већ државна застава не употребљава се у целој земљи једнако (чл. 2). У неким крајевима се поштује, а у неким се уопште не истиче, већ се негира.

Једно од основних грађанских права Уставом зајемчених (чл. 4) јесте једнака заштита власти и једнакост грађана пред законом. И то се право изиграва, и у небројено случајева не признаје онима који нису уз владину странку. Није зајемчена ни лична слобода (чл. 5), јер се људи хапсе и држе у притвору без законске основе. Повређен је и члан 11 Устава, који ујемчава слободу вере и равноправност вероисповести пред законом, јер се у новом Конкордату обезбеђује једној вероисповести положај изнад Устава и изнад државних закона, што је у целокупној јавности и самом народу изазвало узнемирење и верску борбу. Не примењује се ни члан 12 Устава, да свако може слободно изразити своје мишљење путем речи, јер је цензурисање ограничило сваку слободну мисао, изражену нарочито од опозиције. Али једна од битних повреда Устава јесте дозвољавање удруживања на верској и племенској основи у партиско политичке сврхе. И ако члан 13 Устава то изрично забрањује, данашња влада просто прелази преко те уставне одредбе, а не само што је не примењује у пракси већ се цела њена политичка делатност базира на тој племенској верској и регионалној заједници.

То је у самој ствари прави елеменат њеног политичког састава, баш тај противустановни момент. То је синтеза њене заједнице, створене не на позитивној већ на негативној основи Устава. Отступило се и од чл. 16 Устава: да све школе морају развијати држављанску свест у духу народног јединства. Ако би у том правцу вршили испитивања, морали би доћи до болног разочарања и до потврде, да смо се данас знатно удаљили баш у школама од те свести.

Још би се нарочито могло говорити о отступању од члана 75 Устава, да се народни претстав-

ници не могу узимати на одговор нити лишити слободу, док траје њихов мандат. У праксе смо утврдили сасвим обратно. Изгубио се дух Устава, а материја је остала на папиру.

Налазимо се, дакле, и у уставном питању у потпуној неодређености. Пред нашим очима изводи се једна игра са појмовима о држави, о народном јединству, о реорганизацији политичког живота у будућности. Последица тога је, да се цео народ налази пред једним од најбитнијих проблема државе и њене егзистенције у незнању и забуну. Дужност господина Претседника била би у најмању руку, да одреди став државе у овоме питању споразума. (Узвици на левици: Тако јел!) Он треба да отклони сваку дволичност и објави, какав је коначно став наше државе у питању захтева г. др. Мачека и да понесе онда сву одговорност за држање своје владе у том питању.

Питање је првенствено важно и од битности за читаву нашу националну будућност. У томе и јесте читав проблем. Он је свеукупно заједнички и не може се ни у ком случају решити без сарадње

целе нације, поготово не без оних трудбеника који су читав свој живот посветили стварању идеологије наше нације. Влада г. др. Стојадиновића желела би, изгледа, да она сама решава оба проблема, и државни и национални, на своју руку. Било би заиста фатално када би један човек или један режим узели на себе дужност да мисле за целу земљу. Поготово, кад тај политички режим због разноликости и међусобних противности његових компонената нема у себи основни елемент јединства.

Према томе, он није повезан ни идејом о народном јединству, ни истинском вољом за увођењем демократије, ни одлучношћу да брани престиж државе и њен Устав.

Зато ћу гласати против. (Живо и дуго одобравање на левици).

Potpretsednik Milan Simonović: Gospodo senatori, sa vašim pristankom sada ćemo sednicu prekinuti, s tim da je nastavimo u 16 časova.

Sednica je prekinuta u 13 časova.

STENOGRAFSKE BELEŠKE

SENATA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 6

BEOGRAD, 1937 GODINE

KNJIGA I

VIII REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 17 MARTA 1937 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

DR. ŽELIMIR MAŽURANIĆ

Potpredsednici

MILAN SIMONOVIĆ I DR. MIROSLAV PLOJ

Sekretar

DR. ĐURA KOTUR

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih polova **dr. Milan M. Stojadinović**, Ministar unutrašnjih poslova **dr. Anton Korošec**, Ministar saobraćaja **dr. Mehmed Spaho**, Ministar bez portfelja **dr. Šefkija Behmen**, Ministar trgovine i industrije **dr. Milan Vrbanić**, Ministar finansija **Dušan Letica**, Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**, Ministar građevina **dr. Marko Kožul**, Ministar prosvete **Dobrivoje Stošović** i Ministar fizičkog vaspitanja naroda **dr. Josip Rogić**.

NASTAVAK SEDNICE U 16,10 ČASOVA

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, nastavlja se debata o budžetu. Reč ima senator g. Don Frano Ivanišević.

Don Frano Ivanišević: Dva čina, gospodo senatori, koja su se zbila u razmaku od našeg zadnjeg sastanka i pretresa lanjske budžetske godine u ovom visokom Domu, dva čina, jedan isključivo političke naravi i vanjskog opsega naših interesa, a drugi isključivo privrednog ekonomskog značaja našeg unutarjnega uređenja, ta dva čina, oba znamenita u životu našega naroda, potakla su me da prigodom ove općenite budžetske rasprave uzmem reč.

Ko je pratio dugu historiju preporoda slovenskog naroda na Balkanu kroz zadnjih stotinu godina od prvog ilirskog pokreta, ko je pratio epopeju ratnih godina u prvom, drugom, pa i trećem zadnjem ratu na Balkanu, pa ko je u poratnom vremenu promatrao razvitak političkih odnošaja u Evropi, osobitim obzirom na naše zemlje na Balkanu i njihovo grupisanje u koncernu evropske diplomacije, biće sigurno opazio neku manjkavost, neku prazninu, koja je tražila svoje popunjenje. Jugoslavija uspostav-

ljena kao suverena državna zajednica Srba, Hrvata i Slovenaca sa Balkanskim sporazumom uređila je svoje dobre odnošaje sa svojim susjedima, a sa pristupom u Malu antantu ojačala je svoj položaj i prema drugim državama u Evropi. Ali, u sferi svoje političke orijentacije nije imala na Balkanu još jednoga sudruga u neposrednoj blizini, najbližeg i po prirodnom geografskom položaju, po krvi i jeziku, po zajedničkim interesima na koje su upućene obe strane. To je ona praznina, o kojoj sam rekao, gospodo senatori, a ta je praznina popunjena dne 24 januara o. g., kada se je sklopio prijateljski pakt sa susjednom bratskom državom Bugarskom. Tim paktom izvelo se je, gospodo senatori, jedno znamenito djelo velikog značaja i velikog zamašaja za mirniji razvitak i bolju budućnost naše države. To je, po mojem mnjenju, u političkom pogledu velika tekovina koja zaslužuje da se u ovom visokom Domu posebno istakne.

Treba da se malo obazremo unatrag, te da vam pokažem neke reminiscencije istorijske i da vidimo zamašnost ovoga pokreta. Kada se je pre sto godina

ilirskim pokretom u Hrvatskoj počela buditi narodna svijest svih Južnih Slovena, mladi pokretači nisu se obazirali na pokrajine ili plemenske jedinice, nego su imali daleke, vedre poglede, široke političke horizonte, te je poznata ona njihova krilatica, koja ih je bodrila pod lozinkom: od Jadranskog do Crnoga mora! U njihovom idealnom programu bili su dakle i braća Bugari.

Hrvatski vladika Juraj Štrosmajer, otac jugoslovenske misli, uz Srbe i Slovence imao je uvek pred očima i braću Bugare, koji su bili najmiliji gosti njegova doma, i koje je on uvek poticao na zajednicu i saradnju sa ostalom srodnom braćom na zapadu. U tu svrhu on je pružao svoju darežljivu ruku i odgajao na desetine mladih darovitih ljudi iz Bugarske, koji će širiti u svojem narodu duh bratske slavenske zajednice na Balkanu. Za dokaz njegove velike ljubavi prema bugarskom narodu dosta je napomenuti, da se je njegovom, jedino njegovom, zaslugom tiskalo prvo izdanje bugarskih narodnih pesama. Braća Dimitrije i Konstantin Miladinov bili su sakupili u narodu ogromnu zbirku narodnih pesama, ali u Sofiji nije bilo moguće da tiskaju. Što nisu postigli kod mogućnika u Sofiji, to su našli u dobrotvornom i rodoljubnom srcu mecene Štrosmajera. Vladika dakovački primio je braću Miladinov u svoj dom, zadržao ih je, gostio, dok su priredili pesme za tiskanje, udelio im je izdašnu novčanu potporu, da su mogli god. 1861 u tiskari Antuna Jakića u Zagrebu tiskati u velikom formatu knjigu »Bgarske narodne pjesmi« opsežnu zbirku od 674 bugarske narodne pesme.

To je bilo prvo izdanje bugarskih pesama koje je silno delovalo i našlo odjeka u Bugarskoj. Kao što su u svoje vreme kod nas delovale narodne pesme u izdanju Vuka Karadžića, tako je, možete pojmiti, delovalo i ovo izdanje braće Miladinov, a to isključivo zaslugom jugoslovenskog prosvetitelja vladike Štrosmajera. Tim blagodarnim činom uspostavljena je duševna i jača bratska ljubav između nas i bugarskog naroda. Rodoljubna družba u Sofiji »Slavijanska Besjeda« i »Književno Bgarsko društvo« imenovala su god. 1884 biskupa Štrosmajera svojim počasnim članom, našta se je on odazvao posebnom poslanicom — zahvalnicom, koja je oduševila bugarski narod. U toj poslanici on daje pobude i smernice političkog rada na Balkanu i pozivlje Bugare u zajednicu i suradnju sa srodnom braćom Hrvatima i Srbima. Bugarska štampa bila je zanešena tim idealom i piše tom prigodom o biskupu Štrosmajeru kao o »zvezdi prethodnici« na jugoslavenskom nebu.

Od god. 1843 do 1852 stajao je na čelu vlade u Srbiji mudri upravnik, dalekovidni državnik Ilija Garašanin, koji je u svojem poznatom programu »Nacertanije« zahvatio i Bugare kada je mislio o političkoj tvorevini »Ilirske — Bugarske — Srpske Zajednice«. Knez Mihailo 1866 godine polaže temelje Jugoslovenskog udruženja na Balkanu, te pošto je te godine sklopio ugovor sa Crnom Gorom, odmah radi i na prethodnom dogovoru sa istaknutim rodoljubima u Hrvatskoj, Vojvodini, Sloveniji o združenju Hrvata i Srba ne isključivši ni Bugare, kada tomu bude zgodno vreme. Na tom putu nastavlja se rad i propaganda u svim kulturnim centrima Južnih Slavena.

Godine 1871 izlazi u Beogradu časopis »Jugoslovenska zvezda«, list za političke i uzajamne odnose Južnih Slovena, a istodobno izlazi u Bukureštu list »Jugoslavija« sa istim političkim smjerom. Godine 1878 Svetozar Miletić piše u svojoj »Zastavi«

»o slovenskoj solidarnosti kod Južnih Slovena na Balkanu«. Da ne duljim dalje sa istorijom. Vama je dobro poznata, gospodo senatori, ozbiljna i opsežna akcija bugarskih emigranata izradena na skupštini 14 januara i 5 aprila 1876 godine u Bukureštu, gdje je sastavljena definitivna osnova po kojoj bi Srbi i Bugari imali stupiti u jednu združenu zajednicu koja će se zvati »Jugoslovenska država«. Ta je misao našla silna odjeka i na našim južnim primorskim krajevima, bez obzira na plemenske i vjerske razlike, kojim danas nažalost neki političari hoće da usporavaju konsolidaciju naše države. Evo vam, gospodo senatori, eklatantna dokaza. U to doba jugoslovenskog najvećeg idealizma u Dalmaciji katolički svećenik Hrvat Mihovilo Pavlinović bratimi se sa pravoslavnim svećenikom Srbinom Jovanom Sundečićem i po napatku katoličkog biskupa Hrvata Štrosmajera pohađaju naša kulturna i rodoljubna središta od Ljubljane do Cetinja, Beograda i dalje, da otvaraju put jugoslovenskoj zajednici od Jadranskog do Crnoga mora. Pa da ne idem dalje u istoriju, osvrnuću se sa par riječi na najnovije poratno doba, kada usljed nemilih ratnih krvavih posledica nisu bili povoljni nego sasvim nepovoljni naši odnošaji sa susjednom braćom u Bugarskoj, ipak se je našao u bugarskom narodu veliki rodoljub i državnik, pučki predstavnik Aleksandar Stamboliski... (Glasovi: Slava mu!)... koji je gajio iskrenu ljubav i živu vjeru u ovo zблиženje, kao prirodnu posljedicu naše istorije i položaja, kao kategorički zahtev za sigurnost naše zajedničke budućnosti. Bio je za takvu ljubav napadnut i mučen i umoren, te kada je na nekom zboru bio oštro napadnut od svojih političkih protivnika da je Srbin, on je imao odlučnosti da izjavi: ja nisam u ovom času ni Srbin ni Bugarin, nego u prvom redu — Jugosloven.

Ja sam naveo ovo nekoliko reminiscencija iz istorije zato da dokažem ovde da ovaj pakt, o kome ja govorim sada, nije, kao što se misli u nekim nepućenim krugovima, jedan improvizirani, veštački manevar, od časa do časa da malo traje, nego sam hteo dokazati, da je to diktat istorijskih stremljenja našega naroda od stotinu godina, da se dode do ovog približenja, jer su svi pravi Južni Sloveni videli, da je samo u ovome približenju spas i jednog i drugog naroda.

Pakt je dakle potpisan ovde baš u našoj prestonici. Potpisan je na papiru, ali to nije dosta, treba da ga i u srcima našim nosimo, a osobito u srcima mlade generacije na kojoj ostaje naša budućnost. Treba, gospodo moja, da mlade generacije ponesu ovaj barjak, ovu zastavu mira i ljubavi, i da nestane sve ono što su nepovoljna vremena učinila, a osobito za vreme rata kada su ratni neprijatelji pokvarili bratsku ljubav, pa da se sada sve to popravi.

Prvi je korak već učinjen i bugarski narod će se ubrzo uveriti, iza svih peripetija i neprilika koje je imao sa Srbima, da će njegova politika biti najefikasnija kada se bude razvijala u potpunoj harmoniji i zajednici sa politikom Balkanskog sporazuma i Male antante, koja je važan uteg na terazijama svetske diplomacije za održavanje mira u Evropi a posebno na Balkanu.

Vi se sećate, gospodo, da je naš Blaženopočivši Kralj Aleksandar Ujedinitelj, kad je radio u Sofiji na tome, javno doslovno rekao ovo: »Ali ostavili smo mesto i za Bugarsku«. To je On rekao, pa evo danas, hvala Bogu, mi smo to ostvarili. Žalibože samo što On nije u životu, te to nije dočekao, ali verujemo da će se i Njegove kosti mrtve na Oplencu uzra-

dovati, kada vide da je ostvareno ovo delo, koje je Njegova najveća zasluga. Neka je Njemu slava i čast, (Usklici: Slava Mu!), jer je On prvi otvorio ovaj put, a isto tako i Predsedniku naše Vlade g. dr. Milanu Stojadinoviću kao Ministru spoljnih poslova, što je ovu sretnu misao 24. januara ove godine u delo priveo.

Drugi čin, koji je pod ovom Vladom izveden, to je Uredba o likvidaciji zemljoradničkih dugova. Po mome skromnom shvatanju i ovo je jedno veliko i važno delo u pogledu sanacije naših socijalnih prilika i napretka naše zemlje.

Poznato je to, da je Jugoslavija eminentno agrarna zemlja, i od 15 miliona njezinog pučanstva skoro $\frac{3}{4}$, dakle oko 12 miliona, upućeno je kulturi zemlje. Ja zahvaljujem Gospodu Bogu da smo mi djeca agrarne zemlje, jer zemlja je kako znate onaj vječiti nepresušivi izvor koji daje prvu materiju svim drugim proizvodima industrije i trgovine. Zemljoradnik je dakle najvažniji činbenik u našoj državi, i zato je dužnost države da njemu posveti najveću brigu, naime da ispita stanje ovog činbenika i omogućiti što veću njegovu djelatnost na korist državne celine. Vama je poznato, gospodo senatori, da je silom prilika, ili, da se bolje izrazim, neprilika, koje su nastupile iza rata i iz naših nesređenih odnošaja u poslovnom svetu, ovaj važni činbenik bio došao u takvo stanje, da je njegova djelatnost bila sasvim malaksala, da su proizvodi njegovoga rada postali nerentabilni, njegov kredit zbog naraslih dugova sasvim iscrpljen i taj snažan faktor u organizmu naše agrarne zemlje bio je zapao u teško bolesno stanje, koje je tražilo bitna i izdašna lijeka. Tri ili četiri metode prijašnih vlada pokušale su se upotrebiti da se dugovi zemljoradnika, koji su dostizali do visine od nekoliko milijardi dinara, snize i urede, ali je bolest bila takve teške naravi, da se nije niko usudio jednim zahvatom da izvede tu operaciju, koja je mogla imati i svojih komplikacija, i s toga se je uređenje odgadalo na izvjesne produžene rokove i tražili su se novi kurantni recepti, ali takovo odlaganje samo je pogoršavalo stanje bolesnika. Moramo priznati da je današnja Vlada g. dr. Milana Stojadinovića imala odlučnosti da izvede tu operaciju, te je izdala uredbu po kojoj se snizuje i glavica i kamatna stopa, da se u poduljim rokovima u nizu nekoliko godina to postepeno bez velikih poteškoća isplati. Ovo je, gospodo, po mojem mnijenju, vrlo važno djelo u razvitku ekonomskog života naše agrarne zemlje. Ja od srca želim današnjoj Vladi da, kao što je sretno izvela ovu operaciju, bez komplikacija nastavi što intenzivniji uspješan rad i oko saniranja naših zemljoradničkih slojeva, u kojima je najveće težište naše prirede.

U ovoj našoj agrarnoj zemlji mi živimo u dobroj vjeri i nekom ponosu, gospodo senatori, da imamo dovoljno obradene rodne zemlje, te da možemo naše pučanstvo obilno prehraniti i povrh toga naše viške da šaljemo na vanjska tržišta.

Ali, ako malo dublje zavirimo, konstatiraćemo jednu drugu žalosnu pojavu, da između onih 12.000.000 zemljoradnika, što sam malo pre spomeno, ima skoro 2 ili 3.000.000 zemljoradnika, koji nemaju dovoljno rodne zemlje, nemaju dovoljno ni hrane, ni odeće, ni obuće, pa su prisiljeni da se sele sa očinskog praga u tuđe krajeve; da nadu zarade, da sebe i svoje prehrane. To su vam, gospodo, naše kolonije, emigracije, ponajviše iz tako zvanih pasivnih krajeva.

Šta su ti pasivni krajevi, koji se često pominju ovde u ovoj dvorani i u ministarskim sednicama u državnoj upravi? To su oni krajevi, koji su uistinu oskudni rodom zemljom, ali su oskudni i svojim privatnim poduzetnim duhom; oskudni su i sa brigom državnih pozvanih faktora. Zanemareni i prepušteni svojoj sudbini oni su prisiljeni da skoro svake slabe ljetine moljakaaju od vlade nekoliko stotina vagona kukuruza, da se ubožno prehrane i prežive.

Što se pak događa pri deobi ovog kukuruza, šta se događa sa dotičnim uputnicama, to najbolje znaju gospoda Ministri na upravi naše države, pa ih ovom prigodom hoću da zamolim: prestanite, gospodo, sa tom milostinjom, koja, osim vanredno retkih slučajeva, slučajeva gladnih godina, malo pomaže, ili skoro ništa ne pomaže! To je jedan varavi, jedan iluzorni palijativ, jedna pripomoć, koja vredi od danas do sutra. Započnite sa radikalnom kurom tih sada pasivnih krajeva! Lečite i kad jedanput izlečite, onda više nije potrebna ta milostinja!

Meni je žao što nemam pri ruci jedan popis, jedan iskaz, koliko se za ovih 18 godina kukuruza bacilo u pasivne krajeve, da se zna, koliko se novca u to utrošilo.

Ja sam doznao, samo ne znam je li to merodavno, da je godine 1935 utrošeno 124 miliona, lanjske godine 1936 utrošeno je 46 miliona, a tako će i dalje. Ja sudim, da se je u toku ovih 18 godina uložila jedna milijarda dinara u presušenje baruština i močvara, u pošumljenje goleti, u razdeobu opštinskih pašnjaka, da bi se time pružio radikalni lek i boljitak našoj sirotinji na Primorju.

Živeti o mrvicama i milostinji Vladine pomoći jeste, gospodo moja, i neko poniženje za našeg seljaka primorca, koji ima svog ljudskog ponosa i koji traži da mu se omogućiti da živi o svojim žuljevima.

Verujte, gospodo, iskreno ću vam reći, svake zime kada vidim da vagoni kukuruza dolaze iz Banata u naše primorske gradove, mene obuhvati u duši zlovolja i tuga, i pada mi na pamet ona jadikovka, koja se čuje u narodnoj pesmi o Lici: »Jadna Liko, šta si dočekala, da te Bosna kukuruzom hrani!« Pa tako i ja jadikujem: »Jadna Dalmacija, što si dočekala, da te Banat kukuruzom hrani!«

Ja vidim, da se time malo pomaže, a donekle se neki i pokvare, pokvare se oni koji bi hteli da žive o ovoj milostinji, o vanrednoj pomoći, a nisu upućeni na se i na svoje kljuse.

Biće možda odveć smelo, ali je sasvim realno i istinito, jer dobro poznajem prilike dole na moru, ako rečem, da nisu toliko pasivni krajevi, nego su pasivni ljudi, pasivni su oni pozvani nadležni krugovi, koji ne nastoje da se radikalnim sredstvima ta pasivnost ukloni.

Uzimam u obzir samo prostoriju bivše pokrajine Dalmacije u kojoj od ukupne površine 1.250.000 hektara ima poljoprivredna tla samo 849.970 ha, od toga samo 126.000 oranice, ostalo je sve neplodno, pašnjaci, opštinske muše, koje bi se dale zagojiti ili razdijeliti, te racionalno obraditi — a da i ne govorim o 42.000 ha najbolje zemlje koja leži neplodna pod vodom i močvarama, tim leglima malarije. Kada bi se blata i močvare presušile i za agrarnu kulturu uredile, kada bi se gole glavice naših brda šumom zadjele, općinski pašnjaci razdijelili i privatnom vlasništvu dali se izraditi, budite uvjereni, gospodo, naš primorski zemljoradnik ne bi trebao tražiti milostinju kukuruza od Vlade; niti bi bio prisiljen, da se seli u Francusku ili Belgiju, ili da plovi preko okeana u

Ameriku, da obraduje tuđu zemlju, kada bi mogao svoju da radi pred kućnim pragom.

Nisu pasivni toliko krajevi, koliko su pasivni pozvani krugovi, koji su nehajni i neproduktivni, dok narod, prepušten svojoj sudbini, neprobuden i neupućen, uspavan u svojoj patrijarhalnoj letargiji, kukavno životari. Ovdje je dužnost najpreča Kraljevske vlade da poukom i racionalnim investicijama probudi uspavanu energiju onog naroda, i onda će doći vrijeme, ja se ufam, kada o pasivnim krajevima neće biti više govora.

U ovom dezolatnom rasmatranju primorskih pasivnih krajeva, imamo ipak jednu ne malu utjehu: da sve ono što nam je priroda uskratila na kopnu, u zemlji, to nam je nadoknadila na moru, na obali našega Jadrana, na kojoj se je razvila jaka trgovačka mornarica, na kojoj se je veoma dobro uputila jedna važna privredna grana — ribolov, a u zadnje vrijeme našao je dobre uslove i turizam, koji mnogo doprinosi jačanju narodne privrede. O svima ovim pitanjima ja bih imao, gospodo senatori, puno da govorim, ali ću to ostaviti za drugu prigodu, kada bude na redu pretresanje budžeta pojedinih za to nadležnih Ministarstava. Hoću samo da naglasim glavna uporišta ovih privrednih i prometnih problema na našem Primorju: Uz pretežni karakter naše agrarne zemlje u nutrini Kraljevina Jugoslavija je i pomorska država, koja posjeduje jednu vrlo krasnu, dugu i lepo razvedenu obalu na istočnoj strani našeg Jadrana, obalu kakvu sigurno nema ni jedna pomorska država na kontinentu evropskom. Jugoslavija posjeduje i jaki park trgovačke mornarice do 300.000 tonaže nosivosti. Jugoslavija vije svoju zastavu u svima pomorskim lukama sveta kuda naše lade zalaze. Ona posjeduje vrlo dobru turističku putničku plovidbu, kakvom bi se sigurno mogle ponositi i velike pomorske države, kao što su Francuska i Engleska. Ja sam čuo jednog čoveka — Francuza, koji već 40 godina putuje kroz sva mora svega svijeta, koji mi reče: »Mi, Francuzi, bili bismo ponosni, kad bismo imali ovakvu jednu obalnu plovidbu, kao što je vi u Jugoslaviji imate«. Zato je dužnost države i naše Vlade da tu dragocenu imovinu koju mi posjedujemo brižno čuva i pruži svu svoju pomoć i materijalnu i moralnu, kako bi se ona sve to više razvijala, na korist čitave naše države.

U zadnje vrijeme i to najviše u posljednje dve godine, naša se mornarica tako razvila i tako uzela maha, da vam mogu ovdje reći sigurno, da nema danas ni jedne jugoslovenske lade, koja nije zaposlena i koja može da odoli svima narudžbinama. Ali, našoj pomorskoj mornarici nedostaju u našim lukama zgodna pristaništa. Zahvaljujem Ministru saobraćaja g. dr. Spahi što nam je, pre neki dan priopćio, da se u tome pravcu radi nešto i priprema, naime, da će se zasnovati posebni fond za gradnju morskih luka, da mogu naše lade brže i uspješnije poslovati. Ja zahvaljujem g. Ministru na toj izjavi, ali ja sam malo skeptik, pa se bojim da će to biti malo i prekasno. Meni je vrlo neugodno i sada videti u luci, kada prispije veći kvantum robe sa željeznicom za izvoz, kako lade, određene za krcanje te robe, moraju čekati po nekoliko dana na sidru van luke, dok dode red da nadu pristaništa. Tako je u Splitu a mislim i u Sušaku. Zato je potrebno da se što pre izgrade pristaništa. Ali, gospodo, ja ne smatram, iako nisam trgovac već to sudim po zdravom razumu, i rekao bih to i g. Ministru finansija, da tu ima ikakvih troškova. To su sigurne investicije i rentabilne, jer svaka lada koja uđe u luku nosi novac i blagostanje, a naše lade

u svetu uživaju tako dobar glas, naši mornari i naši kapetani takvo poverenje, da im se daje prednost prema mnogim drugim mornarima. Sve što bi se uložilo u izgradnju pristaništa to bi se rentiralo. Gospodo, ja mislim da je dužnost Vlade i ovoga fonda — ja ne znam koliki će biti a to zavisi o onome što će plaćati lučke pristojbe — da se što pre izgrade pristaništa od Sušaka do Ulcinja, osobito u glavnim lukama, kao što su Sušak, Šibenik, Split i Gruž. Kroz ove četiri luke prolazi gro naše pomorske trgovine.

Drago mi je i mnogo zahvaljujem g. Ministru trgovine i industrije koji je ovih dana i trgovinu žitaricama okrenuo na našu jadransku luku. Ja znam kako je to delovalo na onaj svet i ja sam uživao šetajući obalom Splita i gledajući kako ogromne lade ukrcavaju naše žito. Srce pučanstva se raduje kada vidi koliko brodova dolaze po hranu, i kako mi malemi Jugosloveni tolike druge narode hranimo obilnošću naših pošiljaka. Vrlo je nezgodno kada nema luke, a brodovi, kao što znate, izloženi su pogibelji, jer svaki brod nosi veliku vrednost.

A što će biti kada se do par godina spoji ta luka sa unskom željezničkom prugom koja se sada izgrađuje i mostom preko Dunava, koji će se, čini mi se, kod Kladova podignuti. Time će se izvoz znatno povećati i biće velika pometnja i veliki zastoje u trgovini.

Ja sam hteo pomenuti gospodi resornim Ministrima, da kad se već grade ove pruge, da se istovremeno otpočne i sa izgrađivanjem tih pristaništa. Mi imamo nešto što je Gospod Bog i priroda stvorila i ne treba da gradimo i ne treba da trošimo na ono na šta su u svoje vreme trošili u Trstu i Rijeci, tj. za ono šta su sve tamo uradili. Mi imamo prirodnih luka. Kad dodete u Split pa pogledate u njegovu okolinu, vidite da tu već sama priroda pruža sve, ali treba ipak još načiniti pristaništa. Međutim, na tome se ne radi, i s tim se oteže. Meni je poznato da još nije nijedan nacrt prihvaćen, nemamo čak ni jedan gotov nacrt, prema kome bi se na severnoj strani Splita izgradilo pristanište.

Gospodo senatori, ja imam jednu, moguće optimističku, misao i želju, ali ja sam uveren, ma da smo mi agrarna i kontinentalna država, da je naša velika budućnost na Jadranu. More daje snagu i slavu svim državama. Pogledajte samo na geografsku kartu i videćete da Rusija sa svojih, mislim 20 miliona kvadratnih kilometara i sa 150 miliona stanovnika nije se nikada mogla popeti do one visine na kojoj je Engleska sa svojih 300.000 kvadratnih kilometara površine i sa 40 ili 50 miliona stanovnika, a to zato, jer nije vodila pomorsku politiku. Švedska, Norveška, Danska, Holandija i puno manjih država od naše Jugoslavije imaju zahvaliti svoje blagostanje jedino moru. Sjajan primer imamo u našem malom Dubrovniku, koji je u srednjem veku cvao i sjao, dok je njegova mornarica cvala. Sjajan drugi dokaz je za vreme narodne hrvatske dinastije, za doba Krešimira i Tomislava kralja, kad je kruna hrvatskih vladara bila časna i moćna u Evropi dok je njeno blagostanje na moru bilo jako, a čim je ovo počelo propadati, padala je i moć narodne dinastije. Mi imamo svega oko 400 velikih i malih pristaništa, od toga nekih deset do dvadeset većih. Dosta smo učinili, ali ima još tu dosta da se učini. A da vidite koliko se neke poratne države staraju za razvitak svoje pomorske trgovine! To je najbolje pokazala Poljska republika, koja ima nekih 112 kilometara, mislim, dužine morske obale, na kojoj je izgradila izvrsnu luku Gdini, providenu svim najmodernijim spravama. Ona je na

taj način uspostavila jak trgovački i životni promet između Poljske i Amerike sa 30 svojih lada velike tonaže. I to je ona učinila iz onog malog močvarnog zapuštenog mesta. To je emporium svetske trgovine, tako da se danas čude i Englezi i Nemci što su sve oni učinili.

Stoga ja stavljam na srce Kraljevskoj vladi da prida veću važnost pomorskoj politici, tako da bi uz Jadransku obalu od Sušaka do Ulcinja postepeno izgradila zgodna pristaništa, kako bi se mogao da razvija sve veći promet.

Čuli ste, gospodo senatori, i u našoj javnosti se ovih dana govorilo o preustrojstvu naše državne administracije. Naime govorilo se, kako bi trebalo ustanoviti neko novo ministarstvo pošte, železnice i turizma, vjera i t. d. A, ja mislim, gospodo moja, kada bi imalo doći do toga da bi se u prvom redu imalo ustanoviti Pomorsko ministarstvo, kao što je u svoje vreme to preporučivao bivši Ministar saobraćaja, mislim, g. Milosavljević.

Uz pomorsku trgovinu imamo još nešto što bi trebalo spomenuti, jednu privrednu granu koja je tek u početku svog razvitka, a koja traži opet izdašnu pomoć, moralnu i materijalnu, od nadležnih krugova. Ja to u budžetu nisam video, to je sitna svota koja nije mogla da se zapazi. To je naše ribarstvo. Kada ne može naš primorac da istuca koru hleba na kopnu, on se baca na more, izlaže se vetru, kiši i svakom nevremenu i besu, morskoj oluji, samo da zaradi makar i mršavu nadnicu. Težak je to život jednog ribara. Vi znate da se govori, a to je istina, da na lebu ribara i mornara ima sedam debelih kora. Takav život provada ribar na pučini sinjega mora gde ga vetrovi biju, kiša poliva, a po čitave noći i dane i više ne ulovi ništa, pa gladan i žedan dođe kući. Ja mogu kazati, jer ja se malo i zanimam tim ribarenjem, to mi je možda jedina moja zabava na moru, pa vidim nevoljni život toga ribara sa svim njegovim teškoćama — da mu se njegov trud krvavo isplaćuje i da je on pokazao veliki napor i veliko samoprogorenje. Mogu kazati da se za 12 godina udvostručio broj ribara, a utrostručio broj ribarskih lada. Uložio se kapital od 60 miliona u razne male brodice, ali, nažalost, u državnom budžetu vidimo da se nije udvostručila pomoć za to, nego je snižena ispod polovice od onoga što je bilo prošle godine. To ne ide. Ja sam uvjerenja, dozvolite mi da izjavim, da davanjem neke slabe državne potpore više puta kvari pojedine ljude i ubija im energiju, jer ono što čovek sam svojom inicijativom počne, to je naivrednije i najuspešnije. Državni novac neće probuditi njegovu energiju pre nego što on razvije svoju inicijativu. Od 1922 do 1937 imamo 20.000 ribara, 5—6 hiljada brodica, novih motora, novih mreža. To je naše racionalno ribarstvo. Kada se vidi da ribari poseduju svoju snagu, onda je šteta što država ne daje obilniju potporu, da on može isplatiti svoj trud, jer on ne ide za spekulacijom, on ide od nevolje. More je njegova oranica, on tu seje i zalaže svoju krv. Dužnost je države da takav trud i napor nagradi. Meni je žalosno videti da pomoć za razvitak ribarstva, mislim od jednog miliona pada na 800.000 zatim na 500.000, na 300.000 a sada jedva na 200.000 dinara. To ne mogu da pohvalim, nego da pokudim.

Po poslednjoj statistici ima 20.000 registrovanih ribara, a koliko ima više?

Gospodo, mi imamo mnogo škola, realki, gimnazija i vi svi znate da mi imamo hiperprodukciju inteligencije i da za njih nemamo nameštenja, pa i sami vidite šta se događa. I mi nemamo u čitavom

Primorju jedne ribarske škole, nemamo jedne ribarske škole, gde bi se poučavao ribar, kako će svoju mrežu zakrpati, kako će je opremiti, kako će je zaštititi, kako će svoj alat urediti. Mi dakle nemamo za ove ljude jednu socijalnu ustanovu, pa da im se osigura naporan život u stare dane, užitak i komad hleba, jer ribare zadesi ona zlokobna sudbina, po narodnoj poslovi: »Mlad — ribar, star — prosjak«. Danas su ribari prosjaci ako nemaju porodice da ih uzdrže.

Neka se uz ribarstvo pobrine Kraljevska vlada i za razvitak turizma. Turizam se ne sme smatrati kao prost sport i zabava po moru, jer se on razvio u čitavu industrijsku granu narodnog dobrostanja. Mi za ovu industriju imamo, hvala Bogu, dovoljnu temeljnu i jevtinu glavnicu: imamo dosta sunca, dosta mora, ali treba država sa svoje strane da nastoji, da imademo lepe pristupne puteve, da sagradi pitku vodu, da sagradi šume, jer bez toga stranac nema užitka na našoj obali.

Ja bih, gospodo, bio već pri koncu svoga govora (**Tomio Jalžabetić:** Recite nam nešto o savskoj poplavi!). U nas nema poplava, mi smo na planini, do nas ne može doći ni Sava, ni Drava, ni Dunav.

Prešednik dr. Želimir Mažuranić: Molim Vas, g. senatore, da ne smetate govornika, a g. govornika molim da nastavi.

Don Frano Ivanišević (nastavlja): Gospodo senatori, pre no što zaključim svoj govor, dopustite mi samo par reči o jednoj novoj ustanovi, koja je jedina svoje vrste u našoj državi, a koja je u intimnoj vezi sa problemima na Jadranu, o kojima sam vam sada govorio. To je osnivanje oceanografskog instituta u Splitu. Nije dosta da mi imamo političke, gospodarske prometne veze sa ostalim svijetom, nego je Jugoslaviji kao kulturnoj državi potrebno podržavati i kulturne, naučne veze sa drugim državama višega stepena nauke i znanosti. Upravo kao pomorska država Jugoslavija je morala zasnovati ovakav institut koji će je uvesti u znanstvene krugove svega svijeta — pa želim ovde, gospodo senatori, da skrenem vašu pozornost na ovu važnu granu naše nacionalne ekonomije i našeg siromašnog primorskog pučanstva, na potrebu racionalnog iskorišćavanja našega mora i naše obale u ribarstvenom pogledu.

Bilo bi skroz suvišno da vam izlažem kako iskorišćavanje svakoga područja mora da bude racionalno, ako hoće da bude rentabilno. Težnja nacionalne ekonomije u poljodstvu ide uprav za tim da iz izvesnog zemljišta izvuče maksimum koristi. Danas je nauka do vanrednih rezultata došla, koji su od velika utjecaja na iskorišćavanje nekog terena. Danas je svakomu dobro poznato da neke biljke vole ovaj a druge onaj teren, znamo kako se može meliorirati teren i povećavati izvoz žetve, naučili smo, kako se mogu suzbijati opasne štetočine na kulturnim biljkama. O svemu tome nas je nauka naučila, koja se s toga predaje na višim i nižim praktičnim školama.

Ono što se svagde pa i kod nas čini u pogledu poljodstva, to se čini i u drugim svim kulturnim državama i s obzirom na racionalno iskorišćavanje mora, a u čemu smo mi još nažalost izostali. U drugim kulturnim zemljama ljudi su davno uvideli, da ribolovno iskorišćavanje mora treba staviti na naučnu racionalnu osnovu. To su uvideli naročito onda, kad su počeli zapažati, da u većim krajevima plemenite ribe sve više nestaje i da ribari sve to više osiromašuju. Tako je nikla najprije potreba da se poduzimlju naročite ekspedicije sa ciljem da istraže veću ili manju površinu mora. Takovih je naučnih oceanografskih ekspedicija bila sva sila, a poduzele su ih

sve napredne države. Međutim se pokazalo, da ovakve periodične ekspedicije neudovoljavaju svim potrebama u vezi racionalnog iskorišćenja mora. Zato su se počeli osnivati naročiti instituti sa zadaćom, da po izvesnom planu i prema potrebama ribarstva izučavaju ribarstvene biološke probleme, kao i druge koji su u vezi sa njima. Takovih instituta danas ima veliko mnoštvo.

Nema skoro ni jedne kulturnije države sa većom obalom koja ne bi imala barem jedan takav institut. Neću da nabrajam ovde takve mnogobrojne institute u svim pomorskim državama Evrope; dosta je da spomenem veliki engleski Oceanografski institut u Plimutu, nemački na Helgolandu, razne institute u susjednoj Kraljevini Italiji: u Napulju, Mesini, Rimini-u, Tarantu i Rovinju, a zamislite da i jedna druga nama susedna i prijateljska država, mala Bugarska, ima takav svoj institut, koji stoji pod neposrednom zaštitom Njegovog Veličanstva Bugarskog Cara.

Koja je zadaća, gospodo senatori, takvih instituta vani? Oni svojim naučnim ispitivanjima i rezultatima imaju da udovolje sledećim ribarskim potrebama: prvo, oni imaju da pokažu kakav je najzgodniji alat i koje su najbolje ribarske metode za lov ribarskih produkata u ovom ili onom području; drugo, ispituju bogatstvo pojedinih lovišta i pokazuju gde treba tražiti ribu, a gde se riba ne može naći; treće, treba da iznadu puteve kojima putuju ribe selice, kao što su kod nas gospodarski najvažnije ribe: srdele, skuša i tuna. Oni otkrivaju zimovališta i sabirališta ribe, da ribari znadu gde imaju da ju potraže; četvrto, instituti iznalaze metode i povoljne krajeve gde se mogu veštačkim putem kultivirati plemeničeve vrste.

O svim rezultatima posredno, putem praktičnih ribarskih škola, ili neposredno izveštavaju ribare i ribarske vlasti i naročito vlastima predlažu mere koje treba preduzeti protiv neracionalnog iskorišćavanja. Instituti imaju da kažu kakvim se mrežama ne sme loviti, gde i kada je zabranjen lov. S obzirom na sve ove gore navedene zadaće oceanografskih instituta u stranim zemljama oni su dali vanredne rezultate. Danas nordijski ribari ne idu na haringe ili bakalare sa rizikom, jer im je oceanografska nauka pokazala gde i u koje vreme mogu da zateknu velike mase ribe, koja na određena mesta dolazi radi mreštenja ili paše.

Kod nas, nažalost, u tome pogledu još smo zaostali. Dok se i te kako brinemo da racionaliziramo našu poljoprivrednu produkciju i to pomoću naročitih poljoprivrednih fakulteta i praktičnih škola, dotle kod nas do nedavno skoro nikome nije palo napamet, da je more produktivno područje isto kao i zemlja, da se i u moru vrše procesi po prirodnim zakonima biologije i fizike kao i u zemlji, pa da je stoga potrebno i poznavanje mora kao i zemlje; ako želimo da izvučemo trajno maksimum onoga što nam ono može dati.

Budući da kod nas u tome pogledu nema skoro nikakvih naučnih iskustava, naš ribar tera svoj posao kao i njegovi pradedovi: povlači mrežu po istom onom opustelom kraju i na isti način, čeka ribu hoće li mu sama, kao iz milosti da se primakne obali, a šta se zapravo zbiva u nadržima tajanstvenoga mora, on o tome nema ni pojma. Ne sluti odakle leti navaljuju onako velike mase plave ribe, koja bi mogla značiti bogatstvo čitavog Primorja, kada bi se znalo gde se ta riba zimi sabire i odakle dolazi.

Kad je govor o našem pomorskom ribarstvu iznaša se stotinu razloga krize i nevolje. Neki misle

da će biti sve dobro, i tome daju najveću važnost, ako se ribarstvo preneše iz jednoga resora u drugo. Zato se često sazivaju i čitave interministerijalne konferencije, kao što je i pred malo vremena jedna takva bila sazvana u Splitu i o tome na dugo pozvani krugovi pretresaju, a niko ne pomišlja na to da je kriza našeg ribarstva ponajviše u tome što su naši ribari neupućeni, neprosvetljeni, što nema nikakve ribarske škole; što usled toga vlada mrak i neznanje i što nismo u stanju da odgovorimo skoro ni na kakvo važno pitanje ribarske biološke prirode.

Međutim, hvala Bogu, kao da se je danas i kod nas počela uvidati potreba da je znanje i u ovom pogledu osnova imanja, a to znanje treba steći dugim radom i znatnim žrtvama. Naime i kod nas se, ima nekoliko godina, počela isticati potreba jednog naučnog instituta za istraživanje mora. Zahvaljujući zalaganju naših obeju Akademija i one u Zagrebu kao i one u Beogradu od 1930 godine postoji Oceanografska stanica u Splitu. Nastojanjem ovih Akademija i susretljivošću kao i materijalnim izdancima raznih ministarstava, a u prvom redu Ministarstva prosvete, Ministarstva vojske, Ministarstva saobraćaja i Ministarstva građevina podignuta je još 1933 godine velika zgrada Oceanografskog instituta na vanredno lepom i romantičnom položaju, na zapadnom kraju brda Marjana u Splitu.

Sem toga Ministarstvo prosvete u smislu zaključka prihvaćenog na sednici Ministarskog saveta od 27 marta 1936, propisalo je Uredbu o Oceanografskom institutu Kraljevine Jugoslavije, a ta Uredba je osnažena zakonskom vrednošću. Ovo znači, po mome skromnom mišljenju, vrlo važan događaj u istoriji našeg nacionalnog privrednog preporoda na Primorju. Tom Uredbom je dokazano, da su i naši najkompetentniji činioци priznali, da i naše ribarsko iskorišćavanje mora treba staviti na racionalnu naučnu osnovu, i da je zato neophodno potrebno da se učine, ako ne jednake, a ono bar slične žrtve koje se daju za racionalno iskorišćavanje naše zemlje. Meni je kao primorcu, koji se posebno interesiram za probleme našeg praktičnog ribarstva, dobro poznato sve ovo, i ja sam imao više puta priliku da pregledam privremene prostorije instituta, koji se sada nalazi u prizemlju jedne male zgrade i da se na svoje oči uverim, kako je rad toga instituta upućen u najboljem pravcu i kako se već pokazuju čisto naučno-teorijski rezultati. To dokazuju i mnogobrojne interesantne naučne rasprave, koje tretiraju pitanja koja su u neposrednoj vezi sa praktičnim ribarstvom. U tome institutu može se gotovo uvek naći po koji naučenjak — profesor iz inozemstva, koji radi na ovom ili onom naučnom pitanju. Ali, ovome institutu nedostaju još mnoge najosnovnije stvari. Pre svega institutska zgrada, koja je pre četiri godine pokrivena, čeka na svoje uređenje. Ta zgrada je sagrađena belim dalmatinskim kamenom i sasvim lepo izgleda, ali, pošto nisu postavljeni ni prozori ni vratnice na otvorima to izgleda kao staja ili neuredena magaza. Zaista, to je jedna vrlo žalosna činjenica. Stranci koji su dolazili pre tri-četiri godine, a oni se vraćaju svake godine da rade u institutu, nalaze još uvek tu zgradu praznu i neuredenu, što našoj državi ne može da služi na diku. Stranci će se pitati, da li je moguće da jugoslovenska država, koja ide putem kulture i znanosti, nije u stanju da uloži još par miliona dinara da se ova zgrada dovrši. Naučni interesi zahtevaju, da se ona uredi i opskrbi svim znanstvenim aparatima za redovito funkcionisanje.

Jedna daljna potreba instituta jeste svakako i jedan, veći istraživački brod. Rad instituta je u prvom redu na moru a ne u laboratorijumu, pa je zato od preke nužde jedan veliki plivajući laboratorij, naime brod koji će moći ići na pučinu da istražuje, kao što na primer služe brodovi u susednoj Kraljevini Italiji, koja za istraživačke svrhe ima naročite brodove, čitavu flotilu od sedam do osam ovećih brodova.

Osim zgrade i brodova još je jedna daljna velika potreba instituta, a to je kompletiranje naučnog personala. Problemi mora su brojni i zamršeni, treba mnogo rada i specijalista, a žrtve će donijeti u svoje vrijeme ekvivalentnu rentu.

U Zagrebu se tiskaju »Akta Adriatika«, koja se šalju u čitav svet svima naučnim institucijama i koja se vrlo cene. Nije dosta da imamo veze političke i gospodarske. Potrebno je da imamo i naučne i zdravstvene veze sa drugim narodima.

Sa ovo nekoliko riječi i istinitih podataka, gospodo senatori, crpljenih na izvoru, ja sam smatrao svojom dužnošću da vas upozorim na najvažnije i hitnije potrebe ovog jedinoga instituta koji imamo u Jugoslaviji. Kao država, koja hoće da korača uporedo sa drugim naprednim državama, treba da se požurimo te da nadoknadimo ono što su drugi već davno učinili i postigli. Mi ćemo s vremenom blagosiljati svaku žrtvu i napor što smo u tom pogledu učinili. Naše ribarstvo prestaće da bude kuburenje i zanimanje onih koji ne znaju kako bi inače došli do najtvrdje korice kruha. Učinimo li ono što nam se kao najnužnija potreba nameće, postignućemo u stranom svijetu povjerenje da znademo cijeniti svoje potrebe i da smo u stanju da stojimo uz bok drugim naprednijim državama. Treba, gospodo senatori, da imamo pred očima i ovaj nacionalno politički momenat, koji je od velike važnosti. More je naime, po prirodi svojoj veliki internacionalni faktor za koji su zainteresirani i drugi narodi. Radi toga istraživanje i racionalno iskorišćavanje našega mora nosi u sebi i neke moralne naše obaveze prema drugim narodima, te obzirom na to, da o tome vodimo računa i jedanput da se odlučimo na to da organiziramo oceanografski institut, koji će biti oltar naše nauke, škola našeg ribara i dokaz naše vitalnosti i kulture.

Ovo su problemi Jadrana, problemi naše bolje budućnosti.

Na koncu moga govora, opet vam kličem, gospodo senatori: Na moru, na Jadranu velika je budućnost Jugoslavije!

U pouzdanoj nadi, da će ove moje iskrene i opravdane napomene naći kod pretstavnika Kraljevske vlade dovoljno shvatanja i uvažanja, spreman sam da joj za njezin rad omogućim potrebna sredstva i glasovati ću za predloženi budžet. (Živo i dugo odobravanje kod većine).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. Ivan Pucelj.

Ivan Pucelj: Gospodo senatori, za ovaj budžet ne mogu da glasam iz više razloga. Ovi su razlozi prvo moralne prirode, pa onda, drugo ekonomsko i finansiske prirode, a u trećem redu političke prirode.

Medu razlozima koji su javnog moralnog karaktera je prvi po redu ovaj: Ispred mene govorio je senator don Frano Ivanišević, pa mislim da je u redu i sasvim u skladu da mi, govornici, imamo među sobom neke veze, pa je lepo da počnem baš sa onim što se meni najviše svidalo u njegovom prošlogodišnjem govoru u načelnoj debati.

Na strani 117 stenografskih beležaka iz prošlogodišnje budžetske debate, na sednici od 23 marta

čitamo u drugoj koloni ovo: Kada je don Frano Ivanišević govorio o nekadašnjem, bivšem ministru spoljnih poslova dr. Anti Trumbiću, upao mu je u reč naš drug g. senator dr. Benjamin Superina i rekao: »Pitajte danas šta govori g. Trumbić?« Na ovo je odgovorio don Frano Ivanišević ovo: »On je nekada tako govorio i lepo je govorio. Ako bi on sada kao čovek od 72 godine menjao svoje mišljenje onda bi to za njega žalosno bilo«. (Pljeskanje na levlci). Meni hvala Bogu, gospodo senatori, dapače fali još punih 12 godina do toga doba pa ipak smatram da bi bilo od moje strane neizrečivo žalosno kada bi i pre 72 godine menjao svoje političko mišljenje, mišljenje o ovoj Vladi i režimu, pošto se ona od prošle godine nije ni najmanje promenila na bolje, nego se je za nekoliko stotina procenata pogoršala, o čemu mogu svedočiti svi slojevi i cela naša zemlja.

Drugi razlog moralne prirode je taj, da, ako sam bio i mogao biti veran politici Pokojnoga Kralja pa i Njegovoj ličnosti za sve vreme Njegovog života, neću i ne mogu se izneveriti sada mrtvome Kralju. Smatram, da je vernost Oplencu veća dužnost, nego je bila vernost živome Kralju, jer živi Kralj je mogao davati dispense i opraštati, a mrtav toga ne može više.

Treći razlog moralne prirode su žrtve sadašnjeg režima. Tih žrtava imamo samo Slovenci više hiljada, a prave se svakog dana, svakog trenutka nove. Već to je nemoralno, da se sa strane vladajuće partije zloupotrebljava državna vlast, a koliko je još nemoralnije ostavljati ove ljude svojoj sudbini, koji nisu drugo sagrešili, nego da su prišli politici Blagopočivšeg Kralja ili se čak za politiku uopšte nisu brinuli, nego služili samo narodnim i napredno-kulturnim idealima. Samo u Dravskoj banovini je na hiljade takvih nesretnika, bilo otpuštenih od prilike kao 1935 god. na Badnjak blizu 80, bilo premeštenih na Alban-skju granicu, u južne krajeve, po najzapuštenijim krajevima Bosne, Hercegovine, Like itd. ili po brdskim šumskim predelima same Slovenije i to iz sviju struka državne uprave, policijskih činovnika, učitelja, sudija, železničara, veterinarā, finansa, žandarma itd. Da, čak ima slučajeva kao što su slučajevi sreskog veterinarā dr. Jerine u Laškome i sreskog veterinarā Drolca iz Kočevja. Ne da su to neki buntovnici i neki neposlušni ljudi nego su na prigovaranje državnih organa neka glasaju na opštinskim izborima za u našim krajevima tako zvanu prečastitu Jerezu, u istini i glasali, pa ipak je morao prvi u Bosanski Petrovac a drugi u Stolac, Zetsku banovinu. Romana fides nulla fides!

Veterinarā Drolca nagovarao je sam aktivni Ministar ove vlade Krek, koji mu je školski drug iz Škofovih zavoda, i rekao mu je: ako glasaš nećeš biti progonjen! I siromah glasao je. Obrukao se je tako reći, danas mu je teško zbog ovoga greha na duši, ali g. Kreku nije teško što nije održao obećanje, i g. Drolc oženjen čovek sa decom mora da živi u Stolcu, a žena u Sloveniji. Isto važi i za Jerinu, koji se isto tako pokorio njima, jer oni ne traže drugo od ljudi nego da glasaju za njih, da im daju poverenje, i on se priklonio i glasao je na opštinskim izborima, i operetio svoju dušu, a nije mu to pomoglo. I tako je on oženjen čovek iz Laškoga premešten u Bosanski Petrovac, žena i deca žive mu u Sloveniji a on očajava u Bosanskom Petrovcu a ni sam ne zna zašto je progonjen. Ali u stvari zna se, iza kulisa se zna, zašto se to tako vrši: siromah ima jedan veliki greh, prešao je u pravoslavlje, pa pošto nije više naše vere, nije više ni za našu teritoriju! (Odobranje na levlci).

Gospodo, time je upropašćeno na stotine i stotine egzistencija i porodičnih života. Pa zar ne bi bilo najnemoralnije ici preko toga pa glasati poverenje ovoj ovakvim grehovima preopterećenoj vladi?! Za Dravsku banovinu je to još utoliko nemoralnije, što se ovi progoni vrše ponajviše po želji i uputstvima sveštenika katoličke vere, dakle crkvenih krugova, i bilo bi tako uzgred interesantno saznati: prima li oficijelna crkva svu odgovornost za sve nemoralne stvari, kad ne samo da daje politiziranju sveštenika punu slobodu nego goni u agitaciju čak i one svoje službenike koji su dosada služili samo svome uzvišenome zvanju.

Gospodo senatori, ako je ikada u meni bilo ma kakvih ambicija, ja mogu da se pohvalim da sam bio sa te strane od moje kismeti dovoljno saturiran. A pošto imam samo još jednu ambiciju da pošteno poslužim narodu, Kralju i Državi na najskromnijim položajima, dok sam još zdrav, a posle samo da časno umrem, ne mogu glasati ni sa te strane ovoj Vladi poverenje.

Gospodo, šta se sve kod nas na terenu progoni? Kad bi hteo nabrojavati trebalo bi da upotrebim ne jedan sat vremena koji mi stoji na raspoloženju, a možda tolerancijom Gospodina Predsednika kao staroga kolege i malo duže, nego bih morao o tome govoriti tri dana i tri noci. Zbog toga se u ovo i ne upuštam, jer naposljetku ne bi imalo ni smisla. Gospoda iz klerikalne stranke, jer ništa drugo i nisu, obično na te naše navode odgovaraju da to nije istina ili svojim retorskim objašnjenjima sakrivaju pravu istinu i uvek odgovaraju da to nije tako nego da oni samo ispravljaju grehove predašnjih režima!

Da vidite, gospodo, samo šta se radi sa vatrogascima. Vatrogasci u Sloveniji gotovo svagda i svi, ali da ne preteram, sigurno 80% predstavljali su napredni i nacionalni živalj. Ja to sam najbolje znam. Kao osamnaestogodišnji mladić, prvo slovo koje sam štampao bilo je da sam 10 decembra 1895 godine napao u mojoj varošici ljude koji se nisu brinuli ni zašto, i to je bio prvi potstrek da smo organizovali vatrogastvo. Znam dobro kako je to išlo: šest do osam porodica iz svakoga kraja morali su ne samo raditi na tome nego su žrtvovali sve što su imali i ima slučajeva da su pojedinci potrošili dosta od svojega imanja zbog toga, da su usled toga trpele i njihove porodice. Tako je bilo kod nas u mome kraju i svugde jer te stvari niko bolje ne poznaje nego ja. A danas, gospodo, imamo i zakon o vatrogastvu, pa ipak se jure i gone ti ljudi koji su se žrtvovali za humanu i nacionalnu stvar, a na njihova mesta postavljaju se neki organiste, crkvenjaci i razni drugi poslušni ljudi koji slušaju na svaki mig današnjeg režima i koji stvaraju u našim krajevima takozvano »ljudstvo« na koje se režim stalno poziva. Sve drugo nije ništa ali ti mali ljudi koji se okupljaju oko crkvenjaka, to malo »ljudstvo« samo se ono kao narod priznaje a drugo se ništa ne priznaje.

Isto to važi, gospodo, i za naš Soko. I ja sam Soko još od 1894 godine ne samo upisan na hartiji nego i u vežbaonici, pa još do pre kratkoga vremena ja sam stalno vežbao svako jutro i ovo što imam i ovako izgledam mogu da zahvalim Sokolskoj vežbaonici.

Vidite, pa kad sam ja soko od 1894 god., kada sam bio zbog moga rada u Sokolu 4 godine p. f. (politički sumnjiv) na frontu, dakle policiji sumnjiv zbog Sokola, onda ćete mi valjda verovati i razumeti me koliko sam zagrejan za Soko i njegove ideje, kada vidim da se spram Sokola ne postupa onako, kako

ta naša idealna nacionalna organizacija zaslužuje. Ja neću govoriti o tome kako se progone Sokoli od ljudi koji kažu: »Mi ne gonimo Sokola, nego pojedine ljude, koji su se uvukli u Soko, gonimo neke pojedince koji ne valjaju. Ima ljudi koji imaju neke osobine zbog kojih moramo da ih gonimo«. Gospodo, mi Slovenci setjaci imamo jednu poslovicu koja kaže: laž ima kratke noge. Prošle nedelje desio se je jedan vrlo interesantan slučaj koji može za sto procenata da vam dokaže da se Sokol ne mrzi i ne progoni zbog nekih pojedinih ličnosti, nego da se on progoni i mrzi iz principa.

Gospodo, između Zidanog Mosta i Ljubljane postoji jedna vrlo lepa varošica Litija. U toj Litiji postoji opština i u toj opštini su, blagodareći velikoj naklonosti Ministra policije, pobedili Jerezovci. Ranije te opštine nikad nisu imali u svojim rukama, — dakle, ne samo da je nisu imali pre prošlogodišnjih izbora nego ni ranije. Znači da je to dobar, napredan nacionalni živalj. Ali, sada blagodareći Ministru policije pobedili su. Sada, pazite dobro. Nedavno je bila sednica toga opštinskog odbora a pre sednice bio je jedan sastanak i to JRZ kluba opštinskih odbornika u gostilni »Gorenjc«, i na tom tajnom sastanku je član opštinskog odbora, župnik u Litiji, g. Vinko Lovšin predlagao, da se mora Kraljeva slika koja se nalazi u opštinskoj kancelariji i koja nosi sokolsku odoru, da se mora ta slika presvući. Gospodo, posledica ovog rešenja i ove odluke je fakt, da je slika mladog našeg Vladaoca Nj. V. Petra II, koja je bila u sokolskoj odori skinuta sa zida i da je stavljena opet slika našeg mladog Kralja, ali u nekoj drugoj odori. Posle ovoga, gospodo, mene nijedan dokaz ne može ubediti, pa ni ulaz samog predsednika u sokolsko društvo, da se ne ovde, nego na području Dravske banovine Soko ne mrzi i ne goni iz principa, a ne zbog čega drugog (*Predsednik Ministarskog saveta dr. Milan Stojadinović*: Ja sam i ranije bio Soko). Ja sam rekao za područje Dravske banovine, a u ostalom ja sam Vam čestitao na tome, pošto se radujem kao četrdesetogodišnji Soko, da imam jednog tako mladog, časnog i zdravog druga. (*Predsednik Ministarskog saveta dr. Milan Stojadinović*: Za Kraljeve slike postoje propisi). Gospodo, ja mislim posle ovoga... (prigovori sa desnice)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim gospodina govornika da nastavi svoj govor i da se ne osvrće na upadice.

Ivan Pucelj (nastavlja): Ja govorim i da me ne opominjete da govorim, ali nemojte mene goniti da govorim, već malo bremzujte ove koji upadaju.

Posle ovih razloga dolaze razlozi ekonomsko-finansiske prirode. Prvi je razlog taj da je budžet povišen, a ekonomsko-finansisko stanje naroda je takovo, da bi se budžet morao smanjiti, Gospodine Ministre. Istovremeno, kad je povišio državni budžet g. Ministar finansija, i ovaj naš čuveni ban dr. Marko Natlačen, o kome sam prošle godine izneo nekoliko dokumenata, povišio je banovinski budžet za ogromne svote i povišio banovinski prirez za 35% tako da iznosi u Dravskoj banovini prirez sada 95%, dakle još jedanput onoliko koliko iznosi državni porez. A gde su opštinski prirezi? Ti su još dva do tri puta veći zbog škola itd. Kada su ti prirezi tako veliki, onda se vidi, gospodo senatori, kako će to morati da odjekne na području Dravske banovine. Ali je interesantno ovo. Kako je g. Ministar finansija u Narodnoj skupštini objasnio narodnim poslanicima, a g. Ban banskim većnicima u Ljubljani ovu potrebu povišenja budžeta, odnosno izrekao nadu da prihođi

moгу biti u potpunom skladu sa učinjenim povišenjem. Međutim, kad se g. Ministar finansija pozvao na to da je optimizam opravdan iz razloga što smo imali izvanredno dobru ljetinu. (*Ministar finansija Dušan Letica*: To nije jedini razlog!). Gospodine Ministre, ja uzimam iz Vašeg govora ono, što se meni najviše sviđa. Kad dakle g. Ministar finansija ovako obrazlaže svoj optimizam, »Slovenec«, koji nikada ne laže, to je list katoličkog tiskovnog društva, koji ne može lagati, donosi otštampan govor g. bana pod naslovom: »Sklepni govor g. bana«, i onda »Optimizam je potreban«, pa kaže doslovce ovo: »V teh dneih je bilo ponovno povdajeno, da je gospodarske življenje v naši banovini prej ko slej nepovoljno, a to zlasti v ozirom na lansko izredno neugodno letino. Toda upajmo, da nam da Bog po slabi dobro letino.« Dakle, on sasvim drukčije shvaća to pokriće za povišenje budžeta, pa se nada, da će dobru Bog dati dobru ljetinu zato što je prošle godine bila ljetina slaba. Ja sam, gospodo senatori, drugoga mišljenja, pa zato za ovaj budžet ne mogu glasati iz ekonomskih razloga.

A da je kuriozitet još veći, predlaže jedan od bistrjih banskih većnika zajam od 100 miliona dinara. Dakle, kad nema novaca, predlaže da se još više zadužimo da se valjda tako pokaže kako oni vode veliku brigu, kako mnogo rade i kako poboljšavaju gospodarsko stanje u banovini. A kakovo je ekonomsko stanje u Dravskoj banovini, može se najbolje videti iz govora banskih većnika.

Dakle, kako je ekonomsko stanje naše banovine najbolje se vidi iz govora samih većnika. Njih je bilo oko 40 na broju, oni su govorili o teškom i očajnom stanju po našim selima. Mi nismo žitarska pokrajina. Žitarske pokrajine su Vojvodina i Srem, i kad oni dobro prodaju žito, to za nas ne valja, pošto moramo žito skuplje platiti. Mi smo u velikoj većini stočarska i šumarska pokrajina. Sankcije protiv Italije gotovo su nas uništile i stočarstvo se danas ne rentira. Dakle, ti govornici su govorili o teškom stanju u tim pokrajinama. To je, tako reći, jedan jedini jauk i ja to samo nabrajam zbog toga da pokažem kakvo je stanje stvari tamo. Ja skrećem pažnju na ono što su govorili današnji stubovi tako zvanog Korošćevog parlamentarizma u Narodnoj skupštini. Tu su dakako junaci sa liste g. Jevtića i oni su danas stubovi ovoga parlamentarizma, naročito g. Koce i g. Gajšek. Jedan je govorio, mislim, kod resora Ministarstva finansija, a drugi kod resora Ministarstva trgovine. Prvi je predočio sve to i kazao da se naš narodni dohodak povećao prošle godine za 4 milijarde, a na području Dravske banovine usprkos toj činjenici opao za 400 miliona dinara. Gospodin Gajšek je još u crnjim bojama sve to predočio. G. Ministar finansija bi mogao sve ovo da pročita, ali ja mislim da je pažljivo slušao i da je to čuo, pa da mi veruje da je ekonomsko stanje u Dravskoj banovini očajno i da ne može nijedan savestan narodni poslanik ni senator iz Dravske banovine da glasa za ovaj novi izdatak. A čime će se pokriti ti novi izdatci? Naravno, oni će se pokriti iz džepova maloga čoveka, iz džepova sirotinje. Dokaz tome su povećanje taksa od 5 na 10, i od 10 na 20 dinara, itd. Mesto da se tu traži progresivna poreza, zaštićavaju se najimućniji a prazne se džepovi najveće sirotinje. Od svih tih taksa narod koji ja zastupam i koji sam zastupao i u Narodnoj skupštini 16 godina, — taj narod će najviše da zaboli prenosna taksa za nasleđa, ona je jedna od najtežih dažbina na selu. U Sloveniji ima na prenosnu taksu još 50% banovinske takse. Što znači prenos imanja na selu na sina? Teret, rad, brigu.

I onda, gospodo, šta dobija ovako jedan mlad gospodar na selu, kad nasledi svoga oca? Upravo ništa, jer seljak je rob svoje zemlje, on ima da tu zemlju drži, da je obrađuje da rada nov rod i posle kad je svoj život završio čeka ga ista dužnost, da preda tu zemlju, ako je bio pošten čovek, opet svome sinu. Onda kad otac umre na selu dešava se da uvek ima nešto malo duga, pošto je čovek ostario, pa se onda zbog bolesti zadužio, a osim toga ostala deca sva čekaju da svaki dobije po nešto, a prvo fiskus ulazi u kuću i u roku od 30 dana ako je procenjena na 200.000 din. ovakvo jedno imanje ode za 18.000 din.

Ja mislim da je to nesocijalno, ja mislim da to proističe iz toga jer sigurno na vladinoj sednici nikoga nije bilo ko bi poznavao te prilike pa osećao za dužnost da se zauzme da se ovo spreči. (*Predsednik Ministarskog saveta dr. Milan Stojadinović*: Za seljake je mnogo lakša taksa nego za građane!). Jeste, ali ima i tu teškoća. (*Predsednik Ministarskog saveta dr. Milan Stojadinović*: Dva put je lakša!).

Gospodine Predsedniče, kad ste me počastili svojom upadicom, dozvolite da vam odmah odgovorim. Jeste, mnogo je lakše, ali u prkos vašoj tvrdnji, ipak je teže, jer ako neko gradsko dete, koje je tako va-spitano da može samo da radi, pa onda nasledi od oca 2 do 3 palate na Terazijama, ako se njemu uzme i polovina to nije ništa, jer mu je i ono što ostaje samo za uživanje. Međutim, kad seljak nešto nasledi to nije za uživanje, već je to za rad, kao što se kaže, za održavanje života. Zbog toga se ja s Vašim pogledima u tome pitanju nikako ne mogu da slažem, pa ma kako se u političkim pitanjima sporazumeli.

Vidite, kako ova Vlada, koja ne poznaje dobro seljaka, ne može da ima, i ako bi htela, neku ljubav, ili brigu, ili spremu, ili sposobnost da nešto uradi za seljaka. Pa na drugoj strani vidimo da ništa ne može dobro da uradi ni za radnike. Dakle, i ovo što za radnike postoji u njihovim organizacijama to ova vlada ili diskreditira ili čak u potpunosti ruši. Mi smo svi svedoci nekoliko takvih napada na radničke organizacije. Naravski, ti napadi proističu iz jedne partizanske želje. Vi biste hteli da pridobijete sve te radničke organizacije, kako bi vašim partijskim svrhama i ciljevima mogli radnici da posluže, samo se međutim u jednoj stvari jako varate.

Radnici nisu tako neka pitoma rasa i ne vole dugo da jedu iz jedne ruke i ja bih vam stoga preporučio onu politiku koju je vodio diktatorski Živkovićev režim a posle Ustava i mi koji smo došli a to je da ostavite njihovu autonomiju i da im ostavite malo više slobode. Tako ćete lakše proći sa njima a u Jerezu nećete da ih upregnete. Možda neki pojedinac, možda neki ljudi koji se svakome nude na prodaju, ali onoga pravog radnika nikada. To su istorijska iskustva i zato ostavite tu stvar po strani. Ja znam da je Živkovićev režim ostavio njihovu autonomiju, priznavao njihove institucije, priznavao njihove organizacije i dobro je to bilo. Ovo su ne samo naše najbolje, i mogao bih reći najidealnije socijalne institucije, nego su to i institucije koje vrlo dobro utiču na sredivanje naših unutrašnjih odnosa. Pa nije bio ni Bizmark tako glup političar kad se riješio u 80-im godinama, on, stari pruski šljahtić da prizna i primi radničko osiguranje. On to nije učinio iz socijalnog osećaja nego iz brige za unutrašnji položaj u zemlji jer je uvideo da ovo može služiti kao sretstvo za sredivanje tih unutrašnjih odnosa. A naročito u našoj zemlji, gospodo, te ustanove po mom dubokom uvjerenju mogu najviše uticati kao sretstvo protiv komunizma.

Čitao sam da je g. Cvetković nedavno napadao po zborovima sve bivše ministre socijalne politike a među njima sam bio i ja. Ja sam poznat kao jedan od najboljih socijalnih ministara iako se nisam tom naukom bavio. Meni je stoga i dužnost da u odbranu sebe povodom toga nešto kažem. G. Cvetković je rekao na jednom zboru, ne znam da li sam to čitao u »Politici« ili »Vremenu«, kako su sekretari kod radničkih komora plaćeni po 15.000 i više mjesečne plate i to me je mnogo zabolelo pošto poznani tu administraciju. Pa, gospodo senatori, ko odobrava budžet radničkih komora? Ministar socijalne politike! Pa ako nije u redu plata od 15.000 dinara zašto je odobrio taj budžet. Međutim, ni to nije istina gospodo. Najveće plate iznose od 3—5.500 dinara, a za obični kancelarijski personal od 1.200, 1.500 do 2.500 dinara mesečno. Dakle g. Ministar Cvetković nije imao pravo da govori ovakve stvari koje nisu istinite a drugo to odobrava on sam i ako nešto nije u redu pada odgovornost na njega samog. Ja mislim da treba o ovome još govoriti kod budžeta Ministarstva socijalne politike, ali ja neću tada da govorim, jer imam drugo gledanje i neću da govorim kod Ministarstva socijalne politike čiji sam i sam bio Ministar ali ja mislim da ima dosta spremnih ljudi i nadam se da će neko biti ljubazan i uzeti to na sebe.

Vidite, gospodo, ja sam spomenuo ime Ministra Cvetkovića i sada ostaje na vama utisak kao da je sve uradio sam Ministar g. Cvetković. Ja ga međutim moram uzeti u odbranu. G. Cvetković je kao i u mnogim drugim slučajevima tako i u ovom samo oruđe u rukama internacionalnog klerikalizma, koji vidi u slobodnom radništvu najopasnijeg protivnika. Cvetković je samo oruđe u rukama te prevejanje i opasne internacionale. Sva poštena javnost mora podupreti legalno i zakonom osiguranu organizaciju radništva i njezinu borbu za radnička prava.

O općinskim izborima u Slovenačkoj reći ću samo toliko da su generali klerikalnog štaba sami bili zaprepašćeni nad tolikim mizernim uspjehom. Prava pobjeda! Uzalud je bio pritisak vlasti, progoni, pretnje, pare, ogromne državne pare, zloupotreba vere i crkve, udaranje po Beogradu. Ako čitate »Slovenca« videćete da je tada bila parola: Ko je protiv Beograda, ko je za to da naše pare ne idu u Beograd — to su bile parole prilikom općinskih izbora i ako bi kogod posumnjao u ovo ja imam sve ovo u torbi, jer se uvijek osiguram sa dokumentima prije nego dodem na govornicu, — taj je s nama!

Čak se upotrebljavala mržnja prema Beogradu. U prkos toga dobili su većinu opština. Vlast je vlast, policija je policija. A kad ima policija i crnu žandarmeriju pored svoje državne, znači duplu snagu, pa nije davola, da se ne bi dobile opštine!

Dobili su većinu opština, a narod nisu dobili! Znaju to oni sami najbolje. A ipak će nadalje obmanjivati u ostalim predelima države neupućeni svet, kako je klerikalizam neograničen, gospodar Dravske banovine. I za šaku vlasti da mogu progoniti političke protivnike, a još više klerikalnoj hegemoniji opasne nepolitičke protivnike, oni pristaju na sve!

Međutim, kad je g. Spaho — to treba da mu posluži na čast — izvukao teške milione za svoje područje, i kad ste (govornik se obraća g. Pretsedniku Vlade) vi dali 400 i više miliona dole — ja to ne govorim iz zavisti, jer je to dobro, — ali kad ste Vi i g. Spaho dali za pokrajine, za koje se interesujete, teške milione, nisu nama naši doneli ništa! Oni se zadovoljavaju samo za šaku vlasti, da mogu da progone svoje protivnike, o kojima sam baš govorio.

Dakle, jedini je njihov uspeh taj, da su upropastili naše dobro, solidno, odlično organizovano za drugarstvo. Delo i napor triju generacija!

Među mnogo zla, po kojima se ovaj režim naročito odlikuje, jeste klerikalizam.

Klerikalizam je ono zlo, koje naročito braća Srbijanci nisu nikada poznavali i zbog toga je mogao posle rata da ih toliko puta prevari i obmane.

Sada u ovoj Vladi opet dominira, pa je čak i održava.

Dokle će to da bude, ne zna ni sadašnji klerikalni šef, pošto će naredenje za uzmak i povlačenje doći od vrhovne komande. Ali doći će i g. Stojadinović će biti jednoga dana izdan i nasamaren, kao što je bilo toliko drugih.

Klerikalizam nije partija, kao neka druga obična stranka, i g. Korošec nije šef, kao što je bio Pašić u radikalnoj stranci, ili Radić u hrvatskoj stranci, ili Stambolijski u zemljodelskoj, ili koji drugi, bilo kod nas ili na strani, partijski šef, koji je stranku sam stvorio, koji je vodi i koji može da sklapa u njeno ime dogovore i sporazume, koje može i održati i sprovesti.

Ništa od svega toga u klerikalizmu!

G. dr. Korošec niti je partiju stvorio, niti je bio pre rata u njoj uticajni član. Sve je nasledio pukim slučajem. I ono, što sam prošle godine naveo od dokumenata bivše S. L. S. pre rata i u oči rata, zaista nije sam g. Korošec zgrešio, a isto tako je istina, da se u svemu u potpunosti slagao i sve onako radio, kao što su mu naredivali ondašnji vodi. Neki njegovi branioci, koje uostalom sam šalje na pozornicu, neka nam navedu samo jedan jedinstven slučaj, iz koga će biti vidljivo, da se je g. Korošec ma u čemu odvajao i razlikovao od tadanjeg crno-žutog austrijskog i ludo srbofobskog klerikalizma.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. govornika, da ne pravi lične ispade!

Ivan Pucelj (nastavlja): To nije lični ispad! To je položaj u stranci! Lični bi ispad bio, kad bih ga lično napadao! A ja to ne činim.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim isto tako g. govornika, da izbegava izraze, koji leže na granici onoga, što više ne mogu dopustiti.

Ivan Pucelj: Koji su to izrazi?

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: O crno-žutom klerikalizmu.

Ivan Pucelj: Pa tako je i bilo.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja bih Vas lepo molio, da tako ne govorite o Gospodinu Ministru, koji nije ovde prisutan, da izbegavate ove izraze i da nastavite svoj govor.

Ivan Pucelj: Ne znam, koje izraze?

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: One izraze koji su lične prirode!

Ivan Pucelj: Lične prirode? To ne znam, jer ja ne diram privatan život, ali to je položaj šefa stranke, a ja ću dokazati, da on nije šef stranke.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Budite ljubazni i nemojte da vodite debatu sa Pretsednikom Senata!

Ivan Pucelj: To je tačno, ali treba da je Pretsednik pravičan!

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite nastaviti!

Ivan Pucelj (nastavlja): Ja konstatujem, da niste kazali, koji izraz nije parlamentaran i šta ne smenit da upotrebljavam!

»Crno-žuti austrijski klerikalizam«, mislim da se sme reći o ovome Domu! (**Jovo Banjanin:** Nije

u redu da Pretsednik Vlade suflira g. Pretsedniku Senata!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja Vas molim g. senatore, nemojte upadati u reč. (**Jovo Banjanin:** Trebali ste Pretsednika Vlade da opomenete, da Vas ne opominje!) Ja Vas opominjem, g. senatore, nemojte da upadate u reč. Izvolite g. govorniče, nastaviti svoj govor.

Ivan Pucelj (nastavlja): Samo kad bi se našla jedna tačkica ili bar zapeta?! Nema je! A kad je svetovni klerikalizam izračunao, da je izgled pobede moguć na strani Antante, savetovao je i našim klerikalcima providnu igru da se podele u dve grupe, pa da jedni secaju na pobeđu Austrije, a drugi na njenu propast, i kad je pobedilo poslednje, došao je g. Korošec za šefa, a g. Šušteršič je morao u tuđinu, dr. Lampe je umro od ljutice — neki su čak hteli znati da se otrovao, — urednik »Slovenca« Štefe se obesio, a g. dr. Korošec se je vozio u fijakeru, koga su vukli po ulici daci i drugi mladi i većito oduševljeni ljudi oba pola.

Čak i klerikalne partije imaju neku malu samostalnost u pojedinim zemljama, kao n. pr. u pogledu opštinskih puteva i sličnih stvari, ali u pogledu školstva već su vezani, a kako su tek vezani u pitanjima kao što je konkordat, reviziono pitanje ili još krupnije stvari. Odatle kontradiktorna metamorfoza g. Korošca od 1918 godine, odatle nepoverenje u njegovu ličnost da ne održava date reči, resigniranje na izjave koje je nudio visokim i sada već istorijskim ličnostima. Najznačajnija karakteristika našega klerikalizma je činjenica, da g. Korošec niti je napisao niti potpisao poznate punktacije iz 1932. god., ali ih je potpisao u mesto njega neko drugi i ma da je morao zbog njih u konfinaciju, istine nije smeo reći. Značajna karakteristika klerikalizma nadalje jeste da je lteo g. Korošec lično opet u vladu godine 1931 uoči Ustava, a to mu je sprečio klerikalizam u beloј dvorani hotela »Union« u Ljubljani. Ako ko želi, zapisnik je kod mene.

A što je zapravo klerikalizam? Najkraća definicija jeste: klerikalizam je zloupotreba vere u političke svrhe. A ne samo to, nego više, ali neka ovo bude dosta. Zbog toga je borba protiv političkog klerikalizma u interesu pravde i čiste vere, u interesu crkve. U našim krajevima se već oseća da ako se crkva što pre ne opameti i ne otrezni, pa da likvidira ovaj politički bes, da će se bes i mržnja okrenuti protiv same vere. Rušenja euharističkih krstova na ovo jasno pokazuje. Sa druge strane klerikalizam jeste nešto, što u nacionalnoj i versko mešanoj državi i naciji ne može u dvadesetom veku da postoji.

Gospodo senatori, ovo nije samo mišljenje nas sadašnje slovenačke generacije, koji najviše patimo od toga, nego je to historijsko doznanje sviju naroda koji su trpeli od toga. A dva najstrašnja primera toga su Španija i Meksiko.

Dakle, tako treba gledati na g. Korošca kao jednoga, odnosno prvoga od ova naša tri politička jerarha, kao što nam ih je pretstavio g. Đura Janković. Kad bi g. Korošec samo jednom pokušao da se u kakvoj malo značajnijoj stvari postavi na svoje sopstvene noge, njega ne bi bilo. Pokojni dr. Šušteršič će biti od istorije svakako priznat kao daleko radovitiji i sposobniji od g. Korošca, a čim je izgubio simpatije i pomoć naših biskupa, preko noći je postao od nekadašnjeg nekrunisanog vojvode dežele Krajske niko i ništa, i na izborima godine 1923 dobio je svega par stotina kuglica.

Klerikalizam je neveran, neiskren i nestalan. Zašto? Jer traži uvek samoga sebe i svoju korist. On je socijalan, kada se ukaže potreba; on je nacionalan, ako su takve parole, i to prema potrebi jugoslovenski, kao što je bilo 1918 godine; pa je u Ljubljani katolička tiskarna prekrstila se u jugoslovensku tiskarnu, katolička knjigarna u jugoslovensku knjigarnu, a slovenska kmečka zveza prekrstila se u jugoslovensku kmečku zvezu. Ako treba, oni su jugoslovenske nacionaliste, a ako je potrebno na terenu za neke druge stvari, onda su samorodni Slovenci i samo slovenački nacionaliste. Sve se radi prema prilikama. Ako je potrebno, oni su socijalisti, hrišćanski socijalisti, nacionalisti, pa katolici. Sada su veliki Slovenci. Sada čak psuju mene da sam izdao Slovence. Sloveniju i slovenački jezik, a vi znate da drugo ne znam nego slovenački, a ovo čime se sada pomažem u govoru, to je neka jugoslovenština, koja će poslužiti za buduća vremena. Dakle, kako oni kažu, ja sam izdajica slovenačkog jezika i svega što je slovenačko. Međutim, ja sam čuo prvi put evanđelje na slovenačkom jeziku kod Svete mise tek 15 avgusta 1921 godine, prilikom otvaranja i blagoslova veržejskog mosta, pa su mi kasnije kazali: da je to udešeno zbog toga što je tada tamo došao bio pok. Velja Vukićević, ondašnji novopečeni ministar građevina. Tako je to sa tim jugoslovenstvom.

Klerikalizam je u isti mah na strani i velekapitala i radnika. U pogledu zadržarstva, klerikalizam je kao starogrčki bog Kronos, koji je jeo svoju decu, jer su i klerikalci upropastili svoje zadržarstvo, a znamo da su naše zadruge 50 godina dobro radile, o čemu ću docnije govoriti. Klerikalizam ne poseže samo svojim uticajem na političkom području. On hoće svuda da gospodari, i ko mu se ne ukloni, tome nema života. On traži da vodi prvu reč u svima granama ljudske delatnosti. Naročito je interesantno njegovo delovanje u umetnosti, a ponaosob u beletristici i pesništvu. Oni su nama ubijali Prešerna, Levstika pa onda Stritara, Gregorčiča i Aškerca. Gospodo senatori, na kraju prošlog stoleća ljubljanski biskup dr. Jeglič spalio je prvu pesničku zbirku Ivana Cankara »Erotiku«, a danas ga proglašavaju za svoga čoveka i štampaju njegova dela. Zbog svega toga, ja mislim da je borba protiv klerikalizma sveta stvar, stvar potrebna, korisna i Bogu dopadljiva.

Klerikalizam je i protiv sporazuma između Hrvata i Srba. Ja ću se posle na ovo osvrnuti, ali, da bih klerikalizam malo поближе prikazao, ja ću biti tako slobodan da vam pročitam ne kakav predratni dokumenat, ili dokumenat iz vremena početka Svetskog rata, nego ću vam pročitati dokumenta, koja su već nastala u Jugoslaviji. Tu imamo »Domoljub«. To je nedeljni klerikalni organ, koji se štampa u 40.000 primeraka, pošto je namenjen seljacima.

Taj »Domoljub« od 21 novembra 1918 godine, dakle već posle onog što ste vi prošle godine tako oduševljeno branili, donosi uvodni članak pod naslovom »Monarhija ili republika«. A znate, kako sam ga pronašao? Kada sam išao u narod 1918 godine i početkom 1919, došao sam do jedne opštine, koja se zove Struge i svratim u jednu seosku kafanicu. Kako sam sa birtašicom bio poznat, zamolim je da mogu održati malu konferenciju da obavestim prijatelje o novom političkom stanju. Žena mi dozvoli, ali odmah reče: »Samo ako smem da Vas pitam, da niste Vi za ovog novog Kralja, koji

nije naše vere?« Pa kako možete tako govoriti? — zapitalah je. »Naš župnik ne može to da čuje, pa molim Vas, nemojte to da govorite.« Onda sam saznao da je baš čitala uvodni članak u »Domoljubu«, pod naslovom »Monarhija ili republika«. (*Pretsednik Ministarstvom saveta dr. Milan Stojadinović*: Pre 20 godina, vrlo aktuelno!) U istom broju, u kome je između sitnih političkih vesti i ovo: »Jugoslavija je ustanovljena. Dr. Korošec i njegova dva druga potpisali su sa Antantom pogodbu, sa kojom se ustanovljava nova država Jugoslavija, koja će brojati zajedno sa Srbijom 13 miliona stanovnika.« G. dr. Korošec i njegova dva druga su potpisali ugovor, sa kojim se ustanovljava nova država Jugoslavija. I u ovom broju gde dr. Korošec sa potpisom pera ustanovljava Jugoslaviju, od onog miliona srpskih kostiju nema ništa, glavno je bilo uvodni članak pod naslovom: »Monarhija ili republika«. U tom članaku su ove značajnije misli: »Približava se vreme, kada će morati i jugoslovenski narod da se odluči...«

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ne mogu dozvoliti čitanje, to je protiv Poslovnika. (Glasovi sa leve: Oho!)

Ivan Pucelj (nastavlja): Molim Vas, to je citat.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: O tome odlučuje Predsednik.

Ivan Pucelj (nastavlja): Vi možete učiniti nasilje, Vi mi možete zatvoriti usta...

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja Vas molim da nastavite govor bez čitanja.

Ivan Pucelj (obraćajući se levice): Branite me, gospodo, i ja ću Vas braniti protiv ovakvog nasilja!

»Približuje se vreme, kada će morati i jugoslovenski narod da se odluči ili za monarhiju ili za republiku. Stoga je sigurno potrebno da upoznaju i čitaoci »Domoljuba« oblik države, koji dolazi u obzir za Jugoslaviju...«

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja Vas molim, gospodine govorniče, da nastavite govor bez čitanja članka.

Ivan Pucelj (nastavlja): Ja moram da citiram. (*Milan Popović*: To je nečuveno!) »Monarhija je najstariji oblik...«

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Još jedanput Vas opominjem bez čitanja!

Ivan Pucelj (nastavlja): Pa ovo je sloboda, demokratija, Parlament, Narodno predstavništvo! Mi smo bednici koji imamo pravo samo da glasamo i klimamo... »Monarhija je najstariji oblik države. Narodi, koji su postigli viši stepen civilizacije, oslobodili su se despotskih vladara i počeli da sami sobom vladaju, iz monarhije je postala republika...«

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja Vas molim da ne čitate ceo članak, nego samo citate!

Ivan Pucelj (nastavlja): To je jedan članak od pet stubaca, a ja čitam samo pojedine pasuse. (Čita dalje): »Mi nemamo ništa protiv našeg bivšeg cara Karla, koji je bio miroljubiv...«

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja sam Vam rekao, gospodine govorniče, da ne čitate. Ja Vas moram pozvati na red. (*Jovo Banjanin*: Pa on ne čita govor, nego čita samo citate, a to sme da čini).

Ivan Pucelj (nastavlja): Ako hoću da dokažem svoju tezu, onda ja moram pročitati neke citate.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja opominjem na red gospodina govornika. (*Jovo Banjanin*:

Vi možete da opominjete na red, ali citate sme da čita). On čita ceo članak.

Ivan Pucelj: Ne čitam članak, jer članak ima pet stubaca, nego samo neke citate iz toga članka. (Nastaju upadice).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: O mojim odredbama nema diskusije. Izvolite nastaviti ali bez čitanja. (*Milutin Dragović* ljutito upada. *Jovo Banjanin*: Poslovnik je ispred Vas, gospodine Predsedniče!)

Ivan Pucelj (nastavlja): »Takode i Jugoslavija stoji pred pitanjem: monarhija ili republika? Monarhija se nije pokazala dobrom. Sa monarhijom je skoro neizbežno vezan militarizam, koji je najveća nesreća za narode. Onaj koji želi imati slobodan narod bez strašnih poreskih tereta kakve smo mi snosili u staroj Austriji zbog militarizma, taj ne može da želi monarhiju. Zašto da bude Jugoslavija monarhija, kada se ceo svet otresa monarha? Ugledajmo se na Sjedinjene države Severne Amerike koje biraju svog predsednika na izvesno vreme te žive slobodne i u miru jedna pored druge. Ovakav državni oblik ima i Švajcarska. Neka bude i Jugoslavija savezna jugoslovenska republika! Mi hoćemo šefa države, koga možemo da smenimo i da izaberemo drugog, ako bi slabo vladao. Zato ga i plaćamo da vlada dobro. Dosta smo potrošili novaca za slabe vladare i njihove ogromne porodice, od sada neka bude drugojače.«

I onda, gospodo, dalje obrazlaže šta kaže crkva o tome, pa na posletku kaže: »Mi Jugosloveni imamo budućnost samo u jugoslovenskoj republici, monarhiju otklanjamo« — samo toliko od ovoga članka, a to pravo mislim da mi pretstoji. (*Pretsednik Ministarstvom saveta dr. Milan Stojadinović*: Ko je potpisao?) To je glasilo katoličkog tiskovnog društva u Ljubljani, odgovorni urednik je dr. Pečjak, predsednik toga društva. (*Pretsednik Ministarstvom saveta dr. Milan Stojadinović*: Da li je dr. Korošec potpisao?) Sigurno je odgovoran i on, on je bio šef. Ali, gospodo, idemo dalje. Kad gospodin Ministar Predsednik kaže da je to bilo odavno, pa da vidimo šta se u našoj državi desilo posle toga. Tu imam »Slovenec« od utorka 28 novembra 1922 godine, kome je bio glavni urednik g. Fran Smodej i tu ima uvodni članak pod naslovom: »Opšti zbor SKS«. To je bila naša bivša partija. Ja bih molio da se samo to zabeleži. Tu se kaže (čita): »Glavna skupština S. K. S. Sa naročitom revnošću branio je g. Pucelj kredite za vojsku. On je za sve veće naoružanje, kao što je bio nekad g. Viljem Drugi, (Smeh) koji je valjda u tom pogledu uzor g. Pucelju, koji se je pridružio naziranju Viliema, da je jemstvo mira u naoružanju. Prisutne poverenike je tom teorijom skoro do suza raznežio, toliko su bili svi oduševljeni za tri milijarde i četiri stotine miliona kruna. — a to je osam stotina miliona dinara, — koje će žuljevi naroda položiti na oltar militarizma. Svaka vlada koja svojom nesavesnom politikom tera narod u očajanje, polaže svoju poslednju nadu na bajonete i pri tome vara narod da je u pitanju mir i da je ona protiv rata. Teorija, koja je dovela Nemce do propasti! Na skupštini poverenika S. K. S. izjasnili su se samostanci za ovu teoriju i narod će to da zapamti. Da je g. Pucelj svim snagama branio centralistički Ustav i time prevlast Srba nad Slovencima, to smo očekivali i bilo je takode i prirodno da se njegovi lakoverni vernici nisu stideli tog izdajstva vlastitog naroda, već su ga, kao što priliči ropskim dušama, sa odobravanjem primili na znanje. Ali nas je iznenadila...«

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ponovo čitate čitave stavove.

Ivan Pucelj: Radi se o citatima, Gospodine Predsedniče, ali ja ću preskočiti... »Ali nas je iznenadila drska tvrdnja g. Pucelja da oblasno uređenje države pretstavlja samo dobru upravu i sreću, a da je zakonodavna autonomija, koju traži slovenački narod, nešto inferiorno.«

Onda se to završava — a to će interesovati Gospodina Predsednika Vlade, jer je radikal, ovako: »G. Pucelj je dobio na skupštini poverenje, i to priliči takvom ministru kojeg nikakav neuspjeh ne pomera iz ravnoteže, liči i partiji koja prodaje bitne tačke svoga programa, a ostaje nepokolebljiva služavka g. Pašića.«

I kad sam izvadio taj broj vidim, posle izveštaja o »Zboru S. K. S.« u Ljubljani i jedan izveštaj da je tamo na jednom zboru »Zveze delavnega ljudstva«, u »Unionu« govorio i urednik »Slovenca« g. Smodej. (*Izvestilac većine Fran Smodej:* Dobro sam govorio je li?) Dobro, odlično! (*Fran Smodej:* Bolje nego Vi!) Da ste bolje govorili, ne bi izgubili kuruški plebiscit! Dobro ste govorili, ali ne za dobru politiku! To su nazvali u našoj javnosti klerikalizmom. I onda je glasao za tu Svezu, a to je narodni front, i sam ljubljanski biskup dr. Jeglič. Je li tako? (*Dr. Albert Kramer:* Tako je! — *Izvestilac većine Fran Smodej:* Šta sam ja govorio, to kažite!) Pa vi znate šta ste govorili. Ja bih pročitao, ali ne dozvoljava Gospodin Predsednik.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite nastaviti govor.

Ivan Pucelj (nastavlja): Vi me ne branite kao što treba. Dakle, gospodo, ja sam kazao da klerikalizam ne želi sporazum između Srba Hrvata i Slovenaca, neću reći g. Korošec. Ja sam kazao da je on slučajno delegiran, ali to ne želi klerikalizam. Meni je mnogo poznato iz godine 1926, pošto sam bio lično na terenu. Ima tu neljubaznih stvari i protiv vas, gospodine predsedniče, ali ih neću da čitam. Tamo vas grde i upućuju vam pogrдне nazive.

Vidite 1926 godine bila je vlada dvovećinske partije. Vlada je bila sastavljena iz narodne radikalne stranke i bila je sastavljena iz Radićeve hrvatske seljačke stranke. 20 aprila 1926. godine ušao sam ja kao hospitant u Hrvatskom seljačkom klubu, na predlog pokojnog Radića, u vladu. Posle zakletve, možda ima tu koga od gospode novinara koji su tada bili svedoci, kada sam izišao iz dvorane posle zakletve, okružili su me novinari i upitali me kako sam ušao u ovu vladu i šta smatram za svoj zadatak. Nisam se spremao, ali sam odgovorio da smatram za svoj glavni zadatak, pošto je tu većinska srpska stranka i većinska hrvatska stranka, da u vladu uđe i većinska slovenska, t. j. ljudska stranka, pa je onda sporazum perfektan. To je zabeležio i »Slovenec« od 30 aprila 1926. godine ovako: da smatra da je dobra moja izjava u kojoj sam kazao da u vladu treba da bude zastupljena većinska stranka Slovenaca, pošto je to u interesu države i sporazuma.

Gospodo, to je bilo prilično dobro, čak me je pokojni Radić poljubio zbog ove izjave i rekao »da ne bi bilo iskreno sa moje strane, kada bi kao političar govorio u svom interesu«. Ovo sigurno nije bilo u mom interesu, jer bih ispao iz vlade, ali ja sam to želeo u interesu države i u interesu Slovenaca. Onda je g. dr. Korošec na moj poziv održao jedan govor na glavnoj skupštini jugoslovenske seljačke svezé i rekao...

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim samo citate, ali Vas moram upozoriti, da je Vaše vreme isteklo. Izvolite nastaviti, samo uzmite u obzir da ima još mnogo govornika.

Ivan Pucelj: Mehe vole da čuju svi. Evo, ovako je govorio Korošec, prema izveštaju »Slovenca«: Već skoro godinu dana nam upravlja Vlada, koja se hvali da je prvo: sporazumaška, a drugo: da je seljačka. Sporazum u Vladi manifestovao se u tome, što su članovi Vlade međusobno nazivali se batinaši, kockari, džeparoši, gubavci, bitange i vucibatine. Osobito sjajan dokaz sporazuma pružio nam je Radić, kad je izbacio iz sporazumaške seljačke vlade Pašića, a zatim još spretnije Uzunović Radića. Sadašnji Predsednik Ministarstva Uzunović je obećao, kada je spretno postavio Radića pred vrata, da će produžiti dosadašnji sporazum rad. Stoga možemo biti spremni da dočekamo još razne zanimljivosti. Mi smo učinili Vladi radikala i Radićevaca veliku nepravdu, kad smo joj prebacivali da ne sprovodi sporazum, i da to što ona radi nije sporazum. Danas znamo da je to sporazum, ali takav sporazum kakvog smo mi Slovenci naučeni da gledamo u našim krčmama. Dakle, produžiće se taj sporazum. Druga glavna odlika Vlade radikala i Radićevaca je u tome, što je prema njihovom tvrdjenju, ova Vlada seljačka i to po ličnostima, po programu i po radu. Radić je u razgovorima i na skupštinama, koje drži nedelju za nedeljom, proglasio jednog po jednog ministra za seljake, tako da su najzad po njegovoj milosti zaista već svi ministri postali seljaci. U poslednje vreme desila se Radiću samo ta nesreća, da su ga kao za inat izneverili njegovi ministri dr. Nikić i dr. Šuperina, koji su se vratili pokvarenim kaputašima. Ali hvala Bogu i to je sad već izravnano. Da se ne bi ubuduće desila takva nesreća, postavio je Radić Pucelja za stražara svojim ministrima. Nekoji Slovenci drže da Janez Pucelj nije pravi seljak, ali takvi samo dokazuju da nikad nisu posećivali Radićevu školu. Sveštenik nije seljak, pošto upućuje duše seljačkog naroda. Bogu, učitelj nije seljak, pošto uči seljačku decu čitanju, pisanju i računanju, ali je seljak Pucelj, koji kolje seljačke volove, i Radić je seljak, pošto živi od seljačkog novca. Seljačka je i vlada radikala i Radićevaca takode po programu i po radu. Brnjica je sigurno sprava, koja se upotrebljava samo u seljačkom životu. Ovu brnjicu uzela je naša jednogodišnja seljačka vlada i navukla je na usta naših novinara. Oni su na ime vrlo nepristojno pisali o nekim radikalima i Radićevcima, kao da krađu i varaju i zato su morali Pašić i Radić pribeći seljačkoj brnjici — novom Zakonu o štampi. Nažalost se ta brnjica u poslednje vreme nešto pocepala i novinari opet pišu nepristojno, da su se ugledni radikali i Radićevci bogato čistili državnim novcem. Ali uprkos svemu, možemo ostati mirni. Dok je bio Radić ministar, zaista nije imao vremena da se bori protiv korupcije, a sada, kada je izleteo iz Vlade, još u Beogradu je svečano obećavao da će sada, kod kuće u Zagrebu povesti nemilosrdnu borbu protiv korupcije... — u produženju istog članka —... Treće, seljaci će imati čast i zadovoljstvo da plaćaju bar milijardu i pol poreza više nego u prošloj godini i stoga će da zapamte za večita vremena, kada su vladali veliki »seljaci«, kao što su Pašić, Radić, dr. Stojadinović, dr. Nikić i drugi... Stoga moramo biti zahvalni svima onim licima, koja su rešila da preduzmu junačko delo nemilosrdnog skidanja maske sa lica svima, koji govore da rade za seljaka i na-

rod, a lažu, pošto rade za svoje i svojih prijatelja džepove.

Tako je onda svršeno sa pokojnim Radićem. O meni je rekao Korošec dalje prema »Slovcu« i ovo: »Na znanje gospodinu Pucelju. Zato je smešna poza, koju je zauzeo g. Pucelj, ministar po milosti Radićevaca, kada je u Beogradu hvalisavo izrazio da je njegov vladin program taj da uvede Slovence u vladu. Pošto Pucelj uprkos svima naporima, cele dve godine nije mogao niti sebe samog da uvede u vladu, to je sigurno dozvoljeno pitanje koliko dugo će trebati da nas dvadeset uvede u vladu. Mi smo gospodinu Pucelju unapred blagodarni za ljubaznost, ali predugo nam je da čekamo. Ali se ponovo čuje taj glas, da Slovenska ljudska stranka hoće u vladu. Ipak treba u politici dvoje razlikovati: ministarske fotelje i program partije. Što se tiče ministarskih fotelja, priznajem da ne bi bilo teško postići. Ako slovenački narod od svojih poslanika ne traži ništa drugo nego ministarske fotelje, onga bi morali da uđemo u vladu. Ali koliko nam je poznato, naš narod ima veće zahteve: hoće svoju zakonodavnu samoupravu, zaštitu svih redova radnog naroda od suviše velikog opterećenja, dizanje poljoprivrede i industrije, ukraćko naš narod hoće da živi a da ne bude samo iskorišćavan. Ako je to tačno, onda zahteva naše političko poštenje da uđemo u vladu samo tada, ako možemo imati garanciju ili bar osnovanu nadu, da ćemo u vezi sa drugim strankama moći da iskupimo obećanje dato narodu na izborima. Političko poštenje traži da ostanemo i dalje u opoziciji, dok nemamo takve nade i da ne prodajemo svoj program i svoj narod za nekoliko ministarskih fotelja. I. t. d.«

Onda je došla kriza od 24 decembra 1926 g. Obrazovao se četvrti ili peti kabinet g. Uzunovića i u taj kabinet imao je ući g. Korošec sa dvojicom svojih već imenovanih kandidata i to za ministra socijalne politike Andrej Gosar, a za ministra poljoprivrede dr. Kulovec. Tako su se složili. Ja sam se radovao da bude moj ideal ostvaren i sporazum između Srba, Hrvata i Slovenaca priveden kraju. Međutim, šta se desilo? Gospodin Korošec posle podne dao je pristanak, naimenovao je onu dvojicu za ministre, a uveče kad je imala zakletva da se položi u 8 sati, malo pre toga javio je, da ne može pustiti dva svoja kandidata u vladu, kad je Ukaz već bio potpisan, pošto Uzunović nije bio iskren i pošto nije kazao koje će ličnosti ući u ovu vladu. On ne može kao demokrata i parlamentarac da ulazi u jednu vladu, u kojoj sedi kao ministar saobraćaja jedan aktivni general. Radilo se o Tisi Milosavljeviću. Ja znam i potankosti oko toga. Zakletva je zbog toga odložena do pola 12. Ja znam kakva je bila uzrujanost oko toga i kad bih nešto kazao sada, gospodin Pretsednik bi me ukoreo. To ću napisati u svojim memoarima. Zakletva je položena u 11.30 sati sa krnjim Ukazom, dva su mesta bila prazna. Sam g. Tisa mi je kazao: Gospodin Korošec je došao i kazao: Nisam ja protiv Vas kao ličnosti, nego sam protivan iz principa. Ne može mundir da sedi u saobraćaju. Ali to nije bila istina, jer smo videli mesec i tri dana kasnije šta se ovde desilo. Onda su izašli članci, prevedeni vrlo lepo iz »Slovenca«, iz kojih se može saznati, šta je bio pravi uzrok, da klerikalna stranka nije htela da saraduje sa Radićem, a kad ga je izigrala, došlo je do lakomislene krize, koju je prouzrokovao g. Košutić 27 januara. Uzunović je sastavio vladu 1 februara bez Radića i bez Hrvatske seljačke stran-

ke. Prvog februara bio je nov Ukaz, u kome su ušli i to za Ministra socijalne politike g. dr. Gosar, za Ministra građevina g. Serbec, a za Ministra poljoprivrede g. dr. Kulovec. Oni su dobili tri ministarska mesta a ispali su Hrvati. Iz pisanja »Slovenca« može se posle ovoga tačno razabrati, da nikako klerikalizam nije mogao saradivati sa Radićem, pošto to ne ide u njegovu koncepciju. Ne sme hrvatski narod da bude drukčije orijentisan, nego klerikalno, jer se kasnije išlo na to da se država podeli dualistički, da bude granica od Subotice do Boke Kotorske, na koncepciju istočno-pravoslavnu i zapadnu koncepciju katoličku. Zbog toga su napadali žučno stranku Radića, i ja držim da je 1 februar 1927 godine početak hrvatske tragedije. Znam ja čak nešto više, da je došao jedan prečasni biskup jednome Ministru unutrašnjih dela Srbiju i umalo nije kleknuo pred njega i zamolio i kazao: Spasite nas ovoga Radića, ovoga strašnog čoveka, koji nam unižava veru, uzima ugled i uništava ga. Ako nas toga čoveka spasete, kažite nam šta želite i sve ćemo vam dati.

Dakle, gospodo, tako stoji to pitanje i ja znam zašto je onda tako brzo 17 aprila 1927 godine ispaao iz vlade g. Korošec sa svojom trojicom. Zbog toga mi je danas smešno, kada Ministar unutrašnjih dela govori o nekoj atmosferi, o detešcu koje se ne sme uzimati u ruke kao da je neko staklo, da se ne razbije. Znam vrlo dobro i to, da ovo sve znaju Hrvati a naročito to zna dr. Maček, da sa klerikalizmom ne može biti nikada sporazuma ni smirenja u našoj zemlji.

Gospodo, koliko je sve to iskreno od strane klerikalaca, upozorio bih vas i skrenuo vam pažnju na pisanje njihove štampe na strani. U Ljubljani izlazi »Iseljenički vesnik«, glasilo Rafaelove družbe. Zadaća ovoga lista jeste da se brine o našim iseljenicima. I sada, gospodo, da vidite njihove apetite, kad se nadaju da će dobiti tri miliona za neki institut, kako bi se potpuno oslobodili i imali pare kada ne budu sedeli u ministarskim klupama.

Vrlo je interesantno znati kako oni pišu za naše iseljenike, koji dobivaju ovo glasilo Rafaelove družbe. Vi znate, i ja sam u svoje vreme pokrenuo u Americi »Novu domovinu«, koja još i danas izlazi kao dnevnik, a u »Američkom Slovcu« bio sam urednik 19 meseci, za što sam dobio i pohvale i priznanja. Gospodine Pretsedniče (obraća se Pretsedniku Ministarskog saveta g. dr. Milanu Stojadinoviću), Vas će sigurno interesovati šta misle oni iz najbliže okoline g. Korošca. To mi ne znamo, pa ni g. Kramer, koji je vrlo dobar novinar, ali videćete šta pišu kada su sami među sobom. Evo tako pišu: »Sadašnja jugoslovenska vlada, pod vodstvom dr. Stojadinovića jedna je od najradnijih do sada. Njen rad se pokazuje pre svega u onoj meri, koja je Pretsedniku Vlade, kao bistroim finansijeru najbliža i u kojoj se najbolje snalazi, naine na obnovi i u upotpunjenju privrede. Naravno da se sva ta aktivnost kreće u znaku srpske premoći i privilegija. Vlada teži za time da koncentriše u Beogradu, ne samo državni, već i privatni kapital. Osnivaju se državni centri privilegovanih novčanih zavoda, sistematski se skupljaju središnji fondovi, u sredini države se osnivaju i povećavaju državna i privatna preduzeća teške industrije, zidaju se visoke građevine, stanice, pristaništa, drumovi i železnice u svim onim krajevima, gde zrači i erpi hranu privredna strana državne prestonice. Likvidacija zemljoradničkih dugova izvršena je tako da su prenete

tražbine zadružnih pozajmovnica na Centralnu agrarnu banku u Beogradu. Sprema se jedinstvena uredba o opštinskim štedionicama: prema kojoj će biti rezervisano davanje zajmova samoupravnim telima, opštinama itd. Sve ove radnje izvode se velikom brzinom i revnošću.

Dalje o nemačkom privrednom planu »Tord« br. 2 od 28 januara 1937 piše ovako: »Otkako je dr. Milan Stojadinović Pretsednik Ministarskog saveta Jugoslavije, nemačka politika prema Jugoslaviji jako je oživela. Svetska štampa dobro primećuje da je Nemačka pošla ka privrednom osvajanju Balkana. Ovih meseci dobili su Nemci velike porudžbine u Bugarskoj, a i u Jugoslaviji i to na račun jugoslovenskog kliringa, koji iznosi preko 800 miliona dinara. Nemačka je dakle svojom prepredenom taktikom za sada pobedila, naročito pošto su joj pri tome pomogle intimne nemačko-srpske veze. Ali za Slovence i delimično i za Hrvate nastaje na severu velika opasnost, pošto mora nemačkom privrednom osvajanju Balkana da sledi u daljoj budućnosti i političko osvajanje. Konačni cilj Nemaca je još uvek: »Der Drang nach der Adria«, odnosno: »Der Drang nach Osten«. Jasno je da će prvi račun da plate Slovenci, kao što smo ga plaćali i uvek, pošto nismo vodili jedinstvenu narodnu politiku.

Ali »Tord« ovako objašnjava našim stranim novinama.

Ali u »Tordu«, ako dozvolite, Gospodine Pretsedniče, da vidite dalje šta se kaže.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ne mogu vam dozvoliti da čitate čitave članke. Vaše vreme izmiče.

Ivan Pucelj (nastavlja): Ne možete dozvoliti? Onda dozvolite da pročitam ovo: »Slovenačke prosvetne brige«. I tu možete čitati ono neiskreno, neloyalno, — dakle Janus sa dva obraza, sa dva lica! Uvek klerikalci po dva gvožđa bace u vatru, pa izvuku ono što je najbolje i najzahvalnije!

U tome »Tordu« imate čak rezoluciju od 17 januara ove godine sa zbora g. dr. Korošca u Ljubljani, koju je sam g. Korošec zaplenio! Ali međutim, »Tord« ne poštuje ni Ministra policije, ni zaplenbu njegovu, nego šalje tu rezoluciju našim novinama. Ja je imam u prevodu i ako se interesujete mogu vam dati da je pročitate. Ja sam je, gospodine pretsedniče, — obraća se Pretsedniku Ministarskog saveta, — dobio u svrhu studije! (**Fran Smodej:** To nije zaplenjeno! Što Vi govorite što nije istina!).

Ovde imate i interesantan članak »Sudbina jugoslovenskog Konkordata«. U tome članku ima toliko uvredljivih reči o srpskoj pravoslavnoj crkvi, pa i mali pasus o Muslimanskoj zajednici, gospodine Spaho! Jer, tu se kaže: »Ustavom od 15 novembra 1936 godine priznata su takođe i islamskoj verskoj zajednici velika prava, tako da se taj Ustav uopšte zove »autonomija islamske verske zajednice«, ali se ona ipak nije upuštala u to pitanje, pošto joj je srpsko pravoslavlje, kao simbol srpstva isto tako odvratno, kao i katolička crkva«.

Ja mislim da vama nije ništa odvratno, ali tako stoji u tome članku!

Ja sam spreman da čitav ovaj članak, naročito sveštenicima pravoslavne vere, dam, da vide u kakvom društvu sede. Jer, ja ovdje ne mogu da pročitam ovaj članak, ne smem da ga pročitam, jer mi uskraćuje Pretsednik, ali mogu da vam skrenem pažnju da se ovde tvrdi da nema veze između srpskog pravoslavnog sveštenstva i naroda. U tome

članku se tvrdi da pravoslavna vera nema unutrašnju duhovnu shagu. U ovom članku se tvrdi da će ovo nezadovoljstvo, koje je nastupilo protiv Konkordata sa strane srpske crkve, biti utišano novcem, drugim rečima da se može pravoslavna crkva kupiti!

Ja mislim da ne bi trebalo da se Vlada održi po svaku cenu.

Ja priznajem da ni jedan Srbin nikad nije bio antinacionalan. Ne poznajem ni jednog Srbina, koji bi bio anacionalan, pa je zbilja čudo da se može, za šaku vlasti vezivati sa klerikalcima i, što je još gore, podići ga, takoreći, iz zaborava! To smatram za srpsko nacionalno osećanje kao nešto nerazumljivo i nedozvoljeno. (Burno odobravanje na levlci.)

I ja bih vas molio, ja bih apelirao na Srbe, ja bih apelirao na pravoslavne, da malo zagledaju ovo, pa da vide je li dobro da se tako radi, da li se može tako nastaviti, je li to u interesu srpstva i pravoslavlja da se ovako radi.

Na kraju još samo jednu malu ličnu stvar. Ja znam da će se javiti g. Smodej. (**Fran Smodej:** Neću! Ne isplati se...) Ja ću izneti još nešto, kako daleko ide u Slovenačkoj ova politička mržnja i kakvim se sve sretstvima služe. Kad je g. Smodej postao dekretom naš kolega, jedan od prvih zborova bio je u Grosuplju kraj Ljubljane (**Fran Smodej:** To je bilo pre toga, nikada ne kažete punu istinu, uvek izvrćete!) Vi gledate da iz toga izvučete kapital. Toga kapitala nema! Da li je bilo dan ranije ili docnije, to je svejedno! Imam dapače fotografiju Vašu u sveštenskom odelu, a ne zna se u ovoj kući sada po Vašem odelu da ste to bili. Da vidite kako daleko ide, i šta moramo mi siromasi da snosimo na terenu od ove gospode. Kad je završio naš kolega, kad je završio g. Smodej svoj govor, ustao je iza njega jedan mladić jedva pripravnik advokatski ili tako nešto, pa je odmah iza njega napao Kramera, mene i dr. Marušića, a nije napao nekim činjenicama, nije napao nekim citatima, makar oni bili nedozvoljeni, nego je napao običnim ličnim uvredama i rekao je ovako: ona gospoda iz JRZ, oni idu u Beograd da koriste svome narodu da mu izdejstvuju bolje stanje, a Kramer, Pucelj i Marušić su se vozili u Beograd samo radi svojih ličnih interesa i pri tom varali za svoj džep. Iz Beograda su nama doneli samo srpski pendrek, sa kojim su udarali po slovenačkom narodu. Međutim, ni ja, ni Kramer ni Marušić nikada pendrek nismo nosili, prvi od Slovenaca koji je primio pendrek u svoje ruke, bio je g. Anton Korošec!

Sada možete da mi oduzmete reč! (Pljeskanje i odobravanje na levlci.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. Savo Ljubibratić.

Dr. Savo Ljubibratić: Господо сенатори, сви смо ми свесни да је тешко и озбиљно време, које преживљује цели свет. Живимо у великој неизвесности. Споља ситуација је озбиљна. Све се јаче чује грмљавина, која нам се приближује. Не зна се, шта носи дан, а шта ноћ. Велики умови и најистакнутији државници света изричу наду, да ће се спречити да не дође до страшне катастрофе која прети роду људском, и да ће се сачувати мир.

Наш мирни и миротворни народ, који је био приморан, да се дуго бори за опстанак, набрао је доста славе на бојноме пољу, па сада жели да живи у миру и да се културно развија. Наш народ жели мир али не по сваку цену. Ако би нас ко напао или изазвао сигурно би сви поднели на олтар Отаџбине највише жртве.

Наша нација поднела је највишу жртву за мир и непрестано сарађује и доприноси, колико може, за изграђивање и одржање општег мира, сјећајући се и непрестано имајући на уму нашег неумрлог Краља Мученика и Миротворца (Гласови: Славу му!), који је онда, када су на њега биле упрте очи цијелога свијета с гранчицом мира пао од душманске руке и који је при расстанку с овим свијетом, оставио у аманет своју последњу највишу жељу и упутно задњу поруку народу своме: „Чувајте Југославију!“

У својој неизмерној жалости за својим Великим Вођом, за својим бесмртним Краљем, којег је као искреног поборника мира ожалио цијели цивилизовани свијет, наш многонапаћени народ, свестан те велике трагедије и неизмјерне жртве за мир и за срећу и напредак не само Југославије него и цијелога Балкана и за општи мир цијелог намученог човечанства, у томе своме дубоком болу прекалио је душу своју, па се је, подигнуте главе, чврсто увјерен у звијезду Карађорђевића и у своју моралну снагу, и у лијепу будућност, у дубину душе заклео, да ће чувати свети аманет у Ковчегу завјета у нашем величанственом заједничком храму: Јединства, Љубави, Братства, Правде и Слободе и да ће бити вјеран и одан Његовом Величанству Краљу Петру Другом, (Живео!) над којим непрестано лебди дух Његова бесмртнога Оца и бди љубав Његове Племените Узвишене Краљице Мајке, и Његовом узвишеном Стрицу Његовом Височанству Кнезу Намеснику Павлу коме је поверена брига и око Краљевских државних послова уз сарадњу и помоћ других Намјесника. Нијесам могао пропустити, да и овом приликом ово не истакнем и нагласим у овоме важном моменту при претресању буџета за 1937/38 годину.

Господо сенатори, буџетско право неоспорно је, и у духу нашег Устава, најважније право.

То је право да се од народа могу наплаћивати разни порези, прирези и дажбине за подмирење државних и самоуправних потреба, и да се могу трошити по народном пристанку израженом у Народном претставништву.

Овај буџет, као обично, састављен је иницијативом и под руководством господина Министра финансија, који је уложио труд и напор, да изведе потребне реформе према датим директивама, али и поред најбоље воље није у томе успео. Не требамо се заваравати, ни пред збиљом очи затварати. Овај буџет није ни приближна слика економског стања наше земље. Иако су се економске прилике у нашој земљи у последње вријеме почеле помало поправљати и побољшавати, економско стање нашег села је још увијек тешко. Видео сам доста случајева, гдје наш сиромашни сељак у неким крајевима купује по 1 динар шећера и соли, који су му једна од главних животних потреба. У многим домовима нема друге свјетлости осим ватре на огњишту.

У буџету се изражавају и обухватају цифрама све гране државног живота, стога се у буџетској дебати узима у дискусију и процјену цијела државна политика и сав рад Владе, која стоји на челу те политике.

Та дискусија требало би да буде свестрана и потпуна, како би народ могао ценити рад Владе и народних претставника и како би на другој страни Круна, која по нашем Уставу Владу именује и разрешава, имала потребне податке за одлучивање при постављању и разријешавању Владе.

То би требало да буде, али, нажалост, није

тако, него се народу крњи то Уставом зајемчено право.

Краљевска влада спречава и смета, да говори народних претставника стижу до народа, јер влада не може да издржи потребну критику, па настоји и удешава, да народ чује само оно и онако како и што влада жели. (Глас: Тако је!)

Дакле, влада се боји истине, боји се свога рада и својих поступака. влада зна, да би је народ осудио, па спречава народу да се послужи правом које му је загарантовано Уставом.

Овај наш данашњи Устав, уколико је био примјењен и у живот уведен, Краљевска влада је систирала тако, да исти сада више не важи фактички, него само формално.

Уставом од 3 септембра 1931 године, у којему су обухваћени Манифест од 6 јануара и Закон од 3 октобра 1929 године, зајемчено је народно јединство и цијела државна, извршна административна подјела и одређене и утврђене границе бановина.

Зар ми нијесмо и поред тога сада фактички подијељени на четири покрајине? Зар није уведен федерализам? Зар се не управља посебно: Словенијом, Хрватском, Босном, Србијом и осталим крајевима?

И поред тога, г. др. Антон Корошец, Министар унутрашњих дела, има уз државну организацију и своју посебну организацију, државу у држави, преко које управља овом земљом.

Уставом је загарантована једнакоправност племена и свих признатих вјера, али се и ово узвишено начело руши.

Распирује се вјерски фанатизам, па пријети опасност да почне и међувјерска борба.

Конкордат између наше Државе и Римске Курије, којим се руши једнакоправност вјера и друга Уставом и законима зајемчена права, изазвао је у народу бурну негодовања и огорчења. Том свом огорчењу народ је почео давати изражаја и одушке на својим састанцима и зборовима и достојанствено осуђивати оне који су парафирали онаки Конкордат. Мора се овдје истакнути, да је Конкордат први важнији акт послје марсељске трагедије. Sapienti sat.

Мјесто да се поспу пепелом и покају, што су у највишој тајности без питања народа и против народа потписали уговор, којим се руше основни закони и вријећа суверенитет и престиж државе и достојанство нације, за које се народ вјековима борио и море крви пролио и неизмјерне жртве поднио, господин Министар унутрашњих дијела г. др. Антон Корошец нашао се је побуђеним, да изда строго поверљиво наређење, да се забрањује и спречава свим средствима дискусија о Конкордату.

Тако је спријечено народним претставницима да народу пруже потребна објашњења.

То је слично као и када би нас везали и везане бачили у затвор, па нам забранили плакати. Тако се није поступало ни за вријеме најгорих страховлада.

Народ осјећа да постоје неке подземне мрачне силе с пакленим планом, које су се уротиле и окомиле на народ и државу нашу и да вукови у јагњећој кожи покушавају да заобилазним путевима долазе и да кољу народ, а онемогућују му, да се брани.

Г. Министар Драгиша Цветковић изјавио је у име Краљевске владе у Народној скупштини 27 фебруара 1937 г., да ће влада понијети одговорност за Конкордат. Из овога би слиједило, да влада по-

вуче конзеквенцију ради спокојства толико узнемиреног народа.

Влада је покушала да ту одговорност пренесе на другога, па чак и на Блаженопочившег Краља, али је у томе насјела и љуто се преварила. Остало је живих свједока и црно на бијело вјечно је записано и утврђено, на шта је Блаженопочивши Краљ био пристао и шта је одбио и на шта ће би никад и ни по коју цијену пристао. Блаженопочивши Краљ не би никад пристао да се руши Уставом зајемчена једнакоправност вјера.

Па и да је било онако како је у Владином органу објављено, Краљ не би носио одговорност него Влада, јер „за све чине Краљевске власти одговара Министар односно Министарски савет, који је према потписао“ — члан 34. Устава Краљевине Југославије „Крајева личност је неприкосновена. Краљу се не може ништа у одговорност ставити...“ — члан 35 Устава.

Влада је учинила један гријех вапијући на небо тиме што је покушала да протури у народ да је то дјело Краљево. Кривце за ово стићи ће заслужена казна.

Српско-православни дио нашег народа, а и велики број осталих суграђана других признатих вјера, изрекао је већ осуду у својој души. Тешко томе кога народ куне и коме народ суди. Допустите, господе, слободну штампу и слободну дискусију на зборовима, па ћете се брзо и о овоме освједочити.

Сада су у Његову Светост Патријарха Српског Варнаву, који се са Св. Архиепископским Сабором онако одлучно заузео за неприкосновена права Српско православне цркве Св. Саве, упрте очи свих православних Срба, па му се и поред свих забрана и сметња и запрека са свих страна подносе изрази осећаја дубоке благодарности и синовске оданости и изјаве о чврстој непоколебљивој одлуци народа да поднесе, ако би требало, и највише жртве у одбрани неприкосновених права Српске православне Светосавске цркве и цијеле нације и државе наше.

Из овога слиједи да је народ потпуно увјерен, да је на кормилу српске цркве достојан наследник Св. Саве и многих других знаменитих великана, црквених поглавара, међу којима је било и великих хероја и вођа народних, који су своју љубав према цркви и своме народу крвљу запечатали као мученици.

Доживјели смо и то, да се на велико изненађење народа запљењују религиозни говори Његове Светости, који су прожети осјећајима патриотизма и хришћанске љубави и задахнути националним духом.

Господе сенатори, хтјело би се с извјесне стране претставити, да је римокатоличка вјера у нашој држави само Хрватска и Словеначка, али то не стоји, јер има и Срба римо-католика као и Хрвата и Словенаца православне вјере.

Нико ко познаје принципе Римо-католичке цркве не чуди се што је Римска курија покушала, да у нашој држави, мимо све остале државе, добије она права и повластице које још никад није добила ни у једној држави, па ни у онима, у којима је римокатоличка вера призната као државна.

Али, морамо се чудити, жалити и негодовати, што је онакви Конкордат могао бити нарафиран.

Југословени су подијељени углавном на три вјере, које су позване да по својим узвишеним начелима народ просвећују и морално подижу и усавршавају. Док су све признате вјере једнакоправне и док врше свој узвишени задатак и док не прелазе

свој делокруг рада, никад међу њима неће и не може бити никаква спора.

Ово се мора загарантовати и сачувати у држави нашој.

Господе сенатори, нашу јавност сада занима „Хрватско питање“; о њему се највише пише и говори, расправља, разговара, договара и споразумијева. У то се троши много драгоцјеног времена, које би се могло употријебити за заједничко ријешавање врло важних и прешних економских, социјалних, административних и политичких питања.

О „Хрватском питању“ и о народном и државном јединству у Скупштини је највише говорено. Поштујем она разна у Скупштини и овдје изнесена мишљења и немам намјеру да их овдје критикујем.

Али, да би нам то питање било јасније и што боље расвијетљено, мислим да ће бити најбоље да изнесемо мишљење оних наших великана који су за то најкомпетентнији.

Да чујемо мишљење нашег великог, славног научењака др. Јована Цвијића, онако како га је приказао др. Перо Слијепчевић, професор Универзитета у Скопљу.

Научници прије Цвијића, који су доказивали југословенско јединство, износили су као главне доказе: језик, народне обичаје и народну умјетност, а Цвијић је и овдје додао своје географско-економске доказе, а оне старе доказе поткријелио је научним путем и тиме нам је отворио нове видике.

Тако онај о уздужним и попречним путевима Балкана, како они вежу наше испресјецане земље и чине од њих једну цјелину. Наш равни Сјевер потребан је Југу ради измјене добара. Србија није само политички Пијемонт Југословена, него је она и географско средиште, у њој су раскрснице планинских система и друмова.

Што се тиче расе, материјалног и моралног живота нашег народа, ту има мноштво ситних разлика међу појединим дјеловима, али се те разлике не поклапају са именима: Србин, Хрват и Словенац. Оне се напротив групишу под три друга типа, које је Цвијић назвао: 1) Средње-балкански, 2) Динарски и 3) Панонски тип. Средње-балканског типа има и код Срба и код Бугара, а Динарског и Панонског типа има и код Срба и код Хрвата и код Словенаца. Нарочито су Срби и Хрвати заступљени у Динарском типу, који је матица наше државе и наше расе, а у највећој мјери он припада Србима. Динарци су створили и српску и хрватску државу.

Стару вјечну понављану фразу да су Срби били под утицајем балканске културе, Хрвати и Словенци под утицајем западне Цвијић је знатно ревидирао и поправио. Са истока били су утицаји: византијски, левантски и турски, а са запада утицаји талијански и француски, који се могу назвати утицаји западне културе, али су далеко многобројнији утицаји долазили од Беча и Пеште и Средње Европе.

Ови средњоевропски утицаји разликују се од правих западних и по вредности и по врсти.

Северни или Панонски Срби, Хрвати и Словенци, који су примили средње-европску културу, осетно се разликују начином живота од оних својих сународника на јужној страни поред мора и од оних у средишту од „Динараца“.

Додајмо томе, да највећа маса и Срба и Хрвата припада оригиналној народној патријархалној култури и начину живота!

Из свега тога видеће се, да се ни у културном погледу не делимо на Србе, Хрвате и Словенце, на

два три племена. Нису једни западњаци, а други Балканци. У колико има пространих разлика оне су између Динараца, Панонаца и Средње-балканаца, а не између Срба, Хрвата и Словенаца. Али ни те разлике нису битне.

Од Истре до дубоко у Македонију, готово до Солуна, наш сељак може се споразумети један с другим и тај је језик, вели Цвијић, развијен, истанчан.

Сеобама је испремештан просто сав наш народ од Охрида до Љубљане. Ако је некад и било неких племенских граница, сада их више нема, вели Цвијић. Нарочито Србија је готово сва настала усељавањем са свих страна и то јој је и дало снаге да буде копча, Пијемонт југословенски.

По Цвијићу југословенство је прешло фазу речи, остало је да се израђује делима. Још ће бити криза и дуготрајних, али су све мање од онога што је свршено.

Не бојмо се, знаће се свачија заслуга, јер је све рађено пред великим светом, уз присуство најкултурнијих духова света. Кога добро не познајемо, вели Цвијић, не дајмо о њему дефинитиван суд, не говоримо: Срби су оваки, Хрвати онаки!

Ми се још право не познајемо. „Ничим се, вели Цвијић, стапање наших племена неће толико убрзати колико великодушносту и ширином схватања код оних, који су у ствари за јединство најзаслужнији”.

Цвијић истиче и социјалну правду као помоћника у овоме послу. Да наведемо један његов леп пасус о томе: „Сви предосећамо нешто ново што долази и што ће доћи. Из несвесних дубина нашега живота лижу пламичци нове светлости, новог идеала, нове друштвене правде. Све што смо до сада ценили као највеће вредности биће у многоме промењене или ће се створити нове вредности, које ће потиснути старе. Тиња под пепелом и леже се нешто ново, друкчије од садашњег”. Напоследку Цвијић каже: „Циљ је Ослобођења и Уједињења нашег, да створимо пуну народну цивилизацију”.

Велики научњак Фрањо Рачки као претседник Југословенске Академије вели:

„За нас више нема ријека и гора, које би у душевном животу растављале Хрвате и Србе, ове од Словенаца и Бугара.

Ако се у старо доба племенска особеност, ако се пут племенског диференцирања и индивидуализирања на душевном пољу показао неплодним; ако се Словенство у својој племенској до краја поцепаности показало неспособним код утркивања с другим уједињеним народима на попришту свеопће уљудбе, није чудо што су стјегоноше код свих словенских племена обрели у нашем вијеку управо противан правац.

Они су вољели истицати што та племена уједињује и што их јача, него ли оно што их дијели и слаби. Оно што их сједињује створено је и спојено с њиховим бићем, а што их дијели прилијепило се њиховом бићу незгодом времена, оно прво ваља гајити, ово друго у колико је штетно лијечити.

Велики владика Штросмајер каже: „Љубав, слога и јединство је Бог сам, па ко у љубави, слоги и јединству остаје, тај остаје у Богу, а Бог у њему! Ко љубав, слогу и јединство у народу нашем промиче тај или се звао Србин или Хрват, прави је кршћанин, љубитељ правога живота, свијетла, слободе и славе свога народа. Нељубав, неслога и раздор су очевидно српт и пропаст народа нашега, а љубав, слога и јединство залог су њего-

вом ускрснућу, његовој слави и његовој неумрлости!”

Господо сенатори, оправданим жалбама браће Хрвата на оно што нас све скупа тишти, разумије се треба и мора се изаћи у сусрет. „Хрватско питање” је ријешавано током вјекова, а коначно не само да је ријешено на бојном пољу, као што је ријешено и Српско и Словеначко питање, него су то сва племена неколико пута легално и слободном вољом драговољно признала. Данас више не постоји посебно „Хрватско питање”, него постоје многа југословенска питања, која се морају ријешавати на најправеднији начин, у границама једне недељиве државне цјелине и у духу народног јединства.

Они, који помишљају на цијепање наше државе нека се сјете оне народне клетве:

„Великаши проклете им душе,

На комаде раздробиле царство”

Господо сенатори, с тога треба да се што прије нађу сви добронамјерни у сарадњи и у Парламенту и свагдје и на свим мјестима и да на основу Устава обезбједи правилан ток народног живота и функционисање свих грана и органа државне управе, онако како нам налаже Краљевски Аманет.

Законом о самоуправама, које су велика потреба земље, треба што прије дати садржину новом облику земље. На основу тога закона моћи ће се реорганизовати и упростити администрација, која је доста гломазна и скупа, и постепено редуцирати и смањити данашњи велики број чиновника и постићи извесна уштеда.

Многи послови моћи ће се лакше и једноставније свршавати и уклонити многе сметње и запреке, које коче и ометају правилно функционисање хитних и важних послова.

Уз потребну контролу централне власти могло би се у бановинама решавати све оно, што не би било на штету народног јединства и државне целине, што мора увијек остати изнад свега као највиши закон.

Треба да се окупимо под заставом, на којој је исписано: народно јединство, слобода, правда, ред, рад, законитост, поштовање народне воље, заштита народних права, социјална правда, једнакоправност пред законом, али и једнаке дужности за све држављане. Поведимо борбу до истраге, да угушимо корупцију, која у коријену подгриза стабло наше нације и проведимо ревизију иметака, па ће сва остала питања, која нам сада задају бригу, брзо бити скинута с дневног реда. Треба се борити против свих оних, који свјесно или несвјесно хоће и ометају развитак и напредак наше државе, и који на који било начин умртвљавају и спутавају животну снагу нашег народа.

Господо сенатори, било је и дуго ће још бити заведених и обманутих и оних који ће служити као туђе оруђе и који неће брата за брата, него би хтјели туђина за господара, јер у сваком житу има кукоља.

Бацимо један летимичан поглед на нашу прошлост, која је славна, али и пуна разних мука, патња и страдања, па ћемо видети, да је судбина нашег југословенског народа била више пута немилосрдна.

На свом мучном историјском путу, у свим разним епохама свога живота, у својој борби за самоодржање, наш народ поднио је неизмјерне жртве и огромне губитке. Један дио нашег народа одрођен је и утонуо у туђе море и претопио се или у сусједне народе или у оне којима смо робовали.

Та зла судбина довела је наш народ у положај да се на једној страни једни боре за самоодржање и остварење националних идеала, а у исто доба да се на другој страни као туђе оруђе други боре против свог народа, против самога себе.

Једни су дошли у тај страхан положај зато што нијесу могли избјећи, али било их је који су драговољно служили непријатељу и у тој својој великој ревности, да му угоде, измишљали како ће задати што више бола, муке и патње својој једнокрвној браћи.

Непрестана сметња нашем уједињењу била је у томе, што су сви сусједи стрепили од нашег уједињења. Тако је народна снага дуго трошена на штету нашу, а на корист непријатеља.

Увијек је било тих негативних и деструктивних јавних и тајних сила, које су дуго ометале и пријечиле ослобођење и уједињење наше.

Узмимо за примјер оне многе страшне појаве и догађаје за време свјетског рата, над којима се морамо с болом у души згражати. Сви Срби, а и многи други суграђани, поднијели су на разне начине многе муке, неко више неко мање, али сви заједно много и премного.

„Али су најтеже и најдубље оне ране од брата задане“.

С болом у души сјећамо се, какви су били настали црни дани 1914 год. у Босни и Херцеговини послје оног уништења српских домова и радња у Сарајеву и у другим мјестима. Нашло се је и онда изрода, који нијесу узети у редовну војску, него су под именом „Шуцкора“ провели цијелу организацију и себи ставили у задатак, да оружани иду од села до села и злостављају онај дио народа, који није био дигнут у војску ни одведен у интернацију.

Палили су им куће, а на згариштима убијали голоруке старце, жене и нејаку дјецу.

То нико од њих није тражио, него су та злочинства чинили из бијеса и мржње, која је била у њима од непријатеља згодним средствима распаљена.

Кад би ми ко сада причао или када бих негдје читао, сигурно не бих никако могао вјеровати оно што сам чуо, видео и претрпио као таоц оних пет мјесеци 1914 године на простору између Сарајева до границе ондашње Краљевине Србије.

Господо сенатори, оних црних дана најтежег искушења био је у оним крајевима настао ужас и прави пакао. Све се је било уротило, да уништава српски народ у оним крајевима; гдје је она искра на обали Миљачке цијеломе свијету навигјестила, да онај народ неће више робовати нити живјети раздвојен од слободних српских Краљевина Србије и Црне Горе.

Многи су денунцирани прави — здрави, вјешани и стријељани са задњим ријечима „Живјела Србија“, „Живио Краљ Петар“! Тако су у задњем часу давали одушка својим патриотским осјећајима, а нијесу дали својим злотворима и целатима задње задовољство, да уживају у њиховом понижавању, као што су жељели. (Гласови: Слава им!)

Разумљиво је, да се због тога било много бола набрало у народној души, у којој је киптио и осјећај освете према оној нашој несретној, заведеној и мржњом заслијељеној браћи.

Када је синуло дуго жељено сунце слободе, наш толико мучени, вријеђани и понижавани народ узвисио се изнад свега тога и мислио је, да ће они који су за то позвати свакако пречистити ра-

чуне о томе, где је ко био и шта је ко радио и да ће стићи свакога заслужена казна или награда.

Ово је народу било и обећано од његових синова, који су с њим патили и страдали и у које је имао поверење и препоручено му је, да нико никоме не буде сам судија. Народ је послушао и савладао се и тиме показао велики самопрегор и пожртвовање.

Многи су сретали и пролазили мимо највише своје злотворе, који су им убили оца, брата, мајку, жену или сестру. Поједини случајеви били су изношени и пред судом, па многи очевидци нису хтели да сведоче, него су великодушно праштали с тим: „Нека им Бог суди!“

Они многи злотвори, које више пута сретамо по целој земљи, дуго су у великом страху живели и очекивали сваки час заслужену казну.

Тако за време рата вређани, понижавани, шибани, разним мукама мучени и разипињани, великодушно су се узвисили и својим мучитељима праштали са оним: „Опрости им Бог, јер не знају шта раде“. Мислило се је и желело, да се ради опште среће и напретка на све то баци копрена заборав. Та великодушност, та велика моћ праштања свакако је један велики морални капитал, али се не сме допустити, да се у лудо протраћи.

Очекивало се је, да ће се они грешници покајати и бити благодарни и да ће им бити довољна казна, ако им остане жиг на челу и ако се поставе у друштву на место, које им припада. Али место благодарности и покајања, неки су постали толико смели и дрзовити, да су почели ту надчовечанску великодушност, тај самопрегор и тај највећи хероизам савлађивања самога себе, сматрати и називати слабашћу. Почеше многим вештим смицалицама да заузимају разне позиције, неки међу њима посташе силни и несносни и почињу омаловажавати и вређати све оно, што нам је свето и зашто смо поднели оне неизмерне жртве.

Давно је речено: „Ко нема скромности ни стида, а ничега се не боји, његовој дрзовитости нема краја!“

Одмах после Ослобођења и Уједињења почело се је све гледати кроз партијске наочари. Многа зла су нам нанеле партије, које нас разделише не само партијски, него и верски, племенски и покрајински. Не само партијски, него често пута и себични лични интереси претпостављани су општим народним и државним интересима. Многи су место љубави и братства и поверења сејали и распиривали и ширили мржњу и раздор међу једнокрвном браћом и употребљавали их у своје партијске и личне сврхе.

Господо сенатори, Петерсон је рекао: „Политика је била тужни контраст хероизму српске војске; политичар би се могао тешко успоређивати са војником сељаком.“

Морам споменути да су Босна и Херцеговина, које су у минијатури Југославија, у то време нарочито највише занемарене, запуштене и заповијене. Др. Јован Цвијић, који је истакао важност Босне и Херцеговине и то географску, етнографску, историјску, стратегијску и националну, рекао је: „Босна и Херцеговина су срце наше државе, у њој ће се решавати национално и државно питање наше“. „Али Босна и Херцеговина нису само кључ српског питања, него и југословенског“.

Даље, „Босна и Херцеговина сачињавају срж нашега народа у смислу расе; национална свијест није нигде јача ни бунтовнија; ту је матица народне умјетности и књижевног језика. Ту Срби и

Хрвати живе измјешано и ту је копча за њихово зближење. Ове покрајине показују, да је српско питање везано са југословенским“.

Господо сенатори, та погрешно вођена, на сепаратизму, шовинизму, мржњи и раздору заснована политика била је довела нашу земљу у велику опасност, од које је спасао Блаженопочивши Краљ Ујединитељ, осјетивши у оном знаменитом историјском часу одговорност и свету дужност, да свим средствима чува државно и народно јединство и да је спас државе највиши закон. Народ је схватио и био пригрлио политику и начела шестојануарског Манифеста. Шестојануарска политика била је јасна и одређена и провођена преко сталне ауторитативне владе. Народ је осетио да се било пошло правим путем. Биле су се стишале страсти и смирили духови. Подигнут је ауторитет власти и поштивање закона и би заведена жељена потребна национална дисциплина. Народу је било одлануло, јер га није нико сметао у његовом раду. Многи, и они хоји нијесу били присташе тога режима, у души су га одобравали и сваким даном му прилазили.

Послије проглашења новог Устава 1931 године, почео се партијски живот обнављати. На изборима 5 маја 1935 године партије се обнављају, организују, истичу своје листе, а након пада Владе г. Бошка Јевтића, за вријеме Владе г. др. Милана Стојадиновића опет су се партијске, племенске, па и вјерске страсти свом жестином разбуктале.

Господо сенатори, наша садашња политичка унутарња ситуација врло је тешка и јако замршена. Наша политичка атмосфера је мутна, а наше небо је пуно црних облака. Мјесто да се политичка ситуација поправља, она се непрестано погоршава. Данашња Влада, борећи се грчевито, да себи што више живот продужи, политичку ситуацију све више и више замршује. Сви ми имамо јасну слику о тој ситуацији, па са зебњом и забринутосту гледамо у будућност и стрепимо од онога што би се могло десити, ако се још и даље настави овако, како се данас ради и управља овом земљом. Црна слућња раздира душу нашег народа и не да му мира бојазан од неизвесне сутрашњице. Ми с ове стране упозоравали смо шта би требало учинити, указивали на озбиљност ситуације, али наш глас није услышан. Не само то, него се све организовало против оних који су дигли тај глас. Забрањује се лијек, а дозвољава отров! Сви остали и јесу само у томе сложни.

Тешко се је борити са свима на све стране, и то голим рукама, против оних који имају и употребљавају сва средства, али на нашој страни је оно што мора побједити. Сада је народ доста збуњен и заведен разним вјешто смишљеним, измишљеним и паклено удешеним смицалицама и обманама, али ће народ, који је уклонио и много веће сметње и запријеке и пребродило и више опасности, прогледати, па својом организованом снагом извући земљу из ове тешке ситуације. Народ гледа шта се збива и дешава, па се снебива и не може никако да схвати и разумије ову данашњу политику.

Гледа непрестано, како је пао углед власти, како се не само не поштује него како се на сваком кораку гази закон. Стога губи вјеру у правду и законитост и моћ и снагу државе, да заштити свој углед и своје моралне и материјалне интересе. Види често пута да се строго казни прав и здрав и невин, онај који се ставља на становиште закона и у одбрану интереса нације и државе на-

ше, а у исто доба онеме разузданоме који све псује, грди, вријеђа и руши не фали ни длака са главе. (Фран Смодеј: Као Пуцељ н. пр., он све грди и ништа му не фали! — Смех.)

У неким крајевима толико су масе раздражене и разуздане, да мирни и исправни грађани не могу више да подносе злостављања, нападаје и вријеђања свега што нам је мило и свето.

И сада се више пута дешава, да наши једномишљеници и уопште мирни и исправни људи буду из засједе физички нападани и убијани и да им се наносе велике материјалне штете, а да код власти не налазе никакве заштите.

Зар је ово сређивање прилика у нашој земљи и постепено али стално враћање ка нормалном политичком животу, као што каже г. Министар унутрашњих дјела?!

Данашњи властодршци, којима је често на језику: Законитост, слобода, демократизам и парламентаризам удесили су да то вриједи само за њихове присташе, а против осталих, не само за вријеме избора, него сваки дан употребљује се безакоње, насиље и тиранија.

У своје дјелу „Величина и пад Римљана“, Монтескије вели: „Нема страшније тираније од оне, која се врши у сјени закона и под видом праведности“.

Ми смо у Босни и Херцеговини доживјели, да су се опет разуздали, осилили и постали несносни они народни злотвори, који су за вријеме рата учинили највише зла и безакоња српскоме дијелу нашег народа. Свијет огорчен и разочаран болно уздише и пита: „Зар смо о овоме идеализали? Зар су за ово онолике жртве поднесене? Доживјели смо 1914-ту у нашој рођеној држави.“

Свукуда се запостављају и занемарују и не могу никако да дођу до изражаја осведочени, у искушењима опробани и у мукама прекаљени пријатељи народа и праве националисте, чисте и свијетле прошлости, а до изражаја долазе и на највише положаје се пењу они, који су радили и борили се против остварења идеала.

У неким надлештвима, гдје би требало да се проведе редукација, немилице се трпају и намјештају њихове присташе, који су често пута, занешени положајем или, како народ каже, опијени хлебом, дрзовити, осииони и неподношљиви и чиновницима с којима тобоже сарађују.

Никад није овако цвала протекција, непотизам, партизанство и корупција сваке врсте. Непрестано ничу разне афере као печурке послјије кише.

Никад није било више мржње и огорчења.

Племенски сепаратизам, вјерски фанатизам и сви заостатци аустријанштине пламте у највишем јеку.

Многи су постали толико дрзовити, да се усуђују истицати свој патриотизам, а потцјењивати и омаловажавати праве патриоте, народне борце и мученике народне.

Говоре јавно и пишу отворено, да су сви они, ма колико заслужни били, који су пристали уз Блаженопочившег Краља у најтежем часу, када је требало спасавати земљу из оног стања расула, у које су је они довели својом дугогодишњом наопаком политиком, изгубили квалификацију и свако право да говоре у име народа. Па да не стане човјеку намет? Како се може при томе остати хладан и присебан?

Наш много напаћени народ, пун обзира, мудрости и стрпљења, још све то стрпљиво сноси и многи мисле да и то за нешто треба, ако ни зашто друго, а оно бар зато, да се сваки покаже какав је по оној народној: „Не пада снијег да замете свијет, него да свака зверка покаже свој траг”.

Али не смије се заборавити да и томе народном стрпљењу има краја. Нека то запамте они који терају мак на конач. Ако прекипи- неће ваљати! (Др Анте Павелић: То и Хрвати кажу.) Нека се промисли о томе, до каквих је последица могло доћи да су наше присташе једнаком мјером мјериле и да су употребили иста средства против тих разних безакоња и насиља.

Овом тешком стању мора се тражити лијека прије него куцне дванаести час. Није вријеме да се наш народ оволико цијепа. Треба да се пренемо и пробудимо и да очињи вид оперемо на врелу братства и љубави, па да видимо и схватимо озбиљност времена у коме живимо и опасност која нам пријети. Морамо бити свјесни...

Потпретседник Милан Симоновић: Господине сенаторе, дужан сам да Вас упозорим, да се време, на које имате право по Пословнику, приближава крају. Ја Вас само упозоравам да пожурите, јер ћемо иначе морати да седимо преко оног времена које смо уговорили. (Гласови: Па да седимо.)

Др. Сава Љубибратић (наставља): Морамо бити свјесни да су разни негативни субверзивни и деструктивни елементи сложни, да знају шта хоће, па по своме пакленом плану и према пруженим приликама свагде и на сваком мјесту дјелују, а најгоре је што нам трују омладину, узданицу нашу. Не смеју се допустити да једни граде, а други разграђују.

Ми се сјећамо да су се у Краљевини Србији увек сви сложили када би запријетила опасност Отаџбини и да је настајала потпуна једнодушност, када би се тицало националног достојанства и ауторитета државе.

Никад није била слога потребнија од Косова до данашњег дана. Треба да се што прије сви прави и опробани народни пријатељи, који су свјесни опасности, уздигну изнад свега личног и партијског. Да се што прије скупе сви позитивни и конструктивни на једну линију, да се приберу народне снаге и да се све воље претворе у једну велику чврсту вољу, да се изведе земља из ове тешке ситуације.

Првенство и вођство неоспорно припада онима који су дјелима доказали љубав према народу и који су подносили жртве за остварење идеала. Само прави синови народни, расно чисти потомци оних прадедова, који су ову државу стварали, увек су били и биће на бранику Отаџбине. Оне многе, што су се сада прогурали напријед, треба што прије враћати у позадину, где су били онда када су се подносиле жртве.

Нека се нама, из ослобођених крајева, наша браћа Србијанци не чуде што смо у задње вријеме учестали да се опет обраћамо на Србију и тражимо заштиту. Нека браћа Србијанци разумију тај наш глас и нека схвате наш данашњи тешки положај, па нека нас понова ослободе из овог тешког данашњег стања у коме се налазимо, или нека нам не замјере, ако у огорчењу или очајању заборавимо све обзире и прихватимо се средства нужне одбране, на која нијесмо ни помишљали све дотле,

док нам није дошло за љуту невољу, коју нећемо моћи још дуго подносити.

Треба што пре смирити духове и стишати страсти, треба истјерати бесове из многих, треба да завлада дух разума, дух правде, дух реда и рада. Треба да се подигне углед власти и поврати поштивање закона и да се заведе потребна народна дисциплина.

Престиж, амбиције, сујете и интереси појединих странака и особа треба да уступе места интересима нације и државе наше.

Све зависи од људи. И најбољи закони не вриједе, ако их примјењују неспособни, без љубави, срца и душе несавесни себичњаци, којима увек лебде пред очима само лични себични циљеви њихови.

Треба да се што прије поврати народу мир и спокојство и поуздање у самога себе, повјерење у вођство и вјера у моћ, снагу и стабилност државе и у лијепу будућност нашег народа, а то се може постићи најстрожијом применом закона на све оне који својим непоштеним, несавјесним и незаконитим радом наносе штету угледу и интересима државе.

Главни основ томе треба да буде прави чисти национализам са социалном садржином, који ће се одупријети свима разним интернационализмима и сваком договарању и споразумевању на штету нације и народног и државног јединства.

Равноправност не може да буде предмет споразумевања. Равноправност се има разумети тако, да буду сви у свему равноправни и сагласни и према томе и задовољни. Југословенски национализам је против свих разних штетних струја, против свих племенских и вјерских разлика и разних привилегија; југословенски национализам који је за потпуну једнакоправност све изједначаје и доводи у хармонију разне мисли и разне осјећаје.

Господо сенатори, нашин не само економским него и духовним животом управљају странци, дају му тон и одређују му ток. Они непрестано разорно дјелују и заводе наш народ с његовог правога одређеног му пута.

Света је дужност свих националиста да растјерују ове црне облаке са нашега неба и да брод државни, који је на узбурканом мору, изведу у тихо мирно пристаниште.

Нека забрује сва национална звона; да се прену и узбуне духови за спас, срећу и напредак отаџбине. На овим нашим бриљантним горама и бисерним планинама нека плане национални пламен и нека се сви гласови слију у један громки заједнички глас. Тај глас нека одјекне у срцу и души цијеле наше нераздјеливе нације, у овоме нашем величанственом храму, који је сазидан костима и крвљу оних који на пољу части изгинуше, који своје животе положише на олтар отаџбине, да ми живимо слободни. Нека им је слава и вјечна благодарност! (Гласови: Слава им!) Њихове душе, које у рају царују, тамо, гдје Милош над сјенама влада, и којима име на земљи царује, непрестано лебде над нама и позивају нас, да се њиховим духом причестимо па да прожети истим осјећајима и задахнути једним духом, служећи части и имену, мјерећи се најсигурнијом и најправилнијом мјером, дјелом и врлином, спремни увјек на жртве, идемо оном стазом, коју нам показује геније наше расе, којој нас води звијезда водиља наше нације.

На тој стази пратиће нас велики дух бесмртног Краља, Краља Ујединитеља, Краља Мученика и Миротворца те ће нас потстицати на велике под-

виге у зидању лијепе будућности на славној и свијетлој прошлости нашој. Само том стазом стићи ћемо циљу, иза којег ће нам синнути зора љепших дана и гранути и све без разлике једнако гријати жуђено жарко сунце једнакости, љубави, братства, правде и слободе на част и славу Краља и Отаџбине и за срећу и напредак једног јединственог и неразјделивог народа нашег!

Из напријед наведених разлога гласају у начелу против предложеног буџета за 1937/38 годину. (Пљескање и бурно одобравање на левици).

Потпредседник Милан Симоновић: Реч има г. др. Душан Стевчић.

Др. Душан Стевчић: Господо сенатори, ако критички, али објективно, размотримо рад Краљевске владе ми морамо признати, да је Влада г. др. Стојадиновића показала један напредак на пољу економском и политичком, али истодобно морам додати да је тај напредак мален према ономе што смо од те Владе очекивали, према ономе што нам је Влада обећала у својој декларацији.

Главни циљ Владе имао је да буде: нормализација политичких прилика. А да ли је та нормализација изведена? Не, господо! Почело се, па се стало. Зна Краљевска влада, а знамо и ми сви, да се нормални политички живот може извршити само онда, ако су битни предуслови испуњени за његов развитак, а ти су: политички закони, међу којима је као најважнији Закон о слободи штампе, Закон о слободи збора и договора и Закон о слободи удруживања. Ја сам и прошлога пута у овоме Дому мало више говорио о Закону о штампи, па, господо, и овом приликом морам да напоменем, да сматрам да је слободна штампа регулатор нашег политичког и социјалног живота, да је она бодри чувар јавног морала и да је она страх и трепет за оне грађане и државне функционере, који у похлепности за богаћењем врше атак на државну и народну имовину. Данас, господо, кад пред нама стоје крупни политички проблеми, кад се налазимо на прекретници нашег државног уређења и преуређења, слободна штампа насушна је потреба. Кроз њу могу да буду обавештене широке народне масе о свима актуелним проблемима; кроз њу можемо да чујемо мисли најумнијих синова ове земље; кроз њу можемо да чујемо мисли људи из народа, и да из свих тих различитих мишљења, да из тога елабората створимо нешто добро и позитивно што би најбоље одговарало и народним потребама и државним интересима.

Ми знамо, господо, да се наше масе налазе још у стању политичког превирања. Ми знамо да је политички морал врло лабилан, да кажем, да је спао на ниске гране, јер мало је људи у овој земљи, који уздигнуте главе и ведрог чела могу да говоре о политичком моралу. Ја нисам од оних који верују, да је политика непроменљива. Ја, господо, политику не сматрам да је она Свето Писмо. Политика је жива сила, која произвире из народног живота и многи политички људи и политичке партије морају да се прилагођавају приликама, морају да мењају свој правац да би се прилагодили интересима народног живота. Претакање маса са овом или оном владом... (Један глас са левице: Прескакања!) Да, прескакање из ове у ону групацију даје нам доказа, да је наш политички морал на ниском степену. И слободна штампа је баш за то потребна, да објективном критиком политичких људи и праваца припомогне да се из овог магловитог политичког стања искристалише здрав политички правац.

И сам г. Министар унутрашњих дела, кад је пред Финансијским одбором Народне скупштине говорио о своме ресору, изјаснио се је да је Закон о штампи престрог и да се баш због тога у народу појављују многи летци и брошуре, а ја бих додао да се у народу врло много шапуће, и да се испредају фантастичне ствари. Г. Министар је констатовао, да је закон строг, па ми је, господо, чудно, зашто он спремљени Закон о слободној штампи држи у својој фијоци. Крајње је време, да тај Закон дође да би припомогао, да се политичке прилике нормализују.

У нераздвојној вези са овим законом стоје и ова друга два закона, које сам поменуо: Закон о слободи збора и договора и Закон о удруживању.

Ако смо се, господо, наслушали о слободи и демократији, то смо се свакако наслушали у прошлој години. Говорило се је свагда и на сваком месту, говорили су сви, али, мени се чини, да је рекорд у овом погледу однео лидер — не праве демократије — него лидер Владине демократије Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић. Он је широм целе земље одржао безброј говора и у свим тим говорима хвалио слободоумље данашње Владе, хвалио данашњу демократију. Пада ми на памет читајући ове говоре да се овде може применити она народна: „О слободи и о демократији највише говоре они, који ју најмање желе“. Није само, господо, важно шта се говори, него је важно и ко говори. О демократији и слободи говорили су људи који не поштују основна права човека и грађанина, који ту слободу само за себе као патент узимају.

Онај трећи Закон, то је Закон о слободном удруживању. Ми знамо да постоји Закон о политичким удружењима. Али, господо, знамо тако исто да је тај закон донесен за време диктатуре, да је он требао да буде њезин инструменат, и онда се заиста морамо да питамо, па да ли може Краљевска влада, која је себи ставила у задатак прелазак у демократски режим, да се служи реакционарним законима који су били инструменат ауторитативног режима? Свакако да не!

Господо, као што видите, на овом путу ка демократији Краљевска влада је много спора и преспора желети је да свој ход убрза, како би што пре дошли до ових закона у општем државном интересу.

А сада, господо, да видимо како стоји ствар на привредном пољу. По моме схватању Краљевска влада је на овом пољу учинила извесне успехе. Она је донела и један закон о раздужењу земљорадника после многих перипетија кроз које је тај закон пролазио. Она је тим законом решила један и мучан и тежак проблем. Његов ефекат свакако ће доћи, али је, господо, наша дужност да јој замеримо, да се тако изразим, што није водила рачуна да у нашој земљи има још и других сталежа као што су: занатлије и ситни трговци, који чекају као озебли сунце да се сличан закон и за њих донесе.

Сви добро знамо да је наш занатлија у врло тешкој ситуацији, да има да издржи борбу са фабричним производима и да ту борбу он врло тешко издржава, а када се узме исто тако да је један број њих и задужен и плаћа скупи интерес, онда није никакво чудо да ситни човек сваки дан слаби све више и више пропада.

Ово што важи за занатлије важи и за ситне трговце, који су у времену добре коњуктуре, ради проширења пословне делатности направили

дугове, а после нису били у могућности да одговоре тим својим обавезама. Ако се, господо, за занатлије и трговце не може донети закон као и за земљораднике онда бар да се донесе закон да им се интересна стопа снизи и да им се рок исплата продужи за дуже време.

Ја знам, господо, да закони овакви какви су имају својих тешких последица. Ја знам да када се финансиске ствари решавају овим путем морају имати реперкусије на народни живот. И услед ових закона дошло је код нас до кризе поверења. Поверење у народу се изгубило. Врло је тешко, бар у провинцији, једном занатлији, или ситном трговцу, да дође до неког новог кредита. Та криза поверења погађа дубоко и делатност наших ситних људи. Краљевска влада треба да се постара да ову кризу ублажи.

Када сам мало пре рекао да занатлије и трговци очекују доношење закона ради регулисања и њиховог стања, мислио сам на дуговања код банака и приватних личности а не за дуговања која су произашла из новог пословног промета.

У вези са овим долази и социјално законодавство. Краљевска влада донела је уредбу о нормирању радничких надница. Али, господо, то је један тако мали и ситан потез да се очито не могу очекивати неки велики резултати. Ако стварно посматрамо живот ми морамо видети да почиње да се осећа борба рада и капитала. Капитал по својој тенденцији жели да потчини све себи, а радник, који је творац тога капитала, труди се да се из те потчињености ослободи и да ужива плодове, бар једног дела од свога рада.

Држава у данашње време мора да предузме улогу регулатора између појединих класа. Ја мислим, да је она дужна да и о овом проблему поведе рачуна и да нађе пута и начина да се то питање исто тако повољно реши, а да не дозволи експлоатацију раднога света.

Ја нисам противу капитала, али нисам ни за то да радни свет буде експлоатисан од капитала. Мора се поштовати рад и у нашој земљи мора да се заведе култ умног и мануелног рада.

У вези са овим стоји једно друго питање, о коме је Министар унутрашњих дела г. др. Корочић говорио пред Финансиским одбором Сената. То је питање о проширењу комунизма у нашој земљи. Господо, у земљи као што је наша, где је, може се рећи, 100% ситних сопственика, у земљи где је, ваљда, свега 1% пролетера у правом смислу речи, не би смело да буде терена за комунистичку пропаганду са стране. Али морају да буду дубљи узроци зашто се та пропаганда код нас шири. По мом схватању узроци леже у овоме: Лична и политичка слобода наших грађана није огарантована, економске слободе још мање.

Ако се ми будемо постарали да огарантујемо личну и политичку слободу сваком грађанину, ако се будемо постарали да његово економско стање подигнемо на виши степен, да повисимо стандард живота за сељака, радника и ситног грађанина на онај степен да им њихова лична и породична егзистенција буде осигурана, онда неће бити опасности од комунизма, јер ће народ бити задовољан, а задовољан народ је сам брана против комунистичке опасности.

Ако не будемо тим путем ишли онда нам ни повећање кредита ни повећање жандармерије ни свих органа неће помоћи, јер кад је стомак празан и кад је човек гладан онда он не бира сред-

ства којим хоће да себе и своју фамилију прехране.

Да пређем сада на оно друго питање које је ових дана у Народном претставништву врло много претресано, а то је хрватско питање. Ја сам и прошли пут упозоравао на важност овога питања. Ја сам и прошлог пута тврдио, да хрватско питање стварно постоји, да је оно стварност, и да сви објективни политички људи са том стварношћу морају да рачунају. Па кад сам том приликом и поменуо име г. Давидовића у вези са тим питањем било је протеста од стране неке господе сенатора. И, господо, није прошло ни годину дана, и ми видимо да су многи људи, многи политички људи, који о хрватском питању уопште нису хтели да говоре, признали то питање и то признање ја мислим да је најбоља сатисфакција г. Давидовићу, који је баш због тога питања био доста вређан, па чак и клеветан. (Један глас: Нажалост, г. Давидовић живи само од сатисфакција!) Ја ћу вам рећи сада. Ја нисам близак сарадник г. Давидовића, али, господо, не само ја, него и сви ви ако хоћете објективно да судите, морате признати да је г. Давидовић, по цену својих партијских интереса, по цену партије, уложио свој огромни политички капитал и огромну моралну снагу коју има у народу и ставио у службу споразума Срба и Хрвата, верујући да радећи тако, ради за добро наше заједничке Југославије. Ми знамо, господо, да је у ванпарламентарној опозицији било разговора, било је пре 5 маја, било је и после 5 маја, ми знамо тако исто да до стварног резултата није се дошло. Није се дошло, не можда кривицом ових или оних, није се дошло због тога што је сам проблем о којем се говори, о којем се преговара, тако важан, тако тежак да се његово решење не може преко колена донети! (Милутин Драговић: Не може нам нико дати оно што нема!) А шта то?

Потпретседник Милан Симоновић: Молим Вас, господине Драговићу, да не упадате у реч. Изволите господине говорнице наставити говор.

Др. Душан Стевчић (наставља): И док је у почетку, господо, хрватско питање било махом у рукама само ванпарламентарне опозиције, ми видимо да је оно данас прешло тај уски круг и дошло у руке одговорне Краљевске владе, и ми смо видели да је г. Претседник Владе имао састанак са претставником Хрвата г. др. Мачеком. (Милутин Драговић: То је жалосно! Држава преговара!) Господо, не преговара држава. Ја не браним г. др. Стојадиновића, али г. др. Стојадиновић је ишао као др. Стојадиновић, као политички човек и потребно је да политички људи преговарају. (Гласови: Он то није казао!) Да је ишао као Претседник Владе, он је тамо разговарао са претставницима педесет и неколико народних посланика, и он је могао да иде. (Граја.)

Потпретседник Милан Симоновић: Молим вас, господо сенатори, да не ометате господина говорника.

Др. Душан Стевчић (наставља): Господо, али оно што мене свакако не радује то је што су ти састанци махом били тајни, што се о тим састанцима није обавештавао народ, а народ је тај који треба тачно да зна шта се све то спрема; јер је народ једини тај који је у стању и који може у сагласности са другим уставним фактором да реши ово питање. (Лазар Анић: То само политичари говоре, у народу се то не говори, ми смо се

ујединили и свршена ствар!) Варају се сви политички људи, господо, који тако мисле, да ће се неким ситним партиским погодбама моћи да реши овако крупно психолошки и психички проблем. То је једна велика обмана, тај проблем се тим путем не решава. А ја, господо, пре него што бих своју главну мисао изложио о хрватском питању, ја морам себи да ставим једно питање овде пред вама: зашто ми нисмо досада успели да овај крупан и тежак проблем решимо?

Ја сам чуо од многих говорника да су главну кривицу за ово бацали на несталност наше државне политике. И ја, господо, концедирам њима у томе да је стварно било несталности, да се стварно она повијала, али не мислим да је сав проблем у томе; ја мислим да је главни проблем у томе, што смо у самом почетку пошли једним погрешним путем.

Када смо, господо, Видовданским уставом хтели да регулишемо наше унутрашње питање, онда смо грешили. Ми смо хтели у ономе заносу и одушевљењу после постигнутих резултата на бојном пољу, да револуционарним путем изведемо наше духовно јединство, а време је показало да се оно тим путем није могло извести, јер терен за то није био довољно припремљен. Када смо доносили Видовдански Устав онда нисмо водили рачуна о психи народној; ми смо једно крупно питање, чисто психолошко, решили простим аритметичким путем. Ми смо тада бројали мандате, рачунали бројке, и бројали колико ко има посланика, али смо се ускоро после тога разочарали, јер је реакција убрзо после тога наступила. (Томо Јалжабетић: Нисте знали поставити прогнозу болести! — Смех!) Ја сам иначе лекар по професији и ако мислите на дијагнозу ја баш и тражим узроке томе. — Дакле, господо, на овакав наш рад дошла је реакција са стране Хрвата; дошла је реакција јер смо ми хрватско питање решавали својим путем са малим бројем Хрвата, и мал те не без Хрвата. Дошла је дакле реакција и ми ту реакцију видимо, а она се је нарочито манифестовала за време владе Пашић—Прибићевић, за време избора од 1925 године. Онда је бачена парола и од стране једних и од стране других, од стране владе: Срби на окуп, а од стране Хрвата: Хрвати на окуп, а ми који смо онда били југословенски оријентисани, ми смо називани издајницима, ми смо прогањани.

И такав рад за време тих избора јасно нам је показао, да стварно духовно јединство, о коме смо ми мислили и о коме смо ми сањали, да оно стварно и не постоји. Шта се је после тога догодило у Народној скупштини ми знамо и ја о тим стварима нећу да говорим, јер је то свима нама добро познато. Само као резултат нашег негативног рада дошао је и шестојануарски режим, који је југословенство прогласио за највишу заповест за све и свакога. Хтело се је једном наредбом решити овај проблем. Страсти су се привремено стишале, да првом згодном приликом плану у свој својој јачини и ми, господо, данас имамо хрватско питање у таквој форми у каквој га до сада никада нисмо имали. (Др. Јосип Немец: Хвала Влади. Др. Ђура Котур: Вама.)

Господо, ја морам овде да изнесем једну другу ствар, пре него би створио закључак о овом питању. Ја сам размишљао о овом питању и питам себе, а питам, господо, и све вас овде, да ли има кога ко може да оспори индивидуалност српскога

народа, да ли има кога ко може да му оспори његову историјску прошлост и његову културу. Свакако да не, а и ако би га и било, он би се преварио, јер историјска факта другачије говоре. Па када, господо, овом мером меримо српском народу, ми смо дужни да том истом мером меримо и Хрватима. Несумњиво је да Хрвати имају и своју историјску прошлост, несумњиво је да они имају и своју културу, несумњиво је да они имају и своје посебне обичаје као и ми Срби своје. И кад је тако господо, онда свакако да претстављају један индивидуалитет, као и ми Срби што претстављамо један индивидуалитет. Ми смо стварно два индивидуалитета, да се краће изразим, ми смо изданци словенског стабла, али ми смо одвојено расли један од другог и ми смо добијали и своје посебне особине. То важи, господо, и за Словенце. И државничка мудрост, господо, састоји се баш у томе, јер то садашњица а и потреба будућности захтева, да се од три индивидуалитета једним еволуционим путем формира једна индивидуалност. (Јово Бањанин нешто приговара) Да г. Бањанине, потребно је да се једним еволуционим путем формира југословенска националност јер је друкчије немогуће. Јер, господо, видите шта је. Ми смо себе назвали Југословенима. (Јово Бањанин: Византинцима, као што је то рекао г. Давидовић) Молим, ја ћу вам рећи, али стварно југословенска нација није постојала. Постојао је географски појам јужних и северних Словена, али југословенска нација као нација није постојала; ми је сада формирамо. Она треба да се изформирана из нашег заједничког живота и зато сам малопре казао, да мудрост државника захтева, да се створе такви услови који ће из ова три индивидуалитета, не вређајући осећања посебности, створити једну целину.

Господо, ја сам прошлога пута рекао, да сам југословенски оријентисан човек. То тврдим и сада. Али мени моје југославенство никако не смета, да поред мене може један Србин србовати и један Хрват хрватовати. (Одобравање на десници). Ја тако, господо, говорим, јер је то моје убеђење, да ће из овога тројства хрватства, српства и словенштва на крају крајева доћи нешто шире, нешто веће, нешто моћније и нешто јаче, а то је наше југославенство. (Томо Јалжабетић: Енглези тако не тумаче. Веселост). Ја нисам Енглец и не говорим у Енглеској него у Београду. Јер, господо, и код нас Срба, ми знамо врло добро, доскора је био српски патриотизам и шовинизам врло јак и врло велик, па кад су наше националне аспирације задовољене, онда је настало постепено попуштање локалног србовања, да се код нас у нашем народу југословенска мисао почела више култивисати заиста више него у осталим деловима наше Отаџбине.

Господо, ви који заступате интегрално југословенство, свака част и поштовање, али за мене југословенство није довољна форма, за мене је важна суштина. (Јово Бањанин: Па онда не треба да буде интегрално!) Господине Бањанину, Ви желите југословенство у форми једне лопте, која је позлаћена извана и састављена из три врло сродна и блиска елемента пуних разних страних примеса, механички груписаних, и та лопта овако у својем вањском сјају изгледа сјајна, велика, лепа и јака, а када се само мало удари, она прсне и она се распадне на своје саставне елементе.

Таково југословенство ја не желим, такво југословенство ја нећу. Ја хоћу југословенство ко-

je he nastati onda, kada se ta tri srodna elementa slobode svih stranih primesa, kad njihov афинитет постане тако јак да их споји у једну целину, онда he из тога настати једно чврсто тело и то he тело увек бити у стању да издржи сваки отпор, сваки притисак ма од куда он долазио, онда he кидање једнога дела тога тела бити и истодобно кидање друга два дела. Такво југословенство ја хоћу и желим, а то може доћи само путем заједничког рада, само путем заједничког живота, јер he нас живот са свима својим тегобама на то упутити. До тога не може доћи нити декретима нити по чијој вољи, јер је југословенство психичка ствар сваког појединца, оно лежи у његовом бићу у његовом личном ја.

Али, господо, ма који политички људи, ма која политичка влада решавала ово питање, не сме се заборавити једно, да у том споразуму, који буде углављен да кроз ту тканину споразума мора да се провлачи и једна југословенска златна нит. (Један глас: Шта he Вам дати Корошец и Мачек!?) То је друга ствар. Ја то желим, ја сам такав Југословен, да у томе споразуму буду очуване институције које he тим самим што he оне бити заједничке бити гаранција да he се југословенска мисао моћи у ближој и даљој будућности несметано и слободно развијати. (Аплауз).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Има реч сенатор г. др. Јосип Немец.

Dr. Josip Nemeц: Gospodo senatori, ovo je dobro da se prilikom rasprave o budžetu javlja što veći broj govornika i s jedne i s druge strane, јер се овако даје могућност да се створи слика рада Kraljevske vlade, слика која ће omogućiti да се виде и добре и зле стране, слика која ће omogućiti да се повуче биланс тога рада Kraljevske vlade. Vagnuvši dobro sve ono što smo čuli s jedne i s druge strane, moramo konstatovati da pretežava pasivna strana. Prateći rad Kraljevske vlade od časa njezine nastupne deklaracije pa do danas, vidimo да се она током vremena sve više i više udaljavala od onoga на што се obavezala deklaracijom i што смо s puno prava od nje mogli očekivati. I danas već je toliko daleko zašla да се налази на posve suprotnoj političkoj liniji od one koju заступа Jugoslovenska nacionalna stranka. Pa stoga ја, као присталица те странке i njezine politike, не могу да odobrim budžet који predlaže takva Vlada. Iz izjava nekih članova Kraljevske vlade а i уважених присталица vladajuće većine izvan Kraljevske vlade vidimo, да та većina nastoji да uveri i себе i своје političke prijatelje i своје političke protivnike, једном reči, читав jugoslovenski narod, да је svakome zlu koje се danas u zemlji налази kriv šestojanuarski autoritativni režim, šestojanuarska politika i да је ова Kraljevska vlada onaj obećani Mesija, који će taj za bludeli narod iz pustinje izvesti на pravi put i dovesti га u obećanu zemlju где će teći мед i mleko. Та gospoda prikazuju се otvoreno као likvidatori šestojanuarskog režima, али ih ništa pri tome не smeta што се међу njима налазе i она gospoda која су била i те kakvi podržavatelji šestojanuarskog režima, који су u njemu активно sudelovali, који су били stubovi, који су га držali; i тако смо doživeli ту чудnovatu sliku, да neka gospoda danas hoće да likvidiraju оно што су radila, или drugim rečima да likvidiraju same себе.

Do autoritativnog režima došlo је u poslednjem času, јер се našao genije који је pri izboru ili države или slobodina demokratije mogao да се odluči да spasе državu. Јер, spasavajući državu spasao је i slobodine, spasao је i demokratiju. А ако bi propala др-

žava, не bi bilo više demokratije. (Odobranje). I stoga bismo svi mi morali бити i те како duboko zahvalni на ovom velikom delu i trebalo bi са više pijeteta govoriti о tom velikom delu i о svemu onome што је било učinjeno baš zato да се očuva država. (**Jovo Banjanin:** Тако је!) Država је očuvana od požara koji је pretio ovoj zemlji usled razbuktalih političkih strasti, usled silnog razdora koji је nastao, тако да је zaista bio već poslednji čas. Не могу prihvatiti mišljenje poštovanog g. predgovornika i ако је то bilo samo privremeno, да се onda тек razbuktala та strast.

Gospodo senatori, mnogo i mnogo sam prilika imao dolaziti u doticaj са širokim slojevima naroda i svuda сам nailazio на odobranje. I Srbi i Hrvati govorili су mi: Odahnuli smo, i sada možemo slobodno да dišemo i да се posvetimo svojim poslovima. Ми се vrlo dobro sećamo koliko су strahovito strasti bile raspirene, а odmah после toga seljaci, i Srbi i Hrvati, hvalili су mi се, како sad Hrvat može да ide без ikakve zapreke kroz srpsko село i peva hrvatske pesme i obratno, како Srbin može да ide без ikakve zapreke kroz hrvatsko село i да peva srpske pesme. Niko im ni reč за то nije kazao, dok ranije, kad bi се ovako u grupama dolazilo, bilo bi не samo psovki nego i kamenica. Ovo је, dakle, bilo bezuslovno једно veliko добро, ovo delo koje је izvedeno u dvanaestom času.

Gospoda hoće да likvidiraju sve што је bilo od 6 januara. Dobro. Али прва bi dužnost bila да nam јасно, otvoreno, oči u oči kažu šta će mesto toga dati. (**Tomо Jalžabetić:** Kako će likvidirati, то treba znati!). Nije u redu да се vodi narod u tamu i да niko не зна dokle се ide i dokle će се ići. Ако се hvalimo neкакvim demokratijama i neкакvim demokratizmom, онда bismo пре svega morali pokazati demokratiju u tome, да tome narodu ми као Kraljevska vlada јасно kažemo šta му želimo dati, i куда га mislimo voditi. Traži се poverenje od naroda, а narod не зна зашто то poverenje daje. Ми не možemo, gospodo, očekivati да bi nam ова Kraljevska vlada mogla dati išta bolje no што смо imali, јер да она treba пре svega sama да bude homogena, treba да ima identične poglede на наш nacionalni politički život. А ми toga тамо не vidimo. Ми tu vidimo veliku raznožnost.

Ми смо imali prilike čuti izjavu Pretsednika Vlade g. др. Milana Stojadinovića, да је unitarista, да заступа misao narodnog јединства, dok смо nasuprot toga videli да група око Ministra unutrašnjih dela g. др. Korošca стоји на suprotnom stanovištu, koje је тако јасно obeleženo на onome познатом svome zboru u Ljubljani. Па kad се та gospoda likvidatori сами međusobno не могу да pogode šta će dati, како bismo ми mogli očekivati да ćemo dobiti nešto zdravo i добро.

Ovde се, gospodo senatori, mnogo govorilo о pitanju narodnog јединства. Да вам istinu kažem, gospodo senatori, kada nakon 100 godina pripremnog rada да се uјedinimo, да postanemo једно i да postanemo svoji i nakon dvadesetgodišnjeg fактичног života u našoj narodnoj uјedinjenoj otadžbini, да i nakon toga govorimo о јединству, то је, gospodo, anahronizam. Ја ću dopustiti, да је nekome zabavno, да eks katedra govorim о tom pitanju. Ми смо takvih tumačenja i takvih predavanja već slušali. Slušali смо naročito danas od našeg poštovanog druga g. Đorđevića. Али, gospodo moja, ми смо vidjeli да је taj gospodin са svojim velikim teoretskim obrazlaganjem на prvom koraku u život posrnuo i stao да dalje nije mogao. Kada је pala upadica, šta су Bunjevci, јесту li Srbi или Hrvati, он nije mogao izričito odgovoriti ni

jedno ni drugo nego je citirao riječi bunjevačkog Strosmajera: Proklet bio ko Bunjevce deli od roda srpskoga. Šta to znači? Ako će se Bunjevci deklarirati da su Srbi onda su oni sa g. Đorđevićem jedno te isto, oni su istovetni, oni su jedno, a ako bi se deklarirali da su Hrvati onda oni nisu više sa g. Đorđevićem identični, oni su onda neki drugi narod. Eto vidite, gospodo senatori, mi treba da gledamo praktičkim očima to pitanje, da vidimo kuda i kako nas ono vodi i kako ćemo ga valjano rešiti. Mi smo slušali u Narodnoj skupštini 72 govornika i videli smo da ni jedan od njih nije stao na stanovište triju naroda. Jedino narodni poslanik g. profesor Kosić govorio je o tri naroda, ali zapravo o terminologiji. Zaključak mu je bio, da smo mi jedno, ali ne jugoslovenski narod nego jugoslovenska nacija, ali u suštini ipak da smo jedno. Kad smo čuli da toliko govornika stoji na tom stanovištu da smo mi Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, onda nam to može dati putokaz da iza te gospode stoje još toliki i toliki drugi koji su toga istog mišljenja i prema tome da je to pitanje u narodu već rešeno i da se ono bez potrebe nanovo uvlači. (Odobranje na levice).

Naš drug g. Đorđević izjasnio se da i jesmo jedno i nismo jedno. Gospodo senatori, ako ćemo mi paziti na razlike pak se po njima lučiti i zaključivati da nismo jedno onda će nam se vrlo lako desiti da između dva rođena brata moramo konstatovati da nisu jedno. (Odobranje na levice). Ja držim da mi niko neće osporiti i poreći da nećemo naći toga Hrvata, a ja mislim ni toga Srbina, koji ne bi priznao da je onaj Hrvat između Medumurja potpuno identičan sa onim iz Like, iz Boke Kotorske sa onim iz Srema i sa onim iz Vojvodine i da su oni svi pripadnici jednoga naroda. A ipak, gospodo senatori, vidite koliko je među njima razlika. Velika je, gospodo, razlika među njima, ali to nije takva razlika koja bi pravila diferenciju nacionalnu, diferenciju narodnu. Pak da uzmemo i obrnuto. Uzmite vi Srbe i prisposobite jednog seljaka Srbina iz Vojvodine sa jednim seljakom Srbinom iz Like, pa ćemo, gospodo, videti veliku razliku među njima, ali ne toliku razliku, da ne bi mogli njima priznati da su oni jedno. Pa kad mogu po svojoj različitosti tako različito daleko rastavljeni Hrvati biti jedno i Srbi jedno, pa u moju glavu ne ide to, kako da ne budu jedno onaj Hrvat i onaj Srbin, koji tamo u mome kraju već tri stotine godina živi kuća do kuće. Kakva je među njima razlika? Ništa drugo nego to, što je jedan pravoslavni, a drugi katolik.

Ja držim, da to ne može da bude kriterij, da mi po njemu prosudujemo, jesmo li jedno ili nismo (Jedan glas sa levice: Hrišćanska vera spaja!).

Eto, vidite, gospodo, tamo kod nas u hrvatskim krajevima to je pitanje ranije bilo potpuno rešeno. Pa mi nismo imali nijedne političke stranke, koja ne bi u svome programu imala izričito napisano: Srbi i Hrvati su jedan narod. Narodno jedinstvo je bilo podloga svakoj političkoj stranci. (Tomo Jalžabetić: Program od 1904 godine u § 21 kaže, da su Srbi i Hrvati jedan narod). Eto, vidite, šta čika Toma kaže!

Iznimke su bili, gospodo senatori, jedino frankovci, ali ti nisu ništa značili. Njih je bila jedna neznatna manjina po varošima, ali gro, selo, onaj radni svet, onaj patriotski svet, nepokvareni svet, taj je daleko prešao preko toga i bio je uveren, da smo mi Srbi i Hrvati jedno.

Eto, vidite, gospodo senatori, pa ipak danas vidimo, da se i među Hrvatima pojavila protivna misao, da se u velikoj većini Hrvata došlo do toga, da tvrde, da nisu jedno sa Srbima. Ja to sebi tumačim, da je to

samo jedan korak desperacije, da je to jedan korak iz velikog, velikog nezadovoljstva, koje osećaju u sebi, u ovoj državi. Oni veruju, da se njima čini krivo. Oni su uvereni, da se zapostavljaju. Oni su uvereni, da nema jednakosti, da nema ravnopravnosti, da se u ovoj državi nije vodila politika, koja bi uvek vodila računa s time, da se njima ne čini krivo. (Tomo Jalžabetić: Onako kako Ustav propisuje). Ako se šta daje, da se svima jednako daje; ako se oduzima, da se svima jednako oduzima i da za dobro celine, za dobro zajednice svi podjednako doprinosaju.

I tu su imali mnogo prava.

Oni, koji su vodili politiku, ti su odgovorni za ove posledice. I tako je moje duboko uverenje, da je to jedna umetna tvorevina kod njih i da bi se uspostavilo ono ranije uverenje i spoznaja narodnog jedinstva, čim bi nestali ti razlozi nezadovoljstva.

Mnogo čujemo pripovedati i isticati čuvanje narodnog individualiteta. Gospodo, pitamo se, ko oseća potrebu isticanja te osobenosti narodnog individualiteta? (Dragoslav Đorđević: Narod hrvatski! Idite tamo, pa njemu izvolite kazati!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim da gospodina govornika ne prekivate! (Dragoslav Đorđević: Dvadeset godina niste uspeli da hrvatskom narodu to dokažete! Pitajte srpski narod, šta kaže!).

Dr. Josip Nemec (nastavlja): Ja još nisam svršio svoju misao, g. Đorđeviću.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite nastaviti, g. govorniče.

Dr. Josip Nemec (nastavlja): Za održavanje svoga individualiteta... (Dragoslav Đorđević: Hrvatski narod da se pita, pa će on reći!).

Dr. Josip Nemec (nastavlja): Nemojte bežati! Saslušajte moje izvode. (Lazar Anić: Vi, g. Đorđeviću, ni u ime jednog sela ne možete govoriti. — Žagor).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim vas, gospodo, da ne upadate u reč g. govorniku. (Jovo Banjanin (prema senatoru Dragoslavu Đorđeviću): Taj je posle 9 oktobra hteo pokolj u Banja Luci! Eno Kalembera koji to može posvedočiti! — Dragoslav Đorđević: To je laž! Vi lažete! — Jovo Banjanin: Vi ste već jednom dobili lekciju ovde, u Senatu, kada Vam je rečeno, da ste falsifikovali jedan ukaz! — Milutin Dragović: Ministar prosvete to ti je u oči kazao! Dragoslav Đorđević: To je laž! — Jovo Banjanin: Recite to onome koji Vam je to kazao! — Dragoslav Đorđević: Nemojte spominjati ime čoveka koji nije u situaciji da može da se brani! To je nedostojna intriga! Krajnje je nedelikatno uvlačiti u diskusiju jednu tako visoku ličnost! — Predsednik zvon i stalno opominje gospodu senatore na red. — Jovo Banjanin: To nije intriga, nego istina! — Dragoslav Đorđević: Ne smete to da kažete! To je nelojalno! To je sramota! — Jovo Banjanin: Sramota ste Vi! — Žagor).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja molim gospodu senatore da ne upadaju u reč g. govorniku, jer ću inače prekinuti sednicu. Molim g. govornika da nastavi govor. (Dragoslav Đorđević (prema senatoru Jovi Banjaninu): Vi treba da pazite šta govorite! — Jovo Banjanin: Lizali ste već jedared pa ćete opet lizati! — Dragoslav Đorđević: Vi morate paziti šta govorite! Vi morate čuvati svoje dostojanstvo! Ne smete da dovedete jednog predestiniranog nosioca trećine Kraljevske vlasti da ide u aps, jer vas je sud već osudio 3 meseca zatvora za klevetu! — Jovo Banjanin: Šta ćete vi mene u aps?! — Žagor).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Prekidam sednicu.

Sednica je prekinuta u 8.20 časova.

(Posle prekida sednice)

Pretnednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, prekinuta sednica se nastavlja. Molim gospodu senatore da se strogo drže Poslovnika koji zabranjuje svako prepiranje govornika. Reč ima senator g. dr. Josip Nemeć, da nastavi svoja izlaganja.

Dr. Josip Nemeć (nastavlja): Gospodo senatori, život ide svojim tokom i to se zaustaviti ne da. Ja mislim da neće biti čoveka koji bi mi protuslovio kada ustvrdim, da ćemo mi Srbi, Hrvati i Slovenci, živeti u jednoj unitarnoj državi, tokom vremena postati jedno što važi i za one koji to danas neće da priznaju. To sledi samo od sebe, i naša tri individualiteta pretopiće se bezuslovno u jedno. Pa sada je pitanje, gospodo senatori: A ko se bori toliko da ustvrdi, istakne i usčuva ove nacionalne individualnosti? Onaj, ko hoće da izbegne tome prirodnom procesu. To može jedino biti svrha. Da bi obišao, da bi onemogućio to stapanje, taj prirodni proces, traži da mu se već sada prizna neki posebni individualitet da bi ga sačuvalo za sva vremena.

No, ja opet kažem, gospodo senatori, život ide svojim tokom i on će svoje doneti.

U Narodnoj skupštini tvrdio je narodni poslanik g. dr. Kosić da je g. dr. Maček dao izjavu da je on za ovu državu, za ovu dinastiju i da on traži samo pokrajinske samouprave. Ja, gospodo, ne znam za tu izjavu, možda, ali meni bi bilo mnogo milije čuti da g. dr. Maček tu misao manifestuje kojim delom, a to je bio u mogućnosti i 1 decembra i 6 septembra.

Pitanje je šta je sa sporazumom? Naša Kraljevska vlada obavezna je da taj sporazum sprovede jer je to sebi stavila u zadatak. (Uzvici: Tako je!). Njena je obaveza da taj zadatak izvrši i ako vidi da ga izvršiti ne može da povuče konsekvence, (Uzvici: Tako je!) a ovakvo stajanje u nedoumici, stajanje u tami ne odgovara interesima naroda. Moje je lično uverenje, gospodo, da taj sporazum nije moguć, a nije moguć zbog toga što ne vidim mogućnost ni po formi ni po sadržini. Po formi treba bezuslovno najpre odstraniti Ustav, a mislim da niko nema te snage da nas stavi na stanje tabule razé. Zahtevi sa one druge strane takvi su, da su ne samo u suprotnosti sa Ustavom, sa principima, koji su Ustavom zagantovani, nego su ti zahtevi takvi, da se, po mome uverenju, ne mogu ostvariti unutar Jugoslavije. A ja ne znam, gospodo, da li će se naći iko na odgovornom mestu ko bi mogao, ko bi hteo i ko bi dopustio da se to pitanje rešava izvan Jugoslavije.

Gospodin dr. Maček je sfinga; on malo govori, malo izjavljuje, a ja svoje spoznaje crpim od njegovih pristalica. Ja pitam, gospodo, šta oni traže. I, dolazeći u doticaj sa njima, ja sam došao do te spoznaje i utvrdio sam, da oni ne samo traže, da žele, nego i da očekuju da se njima dađe slobodna nezavisna hrvatska država, pa šta je to slobodna nezavisna hrvatska država? To bi bila država, koja bi bila prema Jugoslaviji u onom odnosu u kome je Jugoslavija prema drugim državama, a to je nemogućnost.

Tvrdilo se, da je to samo maksimalistički program, da je to po onom principu, traži mnogo da dobiješ malo. No, nije to tako lako. Mase g. dr. Mačeka tako su odgojene, da one nedopuštaju da se išta manje primi nego što oni traže. Oni vele: ili sve ili ništa, a gde se traži: ili sve ili ništa, tu nema sporazuma. Mi smo učili u školama kao pravnici, da je sporazum pogodba o spornom predmetu, gde i jedna i druga strana popušta i utvrđuje sredinu. Medutim, gospodo, to-

ga ovde nema. I moje je lično ubedenje kad bi g. dr. Maček bio voljan da popusti, da on to ne bi smeo da učini, jer bi mahom njegove pristalice otišle na levo, otišle bi tamo kuda on ne bi želeo da idu. Nije tako lak položaj g. dr. Mačeka. On je danas šef jednog velikog pokreta. Ali onim časom, čim bi došlo do sporazuma, on bi postao vođa jedne političke stranke, ali stranke za koju nije sigurno koliki bi procenat pristalica otpao, a koliki bi ostao. To su tako veliki, tako teški problemi, da ja držim, da se na ovoj osnovici na kojoj se do sada ovo pokušalo, to pitanje ne može rešiti. Da me se ne bi krivo razumelo, ja podvlačim ovo: mi, pristalice Jugoslovenske nacionalne stranke, nismo protivni sporazumu; nasuprot mi od sveg srca želimo Kraljevskoj vladi da joj uspije polučiti taj sporazum, ali jedino ne na štetu državnog i narodnog jedinstva. I ako joj to uspije, mi ćemo prvi biti ti, koji će joj čestitati.

Ova Kraljevska vlada, da bi polučila taj uspeh u sporazumu, drži, da joj je preduslov da narodu dađe slobodštine koje je narod izgubio u šestojanuarskom režimu, ili drugim rečima: povratak demokratije. Medutim, gospodo, mi tamo doživljujemo ne demokratiju nego jedan haos, kod nas se demokratija shvaća tako da smeš raditi što te volja. Nikoga ne moraš slušati, ali tebe moraju slušati svi. Zakon ne postoji, niko se ne pokorava zakonu, i drži da niko nema prava da ga za to zove na odgovornost. Organi vlasti se ne respektuju, nikome se ne dopušta nikakva sloboda. To su ljudi koji imaju na barjaku napisano: »Borimo se za slobodu«, ali drugome ne daju slobode. Mi jugoslovenski nacionalisti ni misliti ne bi smeli, po njihovom, svojom glavoni, već bi morali njihovom glavom misliti, a raditi pogotovu.

Takvog krutog fašizma nema ni u Italiji kao što je kod nas. Sve je usredotečeno u jednoj osobi i odvodi celokupan taj sistem sile svuda. Nigde ništa ne sme da se dogodi, a da to ne dolazi iz centrale. Ko neće milom, taj mora silom.

Tako se daleko ide, da se hoće da sile politički protivnici, da i oni moraju da slave njihovu slavu, da i mi moramo da slavimo rodendan g. dr. Mačeka, da i mi moramo okititi kuće i paliti sveće. A kada mi nećemo, šta je posledica: demonstracije, kamenice, mazaње kuća i tako dalje. Eto, to je demokratija, to je sloboda. (Milutin Dragović: Lepa pesma, bogami!) Kod nas su uvedeni gotovo sovjeti. Na općinama ne sme da se radi ništa drugo sem ono što zaključiči Seljačka sloga. Ona daje direktive općinskim većnicima šta će zaključiti: Mi dobijamo zaključak da se ne votira osvetljenje za općinsku zgradu, jer je to suviše, da se ne votira plata općinskom službeniku, da se svešteniku snizi honorar za vršenje katihezacije. U jednom selu imade kupatilo, koje je za školsku decu i narod napravljeno. Općina nema ništa drugo da daje do 10—12 metara drva. I za to se veli da je suviše. Sve to dolazi kao direktiva sa spomenutog mesta, a to je organizacija koja postoji mimo zakona, koja se organizovala bez propisne prijave i koja nema svojih statuta, gde vlasti nemaju kontrole šta se tu radi. Radi se silom i silom se rasturaju pijace, ulazi se u dućane i radnje i teraju se mušterije, jer se veli: to je Jevtićevac. Eto, opet ljudi koji se bore za slobodu ne dozvoljavaju ljudima da idu u dućane u koje hoće. Nije se dozvoljavalo ljudima da idu na pijace da nose na prodaju svoju robu koju tek za nekoliko dinara mogu da prodaju. I to se ne dozvoljava, pa ne smete ni da odeće u varoš. U tome haosu, u takoj strahovladi mi tamo živimo. I to se ovde sa strane Kraljevske vlade zove demokratija.

Mi, gospodo senatori, jugoslovenski nacionalisti, redovno slavimo 1 decembar, jer je to dan koji nas potseća na oživotvorenje naših ideala, za koje smo radili, ko 20, ko 30, ko 40 godina. I, mi idemo na tu slavu ne zato što bi morali, jer smo slobodni i nezavisni i niko ne može da nam zapoveda, nego što nam to zapoveda srce, naša ljubav prema narodu, ljubav prema Otadžbini i ljubav prema Kralju.

A da vidite, gospodo, u toj eri demokratije, kakvu pratnju imamo kada idemo u crkvu da slavimo taj praznik.

U oči 1 decembra kružili su kod nas letci ovog sadržaja:

»Hrvatski narode!

Već 18 godina slavi se u Jugoslaviji dan prvog prosinca kao blagdan narodnog oslobođenja i Ujedinjenja.

Braćo, hrvatski narod ne priznaje i ne slavi 1 prosinca kao dan oslobođenja svoga, nego kao dan započetog ropstva, pljačke, otimačine, ubijanja i prolevanja nevine hrvatske krvi, stoga mi taj dan ne slavimo, nego to je za nas dan tuge, te svakoga onoga Hrvata, koji bi taj dan okitio svoju kuću ikakvom zastavom, smatramo izdajicom hrvatskoga naroda.

U ovom odlučnome času gde je potrebna naša najveća sloga ne smije biti niti jednog Hrvata koji bi taj dan pokazao malodušje, strah pred krnjom silom koja će se slomiti naskoro na našoj slozi.

Danas, kada oblijeću sa svih strana vodu hrvatskog naroda i traže sporazum treba baš sada da se pokažemo čvrsti i odlučni, onda će naš voda biti još čvršći u svojim zahtjevima i nepopustljivosti i izvojevati zajedno sa nama potpunu slobodu hrvatskom narodu. Pokažimo da smo neustrašivi sljedbenici i našeg vode dostojni borci za oslobođenje hrvatske domovine!

Naše kuće neka toga dana budu tihe i mirne kao što su svakog dana, ali sjedinjene mišlju oslobođenja Hrvata.

Ne slavimo dan tuge hrvatskog naroda, ne slavimo dan 1 prosinac.

Vidjet ćemo tko su ljudi i vidjet ćemo tko su Hrvati!»

Možete si, gospodo senatori, zamisliti, kakav dojam pravi na nas kad vidimo da se takvi letci mogu na ovakav veliki državni blagdan da slobodno šire, i kad vidimo da se ništa nije poduzelo, da bi se utvrdilo vrelo od kuda to dolazi. Ja mislim da je ovo nekoliko redaka što sam ih pročitao dovoljno da ilustrira prilike pod kojima se živi u eri demokratije. U toj eri demokratije, gospodo, ne poštuju se zakoni!

Dozvolite da vam pročitam jedno pismo iz koga ćete razabrati celu žalost toga stanja. To je pismo jednog čuvara šume, koje mi je upravio, da mi se požali kako mu je teška služba. Pismo glasi ovako:

»Čuvarija sreza Držm kbr. 12/1 u Petrinji 14/12 1936 god.

Dana 14-12-1936 oko 9 sati ujutru ja niže potpisani pošao sam na obilazak mog čuvarskog sreza, te sam susreo Matu Kožuh kbr. 59 Farkašića gde vozi 11 hrastovih željezničkih pragova u grad Petrinju na prodaju bez izvoznice i šumarskog čekića. Ja niže potpisani iste sam zaplijenio, pohranio kod lugara Jove Nikoliša. Nakon 1 sat kako sam zaplijenio već gore označene pragove, došli su Jozo Janković, Miko Đurina i Kožuh Miko svi iz Farkašića i silom oteli zaplijenjene pragove i odvezli svojoj kući, pa niže potpisani sam gore navedene pozvao na zakon koji su mi odgovorili da oni dobro poznaju zakon ali da za

njih ne važi, jer »mi smo seljačka sloga koji se ne bojimo ni Boga!«

U ovdašnjim krajevima je nesnošljivo čuvarina šuma i najopasnije im je za njihov život.

Šikanja Jovo, čuvar šume«.

Ja mislim, gospodo senatori, da i ovo pismo dovoljno govori.

Propis je zakona da se na državne praznike izvesi državna zastava. To je ne samo propis pozitivnog zakona, nego i propis osećaja i to se je ranije vršilo, ali u novije doba to se više ne vrši. A to zato, što to nije po volji »Seljačke sloge«, što to nije po volji pristalica g. dr. Maćeka. Ne pita se da li je to protivno zakonu ili ne, da li je to dozvoljeno ili ne, tek da se ne bi narod uzrujavao njihova se volja poštuje i izbegava se po selima da se po javnim zgradama izvese zastave.

U mestu Pisarovini ipak je zastava bila izvešena, ali je došao svet i zastavu silom skinuo i naredio da se radnje otvore, da bi se i tako pokazalo da tu nema svetkovanja.

Eto, gospodo senatori, pa tu ne treba posebnog tumačenja, to je dovoljno da je u taj narod ušla spoznaja da zakon nije više zakon nego krpa papira, da vlast nije vlast, i da svako može raditi ono što hoće, a ko neće da se pokori toj skupnoj volji toga treba pregaziti.

Ovo su, gospodo senatori, auspicije pod kojima bi se imao sprovesti sporazum.

Bilo je mnogo govora o tome da postoji bojazan od komunizma i da se je komunizam počeo pojavljivati. Gospodo senatori, sve je to malo što se preduzima od strane državne vlasti, sve to nije dovoljno i neće sprečiti taj proces, već to može sprečiti jedino suprotna ideja. Mi danas vidimo u Evropi kako se ljudi svrstavaju: na jednu stranu nacionalisti, a na drugu stranu komunisti. I, mi bi mogli suzbiti taj komunizam, tu pogibelj, samo onda, kada bi naša Kraljevska vlada bila kadra da tome suprotstavi ideju nacionalizma. Ali, ta ideja hoće da se pokopa umesto da se upotrebi kao dobar i zdrav instrument, da se leči svako zlo koje dolazi sa druge strane. To neće da se uvidi, ali će doći vreme kada će se ipak uvideti, ali se je bojati, da će onda biti prekasno.

Gospodo senatori, ja sam lično protivan federativnom uređenju države i to jednostavno zbog toga, što mi nismo finansijski dovoljno jaki da bi mogli da podnesemo s tim uređenjem skopčane troškove, a i zbog toga, gospodo, što bi jedan deo bio veliki, drugi slabiji a treći potpuno slab tako da bi iz toga sledila hegemonija srpske federativne države, a u vezi s time pauperizacija Hrvatske i Slovenije.

Ja držim, da bi bilo najprirodnije, da ova Kraljevska vlada učini ono što je i u deklaraciji obećala i ono što je napisala u svom službenom organu »Samouprava«. Dajte narodu samouprave pa neka u tim samoupravama upravlja svaki deo za sebe, svaka banovina za sebe, neka rešava svoje potrebe u svome vlastitom delokrugu, da se ne mogu širiti vesti da sve ide u Beograd a iz Beograda da ništa ne ide. Neka svaka banovina u takvim samoupravama uredi svoje gospodarstvo i gazdinstvo kako najbolje zna, pa će nestati žaoke koja se neprestano širi.

Kraljevska vlada, gospodo senatori, teško se ogrešila o interese seljačke. Mi smo seljačka država U našoj zemlji ima 80% seljaka pa bi prema tome trebala biti udešena i politika Kraljevske vlade. (Tomo Jalžabetić: Kod poreza jeste. — Smeh na levici). Da, kod poreza jeste, tu zna za seljaka.

Ovim novim budžetom povišene su takse. G. Ministar finansija tumači, da te takse za podnošenje žalbi i uverenja neće toliko teško pogoditi našeg seljaka. Ali tu se gospodin Ministar vara, molim da mi ne zameri, ali ja držim da se vara.

Kad ja vidim, gospodo senatori, one siromahe u onom našem kraju, kad ja znam da imate čitava sela, gde nema žigice da se zapali vatra, nego samo u jednoj imućnoj kući postoji vatra, pa čitavo selo nosi odatle vatru, gde nema hleba i soli u kući, pa kad takve porodice trebe da podnesu kakvu peticiju, kakvu molbu, njima je teško smoći i pet dinara, a kamoli da mogu da smognu 10 dinara, ili 40 dinara, koliko je potrebno za jedno uverenje. To je gotovo nemoguće. (Milutin Dragović: Moraju da plaćaju dinar na banku interes). To je, po mom dubokom uverenju, jedno opterećenje koje će se još kako osetiti u širokim slojevima naroda. Ove takse neće osetiti imućni. Njihovi budžeti neće biti potmećeni ako imaju da daju 20 ili 40 dinara, ali će kod seljaka otežati mnogo i mnogo, a možda i onemogućiti, da ostvare svoje pravедne zahteve i to samo zato, jer ne mogu da plate takse.

Isti je slučaj i sa trošarinom. Ta će trošarina biti strahovit teret tako da će mnoge i mnoge poremetiti u gospodarstvu, gazdinstvu i napretku.

O naslednim taksama govorili smo mnogo u Finansiskom odboru. G. Ministar finansija protumačio nam je da se tu radi zapravo o izjednačenju naslednih taksa iz raznih pravnih područja. To je u redu. Ali sama visina, gospodo, nije valjano uređena. Jer, svakako da to nije pravo da se od seljačkog poseda plaća nasledna taksa ako je imovina 50.000 dinara, i da to plati sin, koji nasleđuje starog oca, mada je taj sin na tome imanju radio možda 20 i 30 godina, pa je to plod njegovog žulja, njegovog rada, njegove muke, žene mu i dece. Sada se desilo samo to, da je formalni posednik otišao u grob, a da faktički posednik treba da plati toliku taksu. (Radoslav Dunić: Kupuje od države imanje!) On faktično na taj način kupuje. To je težak i pretežak teret! To naslede, ne pretstavlja neki dar koji se dobija sa neba. To je u istini njegova vlastita zarada. (Tomo Jalžabetić: I porodici vlastita priskrba). Jeste. Tu su izjednačene nasledne takse.

Ali, gospodo, ima još uvek jedan manji deo taksa, koje još nisu izjednačene. To su takse kod mesnih sudova. Ja o tome sada neću da govorim. Biće prilike kod budžeta Ministarstva finansija, ili kod budžeta Ministarstva pravde.

Jedna još važna ustanova, jedna važna uredba, jedno važno rešenje, jedan važni problem je rešen, a to je likvidacija seljačkih dugova. To, gospodo senatori, nije tako sretno rešeno. Istina je, da je pomognuto seljaku, u toliko što se rešio jednog dela duga, ali s druge strane nije ništa preduzeto da se omogućiti dobijanje kredita, jer istodobno opraštanjem tih dugova, likvidiranjem dugova, likvidiraju i svi novčani zavodi u provincijskim mestima, a to su oni zavodi koji su bili pristupačni seljaku, i kod kojih je seljak dolazio za pomoć kad nije imao gotovine da bi pribavio sve što mu treba. Jer seljak nema stalnog prihoda, on ima tri do četiri puta godišnje nešto da unovči, a u međuvremenu mora da ga neko finansira, a to su radili ti zavodi. Ti zavodi sada ne mogu da daju kredit, što znači da seljak mora da se vraća kajšaru i zelenašu, poskupiče kamata, i opet će biti kroz godinu-dve dana seljak u istom stanju kao i ranije. Osim toga u provincijskim zavodima uložena je sva muka seljaka. Ima u manjim varošima štedionica

kod kojih su seljaci ulagali svoj novac mukom stečen koji dostiže do 1.500 dinara, a retko koji seljak da je uložio 2.000 dinara, a od toga ne može da dobije ni jedne pare. Zašto? Zato jer prigodom likvidacije seljačkih dugova nije se vodilo računa o tome, da se učine likvidnim i ti ulozi koji su zamrznuti, nije se našlo načina da se pomogne tim zavodima da budu u stanju da vrate onima koji su uštedili, i od viškova da daju pozajmice.

Gospodo senatori, mi znamo da je naša jugoslovenska vojska srž naše države, ali znamo i to, da je činovništvo jedan jak stub na kome ta država počiva, i za to činovništvo ova Kraljevska vlada nije pokazala dovoljno pažnje, nije našla mogućnosti da tim činovnicima pomogne. Kad se od činovnika sve traži, i da pristojno, čestito i pošteno živi i služi, i da ne vara, i da reprezentuje, onda i on sam ima prava da traži, da mu se omogući da porodicu svoju odgaja, da decu odgoji i školuje, a da li on može to, gospodo? Gospodo senatori, on to ne može. Njemu su kod ustega smanjene njegove prinadležnosti toliko da pogotovo ne može da svede kraj s krajem, jer mu nije bilo ni onodovoljno što je imao pre tih ustega. Ustege iznose kod malog zvaničnika, koji ima ženu i dvoje dece, 340.— dinara mesečno. Zamislite ovakvog sitnog čoveka sa porodicom koji imade 1.300 dinara beriva, da mu se oduzima 300 dinara, to jest 22%! To je, gospodo, tako strahovit udarac, da bi Kraljevska vlada morala o tome voditi računa i morala naći načina da se to odstrani, da se pomogne i da se činovniku barem vrati ono što mu se počelo oduzimati. Kad su nastale poplave, činovnik morao je da spasava utopljenike, on je morao da doprinosi za poplavljenje, i ne đaj Bože da ako ga još dva do tri puta bude spasavao, udaviće sam sebe.

Gospodo, pri kraju dozvolite mi da vam pročitam jedan napis iz »Balkana«. To je »Balkan« br. 193 od 10 februara 1937 godine. Taj napis glasi:

»Ministrov paraf izidao trospratnicu.

Za jednog bivšeg Ministra fizičkog vaspitanja naroda i jedno kratko vreme Ministra pravde priča se, da je kroz svega godinu i po dana ministrovanja izidao trospratnu kuću, koja vredi do 2 miliona din.

Ljudi koji poznaju stvari kažu, da je g. Ministar do te imovine došao na vrlo lak način — stavio je paraf na jedan ugovor i tačka. Država i narod jugoslovenski istina nisu od toga ministarskog potpisa videli materijalne štete, ali jesu moralne, i ta šteta može biti od dalekosežnijih posledica, od posledica mnogo većih nego što ih je g. Ministar mogao nazreti kroz svoje naočare.

Gospodo, razumljivo je, da se ovde okrivljuje Ministar g. dr. Auer, da je primio za potpis Konkordata 2 miliona dinara. Mi smo čuli i čitali kada je ser Valter govorio o istorijatu svoga »Tajmsa« da je na njemu pre 200 godina napisano da će »Tajms« davati tačne izveštaje o unutrašnjoj i vanjskoj politici, da će čistiti jezik i da neće dirati u ničije poštenje. Ali ovde kod nas vidite kako se lako dira u tude poštenje. Inače u svetu vlada načelo: drži svakoga poštenim dok nemaš dokaza o suprotnom. A da ovde nema nikakvog dokaza za to tvrđenje, vi to znate, jer kad bi ga imali svakako bi ga i izneli.

Ja sam vam, gospodo senatori, predočio kako je težak položaj jugoslovenskih nacionalista Hrvata, a g. dr. Auer je jugoslovenski nacionalista. Radi već godinama i godinama na tome polju, pa nekako izgleda da nije dovoljno što se na nas kod kuće nabacuje kamenicama, da nije dovoljno samo to, da nije dovoljno što nas nazivaju izdajicama hrvatstva, da smo

plaćeni Hrvati, da smo se prodali Beogradu. Izgleda da ima nekoga koji bi hteo da nas potpuno utuče. Je li možda zato što je g. dr. Auer Hrvat, trebalo da se nešto ovako napiše?

Bezuvjetno je to jedna kleveta, kleveta koja može imati dalekosežnih posledica, jer stari Latini su govorili kod klevete: *Semper aliquid haerere videtur*, »Peri se koliko god hoćeš, uvek će izgledati da nešto ima po sredi«. G. dr. Auer je mislio da tuži, ali su ga prijatelji od toga odgovorili, jer su mu kazali: pa svaki čestit čovek znaće da to nije istina. Osim toga što imaš da tužiš, jer kad budeš pred presudom da dobiješ satisfakciju doći će abolicija!

Ovo je, gospodo, jedna bolest, ovo je jedan defekt da se tako lakomisljeno može titrati sa tuđom častu. Ja mislim, gospodo, da onaj koji je to napisao, da je trebao da se prethodno informiše ko je taj dr. Auer i da li je on mogao imati te pare kada je tu kuću sazio. I da se je samo malo informisao on bi dobio pozitivan izveštaj.

Meni nije ovde bila namera, gospodo senatori, da ja branim g. dr. Auera, da ja perem njegovu čast. To je potpuno suvišno, ali sam smatrao za svoju duž-

nost da upozorim na to, šta se sve čini u javnosti, kakvim smo napadima izvrgnuti mi nacionalni radnici, pristaše narodnog i državnog jedinstva. (Jedan glas: To je kriva cenzura). Inače cenzura ne dopušta ništa što bi moglo da vredi stanoviti krug ljudi, ali ovde to se dopušta. Ovde bi samo bilo zanimljivo da se upitamo: a od koga bi Ministar g. dr. Auer imao da dobije ta dva miliona? Ja mislim valjda ne od našeg g. Ministra inostranih dela, a onda se verovatno puca na onu drugu vrlo visoku stranu, a to je stvar ukusa; ja dalje u to ne ulazim. Ja ću, gospodo, glasati protiv budžeta. (Odobranje).

Prešednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, s obzirom na podmaklo vreme ja ću zaključiti današnju sednicu, a iduću, sa vašim pristankom, zakazujem za sutra 18 o. m. u 9 časova pre podne sa sledećim dnevnim redom: Nastavak pretresa u načelu predloga budžeta državnih rashoda i prihoda, sa predlogom Finansijskog zakona za 1937/38 godinu. Prima li Senat ovaj dnevni red? (Glasovi: Prima.) Pošto Senat prima, današnju sednicu zaključujem.

Sednica je zaključena u 21.30 časova.